T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SELÇUKLU DEVLETLERİNDE ÖLÜM VE ÖLÜME BAĞLI GELENEKLER

Hazırlayan

FATMA UYSAL

180471105

Tarih Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans

Danışman

Doç. Dr. Mehmet Ali KAPAR

KARAMAN – 2022

ÖN SÖZ

Türkler tarih boyunca pek çok coğrafyada, birçok devlet kurmuşlardır. Bunlardan bazıları uzun ömürlü ve dünya tarihini değiştiren etkiye sahipken, diğerleri kısa ömürlü ve etkileri daha az olmuştur. Türklerin bilinen en eski yurtlarından olan Orta Asya bozkırlarının yaşam şartlarındaki zorluklar onların hareketli bir yaşam sürmelerine neden olmuş ve gittikleri yerlerdeki sosyal, ekonomik, siyasi ve coğrafi şartlar, onların kültürel bakımından da gelişimini sağlamıştır. Kendi inançları ise yazılı kurallar oluşturuluncaya kadar gelenek ve görenekler çerçevesinde kalmıştır. Türk devlet nizamının kökenini töre denilen ve büyük bir önem arz eden siyasi, sosyal ve kültürel inançlar, Türk tarihinin binlerce yıllık birikiminden oluşmuştur. Bu törenin bir parçası olan cenaze törenleri de en erken dönemlerden itibaren var olan bir gelenektir. Dönemsel olarakcoğrafyanın ve inançların farklılığına uğrasa da bu gelenekler hep var olmuşlardır. İslamiyet'in öncesinde ve sonrasında da yine değişikliklere uğramasına rağmen varlığını korumuştur. Kültürün önemli bir parçası olan törenler ve gelenekler, tarih kültürü bakımından da Türker'in nedenli zengin yapıya sahip bir millet olduğunun göstermesi açısından önemlidir.

Son yıllarda Selçuklu tarihçiliği üzerine birçok araştırmalar yapılmaktadır. Bu durum Selçuklu tarihçiliğinin ilerlemesi adına önemlidir. Fakat yapılan çalışmaların daha çok siyasi tarih içerikli olması ve toplumun anlaşılabilmesi için asıl sosyal ve kültürel tarihçiliğin ön plana çıkarılması gerektiğine olan inancımız bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etti. Ülkemizde Selçukluların sosyal hayatına dair bazı çalışmalar yapılmıştır fakat tematik olarak ölüm ve defin geleneği üzerine yapılmış, batılı devletlerin mikro tarihçilik olarak adlandırdığı şekilde bir çalışma maalesef yapılmamıştır. Bu boşluğu doldurmak adına Selçuklulardaki devleterkânı içinde yer alan şahısların ölüm sebepleri ve ölüm ile ilgili uygulanan geleneklerinin ortaya konulması Selçukluların sosyal tarihini anlamamız açısından büyük önem ihtiva etmektedir.

Ölüm gerçeği tüm canlılar kaçınılmaz bir olgudur. Ölümün nerede ve ne zaman geleceği genel olarak bilinememektedir. Araştırmamızın konusu olan Selçuklu devletlerinde de gerçekleşen ölümler yer zaman bilinmeksizin sadece siyasi açıdan gerçekleşmemiş, sebepleri ve sonuçları açısından birçok nedenle meydana gelmiştir. Birisinin ölümünden duyulan üzüntü, insanları derinden etkilediği ve onlara duyulan sevginin göstergesi olarak zamanla birtakım inanç ve ritüellerin doğmasına sebep olmuştur. Bu yüzden insanlar,

yakınlarının ölümü ile farklı davranış biçimi sergilemişlerdir. Böylece insanoğlu, sevdiğini kaybetmenin verdiği üzüntüyle gelenek, görenek ve inançlar doğrultusunda çeşitli törelerini oluşturmuşlardır.

Çalışmamızın birinci bölümde isimlerine yer verdiğimiz devlet erkânına mensup kişilerin ölüm sebeplerini araştırdık. Ölüm sebepleri başlığı altında yer alan kişilerin ölüm tarihlerini temel alarak belirli bir kronolojik sıra ile sıraladık. İkinci bölümde ise Selçuklu devletlerinde uygulanan ölüm öncesi ve ölüm sonrasında gerçekleştirilen görkemli defin merasimlerini ortaya koymaya çalıştık. Bilimsel metot ve teknikleri özenle kullanmaya çalıştığımız bu çalışmamızda, öncelikle dönemin ana kaynakları taranmış, sonrasında araştırma eserler incelenmiştir. Böylece taranan ana kaynak ve araştırma eserlerden konumuza katkı sağlayacak olan bilgiler fişlenmiş, kullandığımız bütün kaynaklar dipnotlarda ve kaynakça da gösterilmiştir. Tezimizin hazırlanması esnasında bazı kişi adlarında ve kavramların yazılışları hakkında problemler meydana gelmiş olup bu tutarsızlıklar Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin maddelerinden kontrol edilerek giderilmeye çalışılmıştır. Diğer bir sorun ise tarihler ve olaylar hakkında verilen çelişkili bilgiler olmuştur. Bu çelişkili bilgiler ise tahlil ve mukayese ile dipnotlarda açıklanmıştır.

Tez danışmanlığımı üstlendiğinden bu yana değerli tecrübelerinden yararlandığım saygıdeğer hocam Doç. Dr. Mehmet Ali Kapar'a şükranlarımı sunarım. Bu çalışma esnasında yardımlarını aldığım değerli hocalarım Doç. Dr. Sefer Solmaz'a ve Prof. Dr. Mehmet Ali Hacıgökmen'e ayrıca teşekkür ederim. İlime adanmışlık adına ne varsa, yolunda maddi ve manevi desteğini esirgemeyen anneme, babama, kardeşlerime ve eşime tezimi bir teşekkür vesilesi olarak kabul etmelerini umuyorum.

Fatma Uysal

KARAMAN 2021

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **i**
KISALTMALAR ..... **ix**
ÖZET ..... **x**
ABSTRACT ..... **xii**
GİRİŞ **1**
1. Kavramsal Çerçeve 1
2. İslamiyet Öncesi Türklerde Ölüm Olgusu 3
3. Selçuklu Türklerinde Ölüm Olgusu 5
Kaynaklar ve Araştırmalar **8**
1. Kaynaklar **8**
1.1. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh* 8
1.2. Azîmî, *Târîhu'l-Azîmî* 8
1.3. Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî* 9
1.4. Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *El-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem* 9
1.5. Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb* 9
1.6. Reşîdü'd-dîn-Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih* 10
1.7. Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ* 10
1.8. Hamidullah Müstevfî-yi Kazvînî, *Târîh-i Güzîde* 11
1.9. İbn Bîbî, *El- Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye* 11
1.10. Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân* 11
1.11. Râvendî, *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr* 12
1.12.Aksaraylı Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr veMüsayeretü'l-Ahyâr* 12
1.13. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* 12
1.14. Ahmed Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifîn* 13
1.15. Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel* 13
2. Araştırma Eserler **14**
BİRİNCİ BÖLÜM **16**
SELÇUKLU DEVLETLERİNDE, GERÇEKLEŞEN ÖLÜMLER VE SEBEPLERİ **16**
1. Selçuklu Devletlerinin Hüküm Sürdüğü Yıllarda Yaşanan Salgın Hastalıklar ve Bu Hastalıklar Sonucu Meydana Gelen Ölümler **16**
1.1. Veba 16
1.2. Çiçek Hastalığı 18
2. Hastalıklara Bağlı Ölümler **19**
2.1. Sultanlar **19**

2.1.1. Çağrı Bey 19
2.1.2. Tuğrul Bey 19
2.1.3. Sultanşâh 20
2.1.4. Melikşah 20
2.1.5. Mahmud b. Melikşah 21
2.1.6. Berkyaruk 22
2.1.7. Şemsü'l-mülûk Ebu Nasr Dukak b. Tutuş 22
2.1.8. Fahrümülûk Rıdvan b. Tutuş 23
2.1.9. Muhammed Tapar 23
2.1.10. Mahmud b. Muhammed Tapar 24
2.1.11. Tuğrul b. Muhammed Tapar 25
2.1.12. Mesud b. Muhammed Tapar 25
2.1.13. I. Mesud 25
2.1.14. Sencer 26
2.1.15. Muhammed b. Mahmud 27
2.1.16. Tuğrulşâh b. Muhammed 27
2.1.17. Behramşâh b. Tuğrulşâh 28
2.1.18. Arslanşah b. Tuğrul 28
2.1.19. II. Kılıçaslan 28
2.1.20. II. Rükneddin Süleymanşah 29
2.1.21. I. İzzeddin Keykâvus 29
2.2. Emirler 30
2.2.1. Savtegin 30
2.2.2. Kıvâmüddevle Kürboğa 30
2.2.3. Sâhib Ata Fahreddin Ali 31
2.3. Hanımlar 31
2.3.1. Altuncan Hatun 31
2.3.2. Mahmelek Hatun 32
2.3.3. Terken Hatun 32
3. Suikast Sonucu Ölümler 33
3.1. Alp Arslan 33
3.2. Alp Arslan b. Rıdvan 34
3.3. II. Turanşâh 34
4. Bâtınîler Tarafından Öldürülenler 35
4.1. El-Mukarreb Cevher 35

4.2. Davud b. Mahmud 35
4.3. Aksungur el-Porsukî 36
4.4. Nizâmü'l-mülk 36
4.5. Ebu'l Mehâsin 38
4.6. Cenahü'd-devle Hüseyin 38
4.7. Fahrü'l-mülk b. Nizâmü'l-mülk 38
4.8. Kemalü'l-Mülk Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed es-Sümeyremî 39
5. Zehirlenerek Öldürülenler 39
5.1. Arslan Yabgu b. Selçuk 40
5.2. Cemalü'l-mülk b. Nizâmü'l-mülk 40
5. 3. I. Alâeddin Keykubad 41
5.4. II. Alâeddin Keykubad 42
6. İdam Edilmek Suretiyle Öldürülenler 43
6.1. Kesici Aletlerle İdam Edilenler 43
6.1.1. Tâcü'l-mülk 43
6.1.2. Emir Bozan 44
6.1.3. Arslan Argun 44
6.1.4. Müeyyidü'l-mülk b. Nizâmü'l-mülk 45
6.1.5. III.Alâeddin Keykubad 46
6.1.6. Kemaleddin Kamyar 46
6.1.7. Hadim Lülü 47
6.1.8. Şemsü'l-mülk Osman b. Nizâmü'l-mülk 47
6.1.9. Ebu'l-Kasım ed-Dergüzunî 47
6.2. Boğulmak Suretiyle İdam Edilenler 48
6.2.1. Atsız b. Uvak 48
6.2.2. Ebu'l-Kasım 49
6.2.3. Zübeyde Hatun 50
6.2.4. Sa'dü'l-mülk Ebu'l-Mehâsin 50
6.2.5. Süleymanşah b. Muhammed 51
6.2.6. Seyfeddin Ayaba 51
6.2.7. Şahinşah b. I. Kılıçaslan 52
6.2.8. Melike-i Adiliye 53
6.2.9. IV. Kılıçaslan 53
6.2.10. III.Gıyaseddin Keyhüsrev 53
6.3. Sultanın Emriyle Öldürülenler 54

6.3.1. Amîdü'l-mülk Kündürî 54
6.3.2. Emir Yelberd 55
6.3.3. Emir Ayaz 55
6.3.4. Cüyûş Bey 55
6.3.5. Şemsü'd-din Altunaba 56
7. İsyan ve İhanet Ettikleri Gerekçesiyle Öldürülenler 56
7.1. Kutalmış b. Arslan Yabgu 56
7.2. Melik Tekiş 57
7.3. İranşâh b. Turanşâh 57
7.4. Hatiroğlu Şerefü'd-din 58
8. Taht Mücadelesi Sonucu Ölümler 59
8.1. İbrahim Yınal 59
8.2. Kavurd b. Çağrı 60
9. Moğollar Tarafından Katledilenler 61
9.1. Bedreddin Gühertaş 61
9.2. Muînü'd-din Süleyman Pervâne 61
9.3. Kazvinli Fahreddin 62
10. Savaş Meydanlarında Hayatını Kaybedenler 63
10.1. Mikail b. Selçuk 63
10.2. Emir Şöklü 63
10.3. Kasîmü'd-devle Aksungur b. Abdillâh 63
10.4. Tutuş 64
10.5. Sa'dü'd-devle Gevherâyîn 65
10.6. I. Kılıçaslan 65
10.7. II. Arslanşâh 66
10.8. III.Tuğrul 66
10.9. Turanşâh b. Kavurd 67
10.10. I. Gıyaseddin Keyhüsrev 67
10.11. Mübârize'd-din Armağanşah 68
11.1. Ayşe Hatun 68
11.2. Gümüştekin 68
11.3. Zeyne'd-din Beşâre 69
11.4. İhtiyare'd-din Hasan 69
11.5. Şemseddin İsfahâni 69
11.6. Tace'd-din Pervane 70

11.7. Sâdeddin Köpek 71
11.8. Alâeddin Siyâvuş 72
12. İntihar Edenler 73
12.1. Süleymanşah b. Kutalmış 73
12.2. Muhammed b. Arslanşâh 73
13. Ölüm Nedeni Belli Olmayanlar, Doğal Ölümler 74
13.1. Davud 74
13.2. Seferîye Hatun 74
13.3. Mahmelek Hatun 74
13.4. Arslanşâh b. Kirmanşâh 75
13.5. Melikşah b. Mahmud 75
13.6. Muhammed Şâh 75
13.7. Fatıma Hatun 76
13.8. II.Gıyaseddin Keyhüsrev 76
13.9. II. İzzeddin Keykâvus 76
13.10. Celaleddin Karatay 77
14. Doğal Afet Sonucunda Meydana Gelen Ölümler 77
14.1. Kıtlık 77
14.2. Deprem 79
İKİNCİ BÖLÜM 81
SELÇUKLU DEVLETLERİNDE ÖLÜMLE İLGİLİ GELENEKLER 81
1. Ölüm Öncesindeki Adetler 81
1.1. Âh Etmek, Beddua Etmek 81
1.2. Ölüm Habercisi Sayılan İnanışlar ve Rüyalar 81
1.3. Miras Paylaştırma ve Vasiyette Bulunmak 82
1.4. Müneccimlere Danışmak, Falcılık ve Büyü 84
1.5. Abdest Alıp Namaz Kılmak ve Dua Etmek 85
1.6. Kelime-i Şehadet Getirmek ve Kur'an Okumak 86
2.Ölüm Sonrasında ki Adetler 86
2.1. Ölünün Defni İçin Yapılan Hazırlıklar 86
2.2. Ölünün Bedenin Kaldırılması 90
3.Defin Merasiminden Sonra Gerçekleştirilen Matemler 93
3.1. Ölümün Duyurulmaması, Ölüm Nedeninin ve Mezarın Gizli Tutulması 93
3.2. Ölümün Duyurulması, Duyulması 94
3.3. Ölen Kişinin Ardından Duyulan Üzüntü: Ağıt Yakma 96

3.4. Atların Eyerlerini Ters Çevirmek, Atların Üstüne Karalar Sürmek ve Kara Çullar Giydirmek 99
3.5. Atlarının Kuyruklarını ve Kâküllerini Kesmek 99
3.6. Yas Alameti Olarak Siyah ve Beyaz Rengin Kullanılması 100
3.7. Çarşı ve Pazarların Kapatılması 102
3.8. Elbiseleri Yırtmak ve Çekiştirmek 102
3.9. Evden Çıkmamak ve Kapıları Kapatmak 103
3.10. Külahları ve Elbiseleri Ters Çevirmek 104
3.11. Saç Yolmak, Çözmek ve Kazımak 104
3.12. Saçı Açmak, Başa Toprak Saçmak ve Toprak Üzerine Oturmak 105
3.13. Ölen Kişinin Ardından İnsanların Kendilerine Zarar Vermeleri 106
3.14. Atlara Binmemek ve Yeme İçmeyi Bırakmak 107
3.15. Yas Süresi 108
3.16. Taziye Yemeği veya Ölü Aşı 109
3.17. Yas Alametlerini Yerine Getirmeyenlere Verilen Cezalar 110
3.18. Cenazenin Gömüldüğü Yerden Başka Bir Yere Nakledilmesi 111
3.19. Ölmüş Kişiye Mektup 112
3.20. Taziye Meclisi'nin Kurulması 112
3.21. Müzik ve Raks 113
3.22. Taziye Sebebi ile Elçi Gönderme ve Elçi Kabul Etme 114
3.23. Gayrimüslimlerin Matem Tutması 115
3.24. Malın Müsâdere Edilmesi 116
3.25. Vakıf Gelirlerini Bağışlamak 117
4. Mezar Gelenekleri 117
4.1. Mezarın Yapısı 117
4.2. Mezarlara Türbelere Konulan Eşyalar, Beraberinde Kurban Edilen İnsanlar ve Hayvanlar 120
4.3. Türbe ve Mezarlık Ziyareti 122
SONUÇ 125
KAYNAKÇA 127

KISALTMALAR

b. : bin.

C. : Cilt.

Terc. : Tercüme.

DİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi.

haz. : hazırlayan

Hz. : Hazreti

mad. : madde

s. : sayfa.

S. : Sayı.

vb. : ve benzeri

TTK. : Türk Tarih Kurumu.

yay. : yayınları, yayınlayan

M.Ö. : Milattan önce

ÖZET

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Selçuklu Devletlerinde Ölüm ve Ölüme Bağlı Gelenekler

Fatma Uysal

Tarih Ana Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ/KARAMAN 2022

Yaşamın bir parçası olan ölüm ve ölümolgusu tek bir neden üzerinden gerçekleşmemiştir. Canlıların ölüm sebeplerini doğal ölümler ve diğer bir canlının sebep olduğu ölümler olmak üzere ikiye ayırmak mümkümdür. Dünya tarihi açısından bakıldığında insanların ölümlerine neden olabilecek pek çok neden vardır. Bunların bazıları nadir görülen özel durumlarken genele bakıldığında ölümlerin birçoğunun birbirine benzer özellikler taşıdığı görülür. Selçuklu Devletlerinde ölümlerin nedenlerine bakıldığında da diğer toplumlarda olduğu gibi siyasi nedenlerle işlenen öldürme olayları olduğu gibi doğal ölümler şeklinde de oluyordu. Hem cinayet şeklindeki hem de doğal ölümlerin pek çok nedeni vardır. Bunlardan bazıları hastalanarak, zehirlenerek, boğularak, suikasta uğrayarak, taht mücadelesi sonucunda, savaş meydanlarında savaşırken ölüm şeklindedir. Duygusal açıdan bakıldığında da insanoğlunun kabullenmekte en zorlandığı olgu yine ölümdür. Dolayısıyla bu durum geride kalan insanlar için birçok etkiler yapmış ve ölenlerin hatıralarını yâd ederek bir nevi ölümsüzleştirmeye çalışılmıştır. Buna bağlı olarak da ölüm temelli gelenekler oluşmuştur. Türk kültüründe de ölüm temelli gelenekler önemli bir yere sahiptir. Türk toplumlarında uygulanan defin törenleri de oldukça canlı ve çeşitlidir. Selçuklu devletlerinde gerçekleşen ölümlere bağlı olarak hem eski ölüm ve defin gelenekleri devam ettirilmiş hem de bunlara bazı ilaveler yapılmıştır. Bu canlılık ve çeşitlilik zengin bir kültür birikiminin sonucunda meydana gelmiştir. Tarih boyunca Eski Türklerde görülen ritüeller Türk devletlerinde de görülmüştür. Bunların arasında İslamiyet'in öncesinde ve sonrasında uygulanan cenaze merasimlerinde ve geleneklerde Şamanizm'in etkisi dikkat çekicidir. Bir Türk İslam Devleti

olan Selçuklu devletlerinde de Eski Türk kültüründe yer alan ölüm inançlarının etkisi görülmektedir. Ölüm öncesinde görülen, ölüm habercisi sayılan inanışlar ve rüyalar, vasiyette bulunmak, falcılık ve müneccimlere danışmak gibi inanışların etkileri benzerlik arz etmektedir. Yine ölüm sonrasında görülen cenazenin yıkanması, kefenlenmesi, mumyalanması ve defnedilmesi uygulamaları da görülür. Matem geleneklerinden ise; ağıt yakmak, eşyaların ters kullanılması, üzüntü dolayısıyla kişilerin kendilerine zarar vermeleri, yas elbisesi giymek, atlara uygulanan matem gelenekleri (kuyruk ve kâhkül kesmek), mezarlara eşya koyulması, atalarının mezarlarını ziyaret edip yardım dileme gibi ritüeller hükümdarlar ve halk tarafından devam ettirilmiştir. Çalışmada Selçuklu Devletlerinde görülen ölüm türleri, nedenleri, kültürel uygulamaları, döneme etkileri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Ölüm, Defin, Matem, Cenaze.

ABSTRACT

KARAMANOĞLU MEHMET UNIVERSITY

SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Death and Death Related Traditions in the Seljuk States

Fatma Uysal

Department of History

MASTER's THESIS/KARAMAN 2022

As a part of life death and the fact of death does not stem from only reason. Reasons of the death of living beings can be classified in two seperate reasons: first is natural deaths and the other is deaths caused by other living begins. If we consider it an a perspective of the worlds history, we can see that there are plenty of reason are special cases but in general, we can see that most deats are similar. When we examine the reason of death in Seljuk States, deats incidents substantiated because of political reasons sometimes but also there were natural deaths. There can be many different reasons for homicides and naturel deats both. Some of these reasons can be illness, poisioning, choking, assassination, whwn fighting fort he throne or dying in the battlefield in a war. Emotionally death is the hardest fact to accept for humans. Which is why people still living touched a lot and wanted remember and immortalise the memories of the died one. This is why traditions related to death born. In Turkic culture too, death related relations are important. Funeral ceremonies in Turkic cultures are also quite live and diverse. In Seljuk States while funeral traditions added to them. This live lines and diversification occured because of a rich cultural accumulation. Thorought history, funeral traditions of ancient Turks could be seen in later in Turkic states. Also effects of shamanism could be distinguished in these ceremonies both before and after Islamic era. As an Islamic Turkish state in the Seljuk State, it is evident that there are signs of the traditions former Turkic States had about death. There were beliefs like dreams visioned before death which is also a sign of death, testamentation, consulting to a fortune teller, all these beliefs was semilar with the past. Also there were treatments like washing the dead bodies, shoruding corpses, mummification and funeralisation. In terms tradition about greaf, treatments like lamenting, using items reversely, hurting yourself because of extreme sorrow,

wearing clothes in times of grief and also there were tratments applied for horses (cutting tail and fringe); leaving items into graves, visiting the graves of ancestors and wishing help from them were among the rituals perpetuated by both the rulers of the state and the people. In our study. We are examining ways of death in Seljuk States and reasons of death cultural treatments in case of death and effects of deaths in that period of time.

Key Words: Seljuks, Deat, Burial, Mourning, Funeral.

GİRİŞ

1. Kavramsal Çerçeve

Hayatın sona ermesi anlamına gelen ölüm Arapça'da mevt, vefat ve helâk gibi kelimelerle ifade edilmiştir. Maddi hayatın sona ermesiyle tanımlanan ölüm ve ölüm sonrasındaki inanış ve uygulamalar kültürler arası farklılıklar oluşturduğu gibi devirden devire de değişmektedir.[1]

Felsefik açıdan felsefe tarihinin temel sorunsalı haline gelen ölüm kavramı birçok düşünür tarafından ele alınmış ve tartışılmıştır. Heidegger adlı felsefeci ölümü, varoluşu belirleyen ve yaşama anlam veren bir olanak olarak kabul etmiş, Sartre adlı düşünür ise insanda kaygı ve bulantıların baş gösterdiği anlamsız bir olguolarak adlandırmıştır.[2] Farklı görüşlere sahip olsalar da tüm düşünürler ve inançlar, ölümün her canlının mutlaka yaşayacağı bir süreç olması konusunda bilinen bir gerçek olduğu konusunda hemfikirdirler.

Tıp hekimleri ve bilim insanları zamanına göre ölüm kavramının tanımlamasını yaparken, tıbbi gelişmelere paralel olarak sayısız değişiklik yapmak zorunda kalmışlardır. Bugün tıpta gelinmiş olan noktada ölüm tanısı geçmişe göre daha detaylı testlerle saptanmaya çalışılmaktadır. Beyin ölümü tanımlaması tıp dünyasında kabul görmekte ve beyin ölümü kriterleride gelişim göstermeye devam etmektedir. Yapılan bu araştırmalar sonucunda hekimler ve hasta yakınları arasında fikir birliği sağlamak pek de mümkün değildir. Yakın tarihe kadar ölümün tanımı, kalbin durması ile ifade edilirken günümüzde beyin ölümü gerçekleştikten sonra kalp atımı olsa bile hasta ölü olarak kabul edilmektedir.[3]

Kavramsal açıdan farklılık gösteren ölüm olgusu dünya tarihinde yaşamış olan uygarlıklar tarafından da farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Eski Mezopotamya inancına göre ölen kişinin ruhu ölülerin bulunduğu yere bir takım ritüellerin yapılmasıyla gidebilirdi. Bu inanca göre öteki dünyanın yiyeceği yenilmez, suyu içilmezdi. Nehirleri kurumuş, tarlaları verimsizdir. Tanrılar tarafından yargılanan bu yere, erkek çocuğa sahip olan kişiler ve

[1] Salime Leyla Gürkan, "Ölüm" mad, *DİA,* C.34, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2007, s. 32.
[2] Ezgi Polat, Zehragül Aşkın, "Ölüm Kavramının Heidegger ve Sartre Felsefesindeki Yeri", *Kilikya Felsefi Dergisi,* S.1, y.y, 2017, s. 60.
[3] Orçun Çil, Şefik Görkey, "Beyin Ölümü Kriterlerinin Tarihsel Gelişi ve Kadavradan Organ Nakline Etkisi", *Marmara Medical Journal*, S.27, İstanbul 2014, s. 69-70.

çocuklar haricindeki insanların gitmek istemediklerini ve ölümden korktuklarını söylemek mümkündür.[4]

Mısır medeniyeti, başlangıçtan beri ebediyen yaşamayı arzulamış fakat zamanla dini bir yapıya bürünerek, ölen kişinin tekrar dirilip kendi bedenine geri dönmesi inancına dönüşmüştür. Tekrar dirilecek olan bu bedenin çürümemesi için mumyalama tekniğini geliştirmişlerdir. Öte dünya inancının ve tekrar dirilme inancının var olması, mezarların ve cenaze törenlerinin ihtişamlı olmasına zemin hazırlamıştır.[5]Yine ölüme dair geleneklerin oluşmasın zemin hazırlanmıştır. Örneğin Mısır'da önemli bir kişinin ölümüyle ölü evinin kadınları yüzlerine çamur sürerler ve elbiselerini vücutlarına ip ile bağlayarak gezerlerdi.[6]Yunan medeniyetinde de cenaze ritüelleri önem arzeden bir uygulamaydı. Cenazenin hazırlanmasında açık olan gözler kapatılır, çenesi bir şeritle bağlanırdı. Öldükten sonra ölünün vücudu kanlı ise pis kabul edilir ve yakılmadan önce yıkanırdı. Yıkanmış olan ölüye güzel kokular sürülür, ölünün defin işlemleri ise akrabaları tarafından yapılırdı. Mezar ziyareti Yunan halkı açısından da büyük önem taşırdı.[7]

Anadoluda kurulmuş olan Hitit uygarlığının ölü gömme adetleri hakkında mezar örnekleri ve çivi yazılı belgeler bilgi vermektedir. Bu belgeler ışığında Hititler ölülerini hem yakmışlar hem de gömmüşlerdir. Ölülerini gömdükten sonra mezara hediyeler koymuşlardır. Bu uygulama öteki dünya inancının var olduğunu göstermektedir. Sıradan insanların yeraltına gittiğine, kralların ise gökyüzüne gittiğine inanılmaktadır. Ölümden korkulduğu kadar ölen kişilerin de yeryüzündeki insanları rahatsız etmelerinden çekinmişlerdir.[8] Frigler ise ölülerini ya kayalara oyulmuş mezarlara ya da tümülüslere gömerlerdi. Ölülerini ilk başlarda ahşap sedirler üzerine koyup değerli eşyalar ile gömerlerdi. Mezarlar oda büyüklüğünde idi. Fakat daha sonra ölü gömme adetininin yanı sıra ölülerini yakmaya başlamışlardır.[9] Diğer bir uygarlık olan Urartılar ise ölümden sonra hayatın devam ettiğine inanmışlardır. Yönetici ve soylu sınıfı önemli yerleşim yerlerinin yakınında bulunan kaya mezarlarına gömülürken, sıradan insanlar ise yer altında bulunan oda mezarlara gömülmüşlerdir. Gömülmenin yanı sıra

---

[4] Ömer Kahya, " Ölüm Sonrası Hayat: Sumerce Metinlerde Öteki Dünya", *Tarih Araştırmaları Dergisi*,C.37, S.63, Ankara 2018, s. 73-74.
[5] Zehra Gençel Efe, *İlk Dönem İslam Toplumunda Ölüm, Techiz ve Defin*, Çizgi Kitabevi, 2019, s. 12-13.
[6] Mehmet Ali Hacıgökmen, "Türklerde Yas Adeti Temelleri ve Sonuçları'', Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Ens., yay., Konya 2013, s. 394.
[7] Abuzer Kızıl, "Antik Dönem Yunan Dünyasında Ölüm Kavramı ve Bununla İlgili Bazı Betimler", *Uluslararası Amisos Dergisi,* S.3, 2017, s. 36-42.
[8] Kürşad Demirci-Burcu Falay, "Ana Hatlarıyla Hitit Dini",*Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C.20, S.1, Sivas 2016,s. 54-55.
[9] Fatma Birecikli, "Ana Hatlarıyla Friglerde Din", *Gazi Akademik Bakış*,C.4, S.7, Ankara 2010, s. 229.

yönetici sınıftan ve sıradan insanların yakılarak gömüldüğü bilinmektedir. Ölen insanlar çoğunlukla giysileri ve değerli eşyaları ile gömülmüştür.[10]

2. İslamiyet Öncesi Türklerde Ölüm Olgusu

İslamiyet'ten önce Türk kültür tarihinde ölüm ve ölüme ait gelenekler, mensubu oldukları inançlara göre şekillenmiştir. Her ne kadar eski Türklerde başlangıçta ölümsüzlük inancı var olsa da bu inanç sonraki dönemlere kadar varlığını sürdürmemiştir. Ölümün kaçınılmaz olduğu, yaşamın ebedi olmadığının kabullenilişi Kültegin'in mezar taşında yer alan şu ibaredende anlaşılmaktadır: *"Kararı zaman tanrısı verir, bütün insanoğlu ölümlü olarak doğar."*[11]

Ölümün varlığı Türklerin çok çekindiği ve kaygı duyduğu bir meseleydi. Bu yüzden ölüme dair ipuçları hep çekinilen ve üzerinde düşünülen konular olmuştur. Örneğin; ölümü düşündüren tabiat olayları, hayvan sesleri ve görülen rüyalar ölümü çağrıştırmış ve bunun üzerinde yorumlar yapılmıştır.[12] Ne zaman ölümün gerçekleşeceği ve gelecekte ne olacağı bilgisi insanların merak duydukları konuların başında yer almıştır. Bu yüzden eski Türk kavimlerinden olan İskitler, Kırgızlar, Altaylar ve Kazaklar gelecek hakkındaki merakları dolayısıyla falcılığa büyük önem vermişlerdir.[13]

Eski Türklerde ölümden sora uygulanan adetler arasında ilk olarak ölünün yıkanması vardır. Ölü kefenlenmeden önce yıkanırdı. Yıkama işlemi Türk halklarına göre farklılık arz etmiştir. Yakutlarda ölüyü yıkayan belirli kişiler bulunur ve ölünün yakınları ölüyü kendilerinin yıkamalarını doğru bulmazlar, uğursuzluk olarak kabul ederlerdi.[14]Türklerde cesedin bozulmaması için mumyalama yönteminin kullanıldığı da görülmektedir. Bu yüzden olsa gerek ölüm ve defin törenlerinin farklı tarihlerde meydana gelmiş, defin işlemleri geciktirilmiş, ölülerin cesetlerinin bozulmaması içinde mumyalama işlemi uygulanmıştır.[15] Yayıldıkları coğrafyanın geniş olmasıyla çeşitli kültürlerle etkileşim halinde olan Türklerde

---

[10] Davut Yiğitpaşa, "Urartu Ölü Gömme Gelenekleri ve Ölümle İlgili Ritüeller", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S.25, Erzurum 2010,s. 192-193.
[11] Efe, *Ölüm, Techiz ve Defin,* s. 13.
[12] Sedat Veyis Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1971, s. 15.
[13] Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK Basımevi, Ankara 1972, s. 155-157; Cemal Şener, *Şamanizm Türklerin Müslümanlıktan Önceki Dini*, AD yayıncılık, İstanbul 1997, s. 56; Herodotos, *Hıstorıes*, Terc. Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul 2006, s. 134.
[14] İbn Fazlan, *Onuncu Asırda Türkistan'da Bir İslam Seyyahı*, Terc. Ramazan Şeşen, Bedir yayınevi, İstanbul 1975, s. 239; Edward Tryjarski,*Türkler ve Ölüm Geçmişten Bugüne Türklerde Ölüm Kültürü*,Terc. HafizeEr, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 159-160.
[15] Herodotos, *Hıstorıes*, s. 32.

görülen bir diğer âdete göre de M.Ö 1200'lü yıllarda ölüler yakmaktaydılar. Ölülerini yakmalarının sebebi, ateşin her şeyi temizleyip arındırıcı bir özelliğe sahip olmasıydı. Böylelikle ölüleri ve ölen kişinin eşyalarını yakarlardı. Bu uygulama Göktürkler, Kırgızlar ve Asya Hun Türklerinde görülmüştür.[16] Etkilendikleri kültürler dolayısıyla definden sonra uygulanan ritüellerde çeşitlilik göstermekteydi. Eski Türkler ölen kişinin ardından feryatlı ve dövünerek ağlarlardı.[17]Ayrıca Türkler için büyük bir öneme sahip olan at, kutsal bir hayvan olarak bilinmekteydi. Ölen kişinin kullandığı atın kuyrukları kesilir, bir sırığın ucuna bağlanarak mezarının üstüne dikilirdi.[18]

Türk kültüründe yas alametleri arasında beyaz ve siyah renkler yer almaktaydı. Ölen kişinin evine siyah bayrak, şehit olan kişinin evine ise beyaz bayrak asılırdı.[19] Özbeklerde, Kazaklarda ve Kırgızlarda yas alameti olarak siyah elbise giyilmekteydi.[20] Ölüm olayının verdiği acı ve üzüntünün etkisini derinden yaşadıkları için sakin kalamıyorlar ve elbiselerini çekiştirip yırtıyorlar,[21] kendilerini döverek yüzlerine gözlerine zarar vermekten çekinmiyorlardı.[22] Bu uygulama Göktürklerde, İskitlerde, Altaylarda ve Hun devletlerinde görülmekteydi.[23] Yas süresi boyunca evlerinden çıkmıyorlardı. Bu yas süresi Kazaklarda bir yıldı. Kırgızlarda kadın ölen kocası için kırk gün yas tutardı. Bulgar Türklerinde is yas tutma süresi iki yıl idi.[24]

Ölen kişinin ardından verilen ölü aşı büyük bir ehemmiyet barındırmaktaydı. Ölü için kesilen hayvanlar öncelikle ölüye sunulur, kalanları ise ölü için yas tutan konuklara cenaze yemeği olarak ikram edilirdi. Kurban edilen hayvanlar kişinin maddi durumuna göre farklılık göstermekteydi.[25]

Türklerin sosyal tarih açısından önemli bilgiler veren ölüm ile ilgili uyguladıkları gelenekler İslamiyet'in kabulüyle büyük oranda ortadan kalkmıştır. İslam inancına göre ölüm ruhun bedenden ayrılarak ebediyete çekilmesi demektir. Ölüm bir yok oluş değildir. Yeni ve

---

[16] Emel Esin, *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş*, Edebiyat fakültesi Matbaası, İstanbul 1978, s. 103-104; Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü yay., Ankara 1990, s. 103.
[17] Salim Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, Berikan yay., Ankara 2019, s. 239.
[18] Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VI, TC. Kültür Bakanlığı yay., Ankara 2000, s. 146-147.
[19] Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, s. 240.
[20] İnan, *Şamanizm*, s. 111; Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s. 150.
[21] Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, s. 240.
[22] İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998, s. 303.
[23] Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Terc. Aykut Kazancıgil, İşaret yay., İstanbul 1994, s. 225.
[24] İnan, *Şamanizm*, s. 197.
[25] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s. 162.

ebedi bir hayatın başlamasıdır. Kur'an-ı Kerim'de Ankebut suresinde *"Her nefis ölümü tadacaktır. Sonunda bize döndürüleceksiniz,"*[26]buyrulmaktadır. Anlaşıldığı üzere dünya hayatının geçici, ölümün beklenen ve doğal bir süreç olduğu belirtilmektedir. Bundan dolayı İslamiyet öncesi ölünün ardından üzüntü dolayısıyla feryat figan içinde ağlamak hoş karşılanmamış ve yasaklanmıştır.[27] Ölünün yıkanması konusunda, akrabaları tarafından yıkanması uygun görülmüş, kefenlenmesi ise sade ve beyaz bir kumaştan ibaret olup ölünün mezara defnedilinceye kadar bedenin kapatılması sağlanmıştır.[28] Ölünün toprağa bekletilmeden defnedilmesi ise çevre temizliği, sağlık, ölüye saygınlık açısından büyük hikmetler taşır. Cenazenin kabire götürülmesi esnasında sesli kuran okumak dini açıdan hoş karşılanmamış, kalben zikir ve dua ile taşınması uygun görülmüştür. Kabrin büyük olmamasına özen gösterilmiş, 100-150 cm derinliğinde olmasına dikkat edilmiştir. Kabre cenaze ile herhangi bir eşyanın gömülmesi mekruh sayılmıştır. İslam inancına göre mezar ziyaretleri ölümün bir ibret olması ve ölen kişiyi ziyaret edip hayırla yâd etmesi açısından büyük bir önem teşkil etmektedir.[29]

3. Selçuklu Türklerinde Ölüm Olgusu

İslam öncesi Türk topluluklarında görülen ölüm ile ilgili adetler, İslam'ın büyük kitleler halinde kabul edilmiş olmasına rağmen Selçuklular zamanında önemli ölçüde devam ettirildiği görülmektedir. Ölüm habercisi sayılan rüyalara ve birtakım inanışlara eski Türkler dâhil olmak üzere günümüzde de büyük önem verilmektedir. Selçuklular devrinde Nizâmü'l-mülk'ün oğlu Fahrü'l-mülk rüyasında Hz. Hüseyin'in kendisini yanına çağırdığını dostlarına anlatmıştı. Onlarda bu rüyanın hayra gelmesini söyleyip evinden çıkmamasını söylemişlerdi. Ölen bir kişinin rüyada görülmesi her ne kadar hayra yorumlanmış olsada ölüm korkusu akla ilk gelenler arasında olmuştur.[30] Selçuklularda özellikle hükümdar ailesine mensup kişiler, ölmeden önce devletin bekası ve iç işlerinde herhangi bir kaos ortamının oluşmaması için vasiyetlerini dile getirmişlerdir. Hükümdarın kim olacağı, miras paylaşımı ve yeni hükümdar

---

[26] Ankebut, 57.

[27] Bu konuda bazı hadisler şu şekildedir: ""Arkasından koparılan feryat (ve yakılan ağıt) sebebiyle ölüye kabrinde azâb olunur." Buhârî, Cenâiz 34; Müslim, Cenâiz 28. Ayrıca bk. Tirmizî, Cenâiz 23, "Ölenin arkasından yüzünü gözünü tırmalayan, yakasını paçasını yırtan, Cahiliye insanı gibi bağıra- çağıra ağıt yakıp kendisine beddua eden, bizden, bizim yolumuzu izleyenlerden değildir." (Buhârî, Cenâiz 36, 38, 39, Menâkıb 8; Müslim, İmân 165. Ayrıca bk. Tirmizî, Cenâiz 22, 25; Nesâî, Cenâiz 17.)

[28] Efe, *Ölüm, Techiz ve Defin,* s. 90-114.

[29] Mustafa Uzunpostalcı, "Defin" mad, *DİA,* C.9, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1994, s. 86.

[30] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi*, VIII, Tercüme Heyeti. Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özaydın, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe,1.Baskı, Ocak yay., İstanbul 2016, s. 516; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve"n-Nihâye (Büyük İslam Tarihi)*, XII, Terc. Mehmet Keskin, Çağrı yay., İstanbul 1995, s. 323-324.

olacak kişi için tabiiyet istemeyi görev olarak bilmişler bu hususta büyük önem göstermişlerdir. Bu konuda Büyük Selçuklu devleti hanedanlarından Çağrı Bey'in oğlu Alparslan'a vasiyeti, Alparslan'ın ölmeden önce Devlet erkânına vasiyeti, miras paylaşımı konusunda Anadolu Selçuklu yöneticileri II. Kılıçaslan'ın ve I.Mesud'un oğulları arasında ülkeyi taksim etmesi, vasiyetin önemli bir görev olduğunu göstermesi açısından önemlidir.[31]

Falcılık ve büyücülük eski Türklerde önemli bir konu idi. Sadece ölüm için değil, gelecek hakkında ne olacağı, bir sefere çıkılmadan önce nasıl sonuçlanacağı insanların merak konusuydu ve falcılık ile büyücülük bu noktada devreye girmekteydi. Selçuklularda da bu durum devam etmiş ve bu konuya büyük önem verilmişti. BüyükSelçuklu veziri Nizâmü'l-mülknücûm ilmiyle ilgilen bir kişiyle görüştüğünü, onun ben öldükten sonra sende öleceksin dedikten sonra Nizâmü'l-mülk'ün kısa süre içinde ölmüş olduğu kaynaklarda mevcuttur.[32]

Selçuklular ölüm haberinin duyulmasından sonra cenazeyi defin için hazırlamaya başlarlardı. Cenazeyi defni için yapılan ilk hazırlık ölünün yıkanması ikinci yapılan hazırlık ise kefenleme işlemi olurdu. Fakat siyasi çekişmeler bazen bu hazırlıkları ve törenleri engellemiştir. Örneğin Büyük Selçuklu devleti açısından önemli bir hanedan üyesi olan Melikşah'ın ölümü gizli tutulmuş, bu yüzden ölünün defin hazırlıkları için yapılan bir çok tören yapılma fırsatından mahrum kalmıştı.[33] Eski Türklerde meşhur bir uygulama olan mumyalama tekniği de Selçuklular döneminde devlet erkânı içinde yer alan kişilere cesetlerinin bozulmaması için uygulanmıştır.[34] İslam dini sağlık ve ölüye duyulan saygıdan dolayı Hz. Peygamber'inde emriyle cesetlerin bekletilmemesini ve geç defnedilmesi yasaklanmıştır. Ancak Selçuklularda bu uygulamanın var olduğu bilinmektedir. Örneğin Alâeddin Keykubad'ın zehirlenip ölmesinden üç gün sonra defnedildiği kaynaklarda mevcuttur.[35]

---

[31] Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekâyi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'unZeyli (1136-1162),* Terc. Hrant D. Andreasyan, notlar; Edouard Dulaurer,M.Halil Yinanç, 4. Baskı, TTK yay., Ankara 2019. s. 145,146; Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular (H. 430- 485=1038-1092),* Seçme, Tercüme ve Değerlendirme Ali Sevim, TTK yay., Ankara 2014, s. 113-114; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târihi'l-Âyân'da Selçuklular,* Seçme, Tercüme ve Değerlendirme: Ali Sevim, TTK yay., Ankara 2011, s. 88-89; İbrahim Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, Kültür yay., Ankara 1973, s. 7-8; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye,* Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009, s. 192; Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri),* çev. Fikret Işıltan, 2.Baskı, TTK yay., Ankara 2020, s. 121.

[32] Sefer Solmaz, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi,* Aybil Dijital Baskı Çözümleri, Konya 2013, s. 112.

[33] İbnü'l-Esîr, VIII, s. 365; İbn Kesîr, XII, s. 285; Solmaz, *Büyük Selçuklu*, s. 112-113.

[34] Turan, *Selçuklular,* s. 688-689; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti,* Ötüken yay., İstanbul 2020, s. 356-357.

[35] İbn Bîbî, *El- Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, Terc. Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara 2020, s. 446; Youssef Ragheb, "Müslüman Ülkelerde Yalancı Ölümler ve Diri Diri Gömülenler", çev. Aksel

Selçukluların defin merasiminden sonra gerçekleştirilen hükümdarların ölümlerinin gizlenmesi, feryat figan içinde sızlanarak ağlamak, atların kuyruklarının kesilmesi gibi uygulanan gelenekler, siyah renginin matem alametlerinden sayılması, elbiseleri çekiştirmek ve ters giymek, ölen kişinin ölümünden dolayı geride kalanların kendilerine zarar vermeleri, taziye yemeği ve mezar ziyaretine önem vermeleri, eski Türkler tarafından uygulanan gelenekler ile benzerlik göstermekteydi. Bu durum kültürel aktarımın devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.[36]

Tibet, Demir Fırat Önger, İslam Dünyasında Mezar ve Defin Gelenekleri (II), S.6, TTK yay., İstanbul 1991, Ankara 1996, s. 59.

[36] Aziz Başdin, "Selçuklularda İslamiyet Öncesi Türk Kültürünün Etkileri: Sultan Alp Arslan Dönemi Cenaze Merasimleri ve Gelenekleri", *Eskiyeni*, S.34, Ankara 2017, s. 179.

Kaynaklar ve Araştırmalar

1. Kaynaklar

1.1. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*

İbnü'l Esîr Cemaziyülevvel ayının dördüncü günü 555 (13 Mayıs 1160) yılında Cizre'de doğmuştur. Babasının Esîrü'd-din lakabı ile anılmasından dolayı İbnü'l Esîr olarak tanınmaktadır. Babası ve kardeşleri ile birlikte dönemin ilim ve kültür alanında meşhur olan Musul şehrine taşındılar.[37] Orada kıymetli ilim adamlarından olan Ebu'l-Fazl Abdullah'tan ders aldı. Bağdat,Halep,Şam gibi çeşitli vilayetlere giderek oradaki âlimlerden ders almaya fırsat buldu. Ömrünün son yıllarında ise Musul'da eserlerini kaleme aldı. 630 (1232) yılında ise bu şehirde vefat etti. İbnü'l Esîr, "*el-Kâmil fi't-Târîh"* adlı eserinde Selçuklu Devletlerinin sosyal hayatlarının yanında devlet erkanı içinde yer alan şahısların ölüm sebepleri ve doğal afetler, salgın hastalıklar hakkında da değerli bilgiler vermektedir. Faydalanmış olduğumuz kaynak Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özaydın, Yunus Apaydın ve Abdullah Köşe'nin oluşturduğu tercüme heyeti tarafından *"El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*"[38] adıyla 2016 yılında Ocak Yayınları tarafından yayınlanmıştır.

1.2. Azîmî, *Târîhu'l-Azîmî*

483 (1090-1091) yılında Halep'te doğmuştur. Tenûh kabilesine mensup olan Azîmî'nin hayatı hakkında pek bilgi yoktur. Babasının "reis" sıfatıyla anılmasından Suriye'de herhangi bir şehirde reislik görevini yürüttüğü bilgisine ulaşmak mümkündür. Azîmî aile bireyleri ile Halep'te yaşamını sürdürmüş, devrin meşhur ilim adamlarından olan Fakih Nasrullah'tan hadis dersi almıştır.[39]

Azîmî'nin "*Târîhu'l-Azîmî"* adlı eseri Ali Sevim tarafından Selçuklular ile ilgili olan bölümleri"*Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538=1038/39-1143/44)," şeklinde* tercüme edilmiştir. Bu eserde gelenekler hakkında fazla bilgiye rastlamamış olsa da Selçuklu sultanları hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir.[40]

---

[37] Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-Esîr" mad, *DİA,* C.21, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2000, s. 26.
[38] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi,* C.8-10, Tercüme Heyeti. Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özaydın, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe,1.Baskı, Ocak yay., İstanbul 2016.
[39] Ali Sevim, "Azîmî" mad, *DİA,* C.4, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1991.
[40] Azîmî, Ebû Abdullah Muhammed, *Azîmî Tarihi (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler: H. 430-538=1038/39-1143/44),* Metin, Çeviri, Notlar ve Açıklamalar Ali Sevim, 2. Baskı, TTK yay., Ankara 2006.

1.3. Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*

589 (1193) yılında doğmuş olan Minhâc-ı Sirâc adıyla tanınan Cûzcânî, Fîrûzkûh'ta doğmuştur. İlim ve edebiyatla uğraşan bir ailede büyüyen Cûzcânî'nin babası da devrin önde gelen âlimlerindendi. Sultan Gıyaseddin Balaban'ın hüküm sürdüğü dönemde (1266-1287) vefat etmiş ve büyük olasılıkla Delhi'ye defnedilmiştir.[41] Zengin bir ilim geleneğine sahip olmasının yanı sıra saraylarda geçen çocukluğu, onun son derece iyi bir ilim tahsil etmesine katkı sağlamıştır. Erkan Göksu tarafından Türkçe'ye tercüme edilen "*Tabakât-ı Nâsırî Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler, Hârizmşâhlar"*adlı eseri Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletleri hakkında verdiği önemli bilgiler ile yolumuzu aydınlatmıştır.[42]

1.4. Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *El-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*

510 (1116) yılında Bağdat'ta doğan İbnü'l Cevzî'nin soyu Hz. Ebû Bekir'e dayanmaktadır. Küçük yaşta babasını kaybeden İbnü'l Cevzî amcasının himayesinde yetişmiştir. Babasından kalan servet sayesinde kimseye muhtaç olmadan öğrenimini sürdürmüştür. Hadis, tarih, ahlâk ilimlerini okumuştur. Hayatının büyük bir kısmını Bağdat'ta sürdürmüş, 597 (1201) yılında vefat etmiştir.[43]

İbnü'l Cevzî'nin, "*El-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem"*adlı eseri, Ali Sevim tarafından*"El-Muntazam Fî Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular* (*H. 430-485=1038-1092),"*şeklinde Türkçe'ye tercüme edilmiş olup, Büyük Selçuklular hakkında değerli bilgiler veren eserden faydalandık.

1.5. Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb*

İbnü'l Adîm, 588 (1192) yılında Halep'te doğdu. Basra'da yaşayan Benî Ebû Cerâde koluna mensuptur. Başta babası ve amcası olmak üzere birçok ilim adamından ders alan İbnü'l Adîm, Kur'an, hadis, fıkıh, tarih, edebiyat gibi bilimlerde kendisini geliştirdi. Hat sanatındada devrin ileri gelen hattatlarından birisi oldu. Henüz yirmi sekiz yaşında olup bu kadar ilim dalında kendisini geliştirmesi devrin Halep Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir tarafından duyulmuş, onun emriyle medreselerin müderrisliğine atanmıştır. Daha sonra

[41] A. S. Bazmee Ansarı, "CÛZCÂNÎ, Minhâc-ı Sirâc" mad, *DİA,* C.8, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1993, s. 98.
[42] Minhâc-i Sirâc El-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler, Hârezmşâhlar,*Terc. Erkan Göksu, TTK yay., Ankara 2015.
[43] Yusuf Şevki Yavuz-Casim avcı, "İbnü'l Cevzî" mad, *DİA,* C.20, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1999, s. 550.

atalarına olduğu gibi Halep kadılığı görevi verilmiştir. Hayatını iyi bir devlet ve ilim adamı olmaya adayan İbnü'l Adîm, 1262 yılında vefat etti.[44]

İbnü'l-Adîm'in, "*Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb"* adıyla kaleme aldığı eser, Ali Sevim tarafından "*Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'te Selçuklular (H.447-521=1055-1127"),*adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Buğyetü't-taleb'in muhtasarı olan eser, Halep, Suriye, Irak, Mısır gibi şehirlerde meydana gelen olaylardan bahsetmektedir.[45]

1.6. Reşîdü'd-dîn-Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih*

Hemedan'da dünyaya gelen Reşîdü'd-dîn-Fazlullah'ın doğum tarihi olarak 645 (1247), 646 (1248), 648 (1250) yılları verilir. Hekimlikle uğraşan bir Yahudi ailesinde yetişip otuzlu yaşlarına geldiğinde İslamiyet'i benimsediği anlatılır. 718 (1318) tarihinde vefat etmiştir.[46]Reşîdü'd-dîn-Fazlullah'ın Selçuklu sultanları hakkında bilgi veren ***"****Cami'ü't-Tevârih"* adlı Farsça eserin Selçuklular ile ilgili kısmı Erkan Göksu ve H. Hüseyin Güneş tarafından ***"****Cami'ü't-Tevârih (Selçuklular)"*ismiyleTürkçe'ye çevrilmiştir.[47]

1.7. Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*

Vefat ettiğinde altmışaltı yaşında olan Mîrhând'ın ölüm tarihinin 837 (1433-1434) olduğu ve Belh şehrinde doğmuş olduğu rivayet edilmektedir. Timurlular devri tarihçilerindendir. Eğitim hayatının bir kısmını Belh'te tamamladıktan sonra yarım kalan eğitimini Herat şehrinde bitirmiştir. Çok genç yaşlarda Ali Şîr Nevâî'nin dikkatini çekmiş ve onun teşvikiyle "Ravzatu's-Safâ" adlı eserini yazmaya başlamıştır. Geçirdiği felç nedeniyle 903 (1498) yılında hayata gözlerini yummuştur.[48] Erkan Göksu tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş olan "*Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)"* adlı eser, Büyük Selçuklular, Irak Selçukluları, Kirmân Selçukluları ve Anadolu Selçukluları hakkında bilgiler vermektedir.[49]

---

[44] Ali Sevim, "İbnü'l -Adîm" mad, *DİA,* C.20, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1999, s. 478.
[45] Kemâlüddîn İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular (H.447- 521=1055-1127),* Tercüme: Ali Sevim, TTK yay., Ankara 2014.
[46] Osman G. Özgüdenli, "Reşîdüddîn Fazlullâh-ı Hemedânî" mad, *DİA,* C.35, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2008, s. 19.
[47] Reşûdü'd-dîn-Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih (Selçuklular),* Terc. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2018.
[48] İsmail Aka, "Mîrhând" mad, *DİA,* C.30, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2005, s.156.
[49] Mîrhând, Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd, *Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye),* Tercüme ve Notlar Erkan Göksu, 2. Baskı, TTK yay., Ankara 2018.

1.8. Hamidullah Müstevfî-yi Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*

680 (1231) yılında Arap asıllı Şiî bir ailenin çocuğu olarak Kazvin'de doğdu. Büyük dedeleri ve babası Irak müstevfisi oldukları için ailesi "Müstevfiyân" lakabıyla tanınırdı. Gençliğinde tarih kitaplarıyla ilgilenir, edip ve şairlerin toplantılarına katılmaktan hoşlanırdı. 740 (1340) yılına gelindiğinde Kazvin'de vefat etmiştir.[50] "*Târîh-i Güzîde"*, adlı eser Hamidullah Müstevfî-yi Kazvînî tarafından, vezir Gıyâseddin Muhammed'e takdim edilmiştir. Türkçe tercümesi ise Mürsel Öztürk tarafından yapılmıştır. Eserde Selçuklu devletlerinde yer alan sultanların ölümleri ve ölüm tarihleri hakkında bilgi edindik.[51]

1.9. İbn Bîbî, *El- Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*

Hârizm Türklerinden olan İbn Bîbî'nin babası Hârizmşahlar Devleti'nin divan kâtiplerindendir. Annesi Bîbî Hatun ise ilm-i nücûm'a vâkıf olduğundan dolayı sultan ve emirlerin gözünde itibar sahibiydi. Sultan Celaleddin'in 1231 yılında Moğol kuvvetlerine yenilmesi ile İbn Bîbî ve ailesi Anadolu'ya göç etmiştir. İbn Bîbî burada I. Alâeddin Keykubad'ın divan kâtibi görevine memur edilmiş, annesi sultana müneccim olarak hizmet etmiş, babası ise firâşhâne-i hâs müşrifliğine (sultanın yatağının hazırlanmasından sorumlu kişi) daha sonra ise Selçuklu emirleri arasına dâhil olmuş, münşîlik görevini üstlenmiştir.[52]

Anadolu Selçuklularının 1192-1280 yılları arasındaki devresi hakkında temel kaynak olan "*El- Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)",* Mürsel Öztürk tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Matem gelenekleri hakkında satır aralarında değerli bilgiler veren eser, konumuz açısından önemli bir kaynaktır.[53]

1.10. Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân*

Sıbt İbnü'l-Cevzî, 581-582 (1186) yılında Bağdat'ta doğmuştur. Bağdat'ta başlayan eğitim hayatı Musul ve Dımaşk'ta devam etmiştir. Kendisini dini ve edebi ilimlerde geliştirerek Dımaşk'ta müderrislik yapmış, birçok öğrenci yetiştirmiş ve 654 (1256) yılında Dımaşk'ta vefat etmiştir.[54] Selçuklu tarihinin önemli kaynakları arasında yer alan "*Mir'âtü'z-*

[50]Abdülkerim Özaydın, "Hamdullah el-Müstevfî" mad, *DİA,* C.15, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1997, s. 454.
[51] Hamidullah Müstevfî-yi Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, Terc. Mürsel Öztürk, Ankara 2018.
[52] Abdülkerim Özaydın, "İbn Bîbî" mad, *DİA,* C.19, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1999, s. 379.
[53] İbn Bîbî, *El- Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, Terc. Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara 2020.
[54] Ali Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzî," mad, *DİA,* C.37, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2009, s.87.

Zamân Fî Târihi'l-Âyân'da Selçuklular" matem gelenekleri ve Büyük Selçuklu devleti hakkında bilgiler vermektedir. Eser Ali Sevim tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.[55]

1.11. Râvendî, *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr*

Kâşân yakınlarında bulunan Râvend kasabasında dünyaya gelen Râvendî, ulemâ ailesine mensuptur. Babasını küçük yaşta kaybettiğinden dolayı onun eğitim hayatıyla dayısı ilgilendi. Hat ve tezhip eğitimi aldı. "*Râhatü's-Sudûr"* adlı eserini tamamlamak için inzivaya çekilen Râvendî, eserini tamamladıktan sonra eserini Irak Selçuklu Devletinin II. Tuğrul'un ölümüyle yıkılması üzerine, Anadolu Selçuklu sultanı II. Süleymanşah'a takdim etmek üzere Konya'ya gitti. Süleymanşah'ın ölümünden sonra tahta geçen yeni sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e bu eseri takdim etmiştir.[56] Büyük Selçuklu ve Irak Selçuklu Devletlerinin sultanları ve ölümleri hakkında bilgi veren iki ciltlik eser, Ahmet Ateş tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.[57]

1.12.Aksaraylı Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr veMüsayeretü'l-Ahyâr*

Aksarâyî nisbesi muhtemelen onun Aksaraylı bir aileye mensup olduğunu göstermektedir. Yazmış olduğu eserden de anlaşıldığına göre iyi bir eğitim almış, Arap ve Fars edebiyatına hâkim olmuştur. Gazan Han tarafından görevlendirilen Kerimeddin Mahmud, Anadolu'daki vakıf mütevelliği ve Aksaray kalesi muhafızlığı görevlerini yürütmüştür. 733 (1332-1333) tarihinde vefat etmiştir.[58] *"Müsâmeretü'l-Ahbâr veMüsayeretü'l-ahyâr (Selçukî Devletleri Tarihi)",* Farsça eser üç bölümden oluşmaktadır. Anadolu Selçukluları tarihi bakımından büyük önem arz eden eser M. Nuri Gençosman tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.[59]

1.13. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*

701 (1301-1302) tarihinde Busrâ'da doğmuş olan İbn Kesîr, tarihçi, muhaddis ve müfessirdir. 774 (1373) yılında Dımaşk'ta vefat etmiştir. Değerli tarihçiler içinde yer alan İbn Kesîr *el-Bidâye ve'n-Nihâye*adlı eseri başlangıçtan 767 (1365-1366) yılına kadar gerçekleşen

---

[55] Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târihi'l-Âyân'da Selçuklular,* Seçme, Tercüme ve Değerlendirme: Ali Sevim, TTK yay., Ankara 2011.
[56] Abdülkerim Özaydın, "Râvendî, Muhammed b. Ali" mad, *DİA,* C.34, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2007, s.471.
[57] Râvendî, *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr*, C.1-2, Terc. Ahmed Ateş, 3. Baskı, TTK yay., Ankara 2020.
[58] İsmail Aka, "Aksarâyî, Kerîmüddin" mad, *DİA,* C.2, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1989, s.293.
[59] Aksaraylı Kerimeddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-AhbârveMüsayeretü'l-Ahyâr (Selçukî Devletleri Tarihi),* Terc. M. Nuri Gençosman, Ankara 1943.

olayların anlatıldığı İslam tarihidir.[60] Araştırma konumuz açısından faydalanmış bulunduğumuz eser, matem gelenekleri hakkında pek fazla bilgi vermemesine rağmen Selçuklu Sultanları hakkında kıymetli bilgiler vermektedir. Mehmet Keskin tarafından "*el-Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslam Tarihi)"*adıylaTürkçe'ye çevrilmiş olan eserin 12. cildinden çalışmamızda faydalandık.[61]

1.14. Ahmed Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifîn*

Asıl adı Ahmed olup Eflâkî lakabıyla tanınmaktadır. Eserdeki Ârif ismi ise Mevlânâ'nın oğlu Ârif Çelebi'nin intisabından gelmektedir. Hayatına dair bilgiler eski kaynaklarda geçmemektedir. Bu nedenle hayatı ile ilgili bilgiler *Menâkıbü'l-Ârifîn'*de dolaylı olarak verilmektedir. Tahsilini doğduğu yerde tamamladıktan sonra Konya'ya yerleşen Eflâki astronomi ilmiyle uğraşmıştır. 731 (1360) yılında vefat etmiştir.[62] Tahsin Yazıcı tarafından "*Menâkıbü'l-Ârifîn (Ariflerin Menkıbeleri)"*adıylaTürkçe'ye tercüme edilen eserin I. ve II. cildinde Anadolu Selçuklu Devleti'nin sosyal hayatından ve Mevlânâ'nın o dönemde yaşamış olması açısından ölüm ile ilgili adetler konusunda değerli bilgiler vermektedir.[63]

1.15. Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel*

1041'de (1631) Selânik'te doğmuş olan Müneccimbaşı'nın ailesi aslen Konya Ereğli'dendir. Çulhacı olan baba mesleğini öğrenmesine rağmen, ilme olan merakı sebebiyle baba mesleğini bırakmıştır. Fıkıh, tefsir, hadis ve diğer İslamî ilimlerini devrin önde gelen âlimlerindenöğrenmiştir. Ahmed b. Lütfullah ve Müneccimbaşı Şekîbî Mehmet Efendi'den astronomi, astroloji ve matematik eğitimi aldı. Onun ölümünden sonra yerine Müneccimbaşı oldu. *Câmiu'd-Düvel* adlı eserini Kara Mustafa Paşa'nın emriyle yazmıştır.[64]Eser Ali Öngül tarafından *"Câmiu'd-Düvel (Selçuklular Tarihi)"* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. I. ve II. ciltleri Selçuklu Devletleri ölüm ve gelenekleri hakkında tespitlerimiz için önemli bir kaynak olmuştur.[65]

---

[60] Abdülkerim Özaydın, "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ" mad, *DİA,* C.20, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1999, s.132.
[61] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve"n-Nihâye (Büyük İslam Tarihi)*, C. 12, Terc. Mehmet Keskin, Çağrı yay., İstanbul 1995.
[62] Tahsin Yazıcı, "Ahmed Eflâkî" mad, *DİA,* C.2, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1989, s. 62.
[63] Ahmed Eflâki, *Menâkıbü'l-Ârifîn (Ariflerin Menkıbeleri),* C.1-2, Terc. Tahsin Yazıcı, İslam Klasikleri, Hürriyet yay., İstanbul 1973.
[64] Ahmet Ağırakça, "Müneccimbaşı, Ahmed Dede" mad, *DİA,* C.32, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2006, s. 4.
[65] Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel (Selçuklular Tarihi)*, C.1-2, Yayınlayan: Ali Öngül, Akademi Kitapevi, İzmir 2001.

2. Araştırma Eserler

Çalışmamızda ana kaynaklar dışında ilgili konular hakkında araştırma yapan eserlerden ve makalelerden de yararlanılmıştır. Eki Türk gelenekleri hakkında Bahaeddin Ögel'in *Türk Kültür Tarihe Giriş*[66] adlı eserinin 4-9 citlerini kullandık. Eser İslamiyet öncesive İslamiyet sonrası gelenekler hakkında bilgiler vermektedir. Abdülkadir İnan'ın *Tarihte Bugün ve Şamanizm*[67] adlı eseri, eski Türklerin ölüm inançları konusunda yolumuzu aydınlatmıştır. Yaşar Kalafat'ın *Doğu Anadolu'daki Eski Türk İnançlarının İzleri*[68]veEdward Tryjarski'nin *Türkler ve Ölüm*[69]adlı eserinden de istifade ettik.

Ali Sevim ve Erdoğan Merçil'in *Selçuklu Devletleri Tarihi*[70]adlı çalışma Büyük Selçuklular, Irak Selçukluları, Anadolu Selçukluları, Kirman Selçukluları ve Suriye-Filistin Selçuklularının devlet erkânıhakkındabilgi almak için en çok kullandığımız eserler arasındadır. Osman Özgüdenli'nin *Selçuklular*[71] adlı eseri Büyük Selçuklu Devleti, devlet erkânının ölümleri hakkında veren çalışmalardandır. Erdoğan Merçil'in*Büyük Selçuklu Devleti*[72]adlı eserinden de istifade edilmiştir. Yine Erdoğan Merçil'in *Kirman Selçukluları*[73]eserinde de Kirman Selçuklu sultanlarının ölüm sebeplerinin tespitinde kullanılmıştır.

Ali Sevim'in *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*[74] adlı eseri, devlet yöneticilerinin isimlerinin tespit edilip ölüm sebeplerinin araştırılmasında kullanılmıştır. Aydın Usta'nın *Selçuklu Sultanları*[75]adlı eseri, sultanların ölüm yerlerinin ve ölüm sebeplerinin belirlenmesi noktasında büyük kolaylık sağlamıştır.Ali Öngül'ün *Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Irak Selçukluları, Kirman Selçukluları ve Suriye Selçukluları* adlı eserleri de[76]araştırmamızın

---

[66] Bahaeddin Ögel*, Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.4-9, TC. Kültür Bakanlığı yay. Ankara 2000.
[67]Abdülkadir İnan, Tarihte *ve Bugün Şamanizm*, TTK Basımevi, Ankara 1972.
[68]Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının* İzleri, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü yay., Ankara 1990.
[69]Edward Tryjarski, *Türkler ve Ölüm Geçmişten Bugüne Türklerde Ölüm Kültürü*,Terc.Hafize Er,Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2012.
[70]Ali Sevim, Erdoğan Merçil,*Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, 3.Baskı,TTK yay., Ankara 2020.
[71] Osman G. Özgüdenli, *Selçuklular Büyük Selçuklu devleti Tarihi,(1040-1157)*, C.1, İsam yay. İstanbul 2008.
[72]Erdoğan Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2016.
[73] Erdoğan Merçil*, Kirmân Selçukluları,* TTK yay., Ankara 1989.
[74]Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi,* TTK yay., Ankara 2000.
[75]Aydın Usta*, Selçuklu Sultanları*, Yeditepe yay., İstanbul 2020.
[76]Ali Öngül, *Büyük Selçuklular,* 2. Baskı, Çamlıca yay. İstanbul 2018; *Anadolu Selçukluları,* Çamlıca yay., İstanbul 2017; *Irak Selçukluları,* 2. Baskı, Çamlıca yay. İstanbul 2021; *Kirman Selçukluları,* 2. Baskı, Çamlıca yay. İstanbul 2018; *Suriye Selçukluları,* 2. Baskı, Çamlıca yay. İstanbul 2021.

konusu olan ölüm sebepleri ve gelenekleri konusunda başvurulan eserler arasında yer almaktadır.

Araştırmamızda yukarıdaki eserler dışında Mehmet Ali Hacıgökmen'in *Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları*[77]adlı makalesi matem gelenekleri açısından değerli bilgiler vermektedir. Yine Hülya Yiğit'in *Türkiye Selçuklu Devlet Erkânı İçinde Gayri Tabi-i Ölümler*[78]başlıklı çalışması, araştırmamızın konusu olan devlet erkânının ölüm sebepleri hakkında önemli bilgiler verdiği için istifade edilmiştir.

[77] Mehmet Ali Hacıgökmen, "Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları'', Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Ens. yay., Konya 2013, s.393-422.
[78] Hülya Yiğit, "Türkiye Selçuklu Devlet Erkanı İçinde Gayri Tabi-i Ölümler", *Türkiyat Dünyası Araştırmaları*, C.115, S.227, Giresun 2017, s.175.

BİRİNCİ BÖLÜM

SELÇUKLU DEVLETLERİNDE, GERÇEKLEŞEN ÖLÜMLER VE SEBEPLERİ

1. Selçuklu Devletlerinin Hüküm Sürdüğü Yıllarda Yaşanan Salgın Hastalıklar ve Bu Hastalıklar Sonucu Meydana Gelen Ölümler

Salgın, bir enfeksiyon hastalığının belirli bir toplumda, bölgede veya mevsimde beklenen normal sıklığından fazla olarak görülmesidir. Salgınlarda vaka sayıları türlü etkenlere bağlı olarak değişmektedir. Enfeksiyona yol açan etkenin tipi, bulaştırma gücü ve bu etkenin enfeksiyon oluşturduğu toplumdaki özellikleri bu bağlamlar arasında yer almaktadır. Hastalıklar toplum içerisinde kabul gören oranlar dahilinde ise endemik, kabul edilen oranların üzerinde ise hiper endemik, salgının birden fazla ülke ve kıtayı etkileyecek biçimde yaygınlaşması ise pandemi olarak tanımlanmaktadır. Bir hastalığın pandemi olması için; yeni bir virüs olması, insanlara kolay bir şekilde bulaşabilmesi ve insandan insana kolay ve sürekli bir şekilde bulaşıyor olması gerekmektedir. Salgın hastalıklar, tarihin her döneminde toplumların sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik, bilimsel ve askeri yapılarını etkileyecek nitelikte sonuçlar meydana getirmiştir. [79]

1.1. Veba

Veba, esas olarak pireler yoluyla bulaşan ve çok kısa süre içerisinde ölüme yol açabilecek ciddi sonuçları olan bir bakteriyel enfeksiyondur. Günümüzde en yaygın olarak Afrika, Asya ve Amerika kıtalarının kırsal ve yarı-kırsal bölgelerinde bulunan küçük kemirgenlerde görülür. Hasta olmuş kemirgenlerle beslenen pireler tarafından ısırılma yolu ile insanlara ya da hayvanlara bulaşır. Enfekte hayvanlarla uğraşan insanlar da bu hayvanlardan doğrudan hastalık kapabilirler. Ortaçağ'da kara veba olarak da bilinen bu hastalık, antibiyotik ile tedavi edilmezse sonuçları ölümcül olabilir.[80] Antibiyotiklerin icad edilemeden önceki dönemlerde insanlık tarihinin en ciddi ve ölümcül hastalıklarındandı. Özellikle Selçukluların yaşamış olduğu Ortaçağ Dünyası'nın en korkulu rüyalarındandı. Bu konuda en bilinen örnek Ortaçağ Avrupası'nda meydana gelen ve o dönem Avrupa nüfusunun üç de birinin ölümüne neden olan veba salgınıdır. Bu salgında yine İslam Dünyası'nda da Hz. Ömer döneminde

[79]Dilaver Nişancı, "Salgın Hastalıklar ve Salgın Hastalıklar Özelinde Sağlık Hakkına Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Bakış Açısı ile Ulusal Mevzuatın Covid-19 Özelinde Değerlendirilmesi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi,* 2020, s. 88-89.
[80] Sağlık Ansiklopedisi, I, Türkiye Gazetesi, s. 560-562.

meydana gelen Amvas vebası binlerce insanın ölümüne neden olmuştu. Doğal olarak tüm dünyayı etkileyen bu tür bir salgın Selçuklu yurtlarını da etkilemiştir.

1047-1048 yıllarında Bağdat, Musul, Irak, el-Cezire gibi vilayetlerde baş gösteren kıtlığın hemen ardından veba salgını ile karşı karşıya gelen insanlar evlerinden çıkamadılar. Hastalığın artmasına bağlı olarak ilaçların maliyeti arttı. Fiyat artışlarıyla birlikte kıtlık meydana geldi ve yiyeceklerin fiyatları olduğundan daha da pahalıya satılmaya başladı. Salgın hastalık ile ekonomik krizi beraberinde getirdi. Böylelikle bu kıtlık ve veba salgını birçok insanın yaşamını yitirmesine sebep oldu.[81]

1056-1057 yıllarında da yine Bağdat'ta başlayan kıtlık nedeniyle veba salgını ortaya çıktı. Ölen kişilerin sayısının fazlalığından dolayı ölenler yıkanmadan ve kefenlenmeden mezarlara gömüldü. Bir günde yaklaşık bin insan vefat ediyordu. Bu yüzden sultan Tuğrul Bey kendi parasıyla on sekiz bin kişiye kefen almış ve kefenletilerek gömülmesini sağlamıştır. Tabutlar yetersiz olduğu için bir tabuta 4-5 kişi konulmaktaydı. Bağdat'ta ki kıtlık ve hastalık zamanla Mekke, Mısır, Hicaz, Diyarbakır, Horasan gibi yörelerde de görülmüştür.[82]

Yine 1057-1058 yıllarında Bağdat ve Irak kentlerinde veba salgını başladı, halk ölülerini defnetme konusunda güçlük yaşadı. Ölen kişilerin sayılarının fazla olmasından dolayı salgından ölenler toplu mezarlara gömüldüler. Aynı yıllarda baş gösteren veba salgını Buhara'ya da sıçradı. Bu şehir ve çevresinde anlatılanlara göre yaklaşık olarak sekiz bin kişi öldü. Bu dönemde meydana gelen salgınlarda dolayı verieln rivayete göre toplamda yaklaşık bir milyon altı yüz elli bin kişi hayatını kaybetmişti.[83]

Irak, Suriye, el-Cezire bölgelerinde 1076-1077 yıllarında meydana gelen veba salgının yayılmasıyla birçok insan birbiri ardınca hayatını kaybetti. Canlı kalanlar ölülerini gömmeye yetişemiyorlardı. Öyleki veba salgınından ölenlerin sayısı o kadar fazlaydı ki tarlada çalışacak insan dâhi kalmamıştı.[84]

1098-1099 tarihlerinde Horasan'da kıtlık krizi baş gösterdi. Halk bu felaketin üstesinden gelmeye çalışırken veba salgını ile karşı karşıya kaldı. Yokluk ve sefalet içinde

[81] İbnü'l-Esîr, VIII, s.127.
[82] Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s.28-29; İbnü'l-Esîr, VIII, s.194.
[83] İbnü'l-Esîr, VIII, s.198-199.
[84] İbnü'l-Esîr, VIII, s.286.

yaşam mücadelesi veren salgınında baş göstermesiyle çaresiz kaldı. Bu salgın nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısı o kadar çoktu ki insanlar ölen yakınlarını mezara defnedememişler ve sokaklarda cesetler kalmıştı.[85]

Irak'ta 1104-1105 yılları arasında bölge halkı veba salgınının ortaya çıkmasıyla bu salgının üstesinden gelebilmek için mücadele vermiştir. Halk vebaya karşı mücadelesinde başarısız olmuş ve çoğu insanın ölümüne sebebiyet vermiştir. Irak bölgesinin her yerinde görülen bu hastalık birçok insanın hayatının kaybına neden olmuştur.[86]

I.Mesud'un Kilikya Seferi sırasında, Kilikya ve Konya'da baş gösteren vebâ hastalığı bulaşıcı olmasının yanında tahmin edileceği üzere çok ölümcül bir hastalıktı. Selçuklu birliklerini çok zor duruma sokmuştu. Selçukluların atları bu salgın esnasında telef olmuştu. Bu yüzden askeri birliklerin çoğu yürümek zorunda kaldılar. O sırada fırtınanındaçıkmasıyla durum daha kötüye gitmişti. Fırtınanın etkisiyle etrafı seller basmıştı. Daha fazla katlanmayan ordu eşyalarını savaş yerinde bırakıp dönmeye hazırlanıyordu. Çünkü yükleri taşıyacak yeterli at kalmamış, askeri birliklerinde çoğunun gücü tükenmiş, çoğu da veba hastalığından kırılmıştı. Ölümler durmak yerine artarak devam ediyordu. I. Mesud'un başarılı olacağı sefer, bu salgın hastalık sonucu başarısız olmuştu.[87]

1.2. Çiçek Hastalığı

Çiçek hastalığı, geçmişte yaşattığı salgınlarla insanları endişelendiren bulaşıcı, ateşli ağır bir virüs hastalığı olmakla beraber deride irinli döküntüler meydana getirir. İnsanlara vermiş olduğu dehşetten dolayı ilk tanınan hastalıklar arasında yer almaktadır. Zamanımızdan yaklaşık bin yıl önce Çin'de tarif edilmiş bir hastalıktır. Hastalığın ilk kaynağı Asya ve Afrika'dır. Çiçek hastalığının kuluçka dönemi 8-12 gün arasında olup, baş ağrısı, titreme, sırt bölgesinde ağrı ve kusma ilk belirtileri arasındadır. Çiçek hastalığı yüzde, kollarda, bacaklarda, karında ve bileklerde içi su toplamış çoğalan kabarcıklar şeklinde kendini gösterir. [88]

---

[85] İbnü'l-Esîr, VIII, s.423.
[86] İbnü'l-Esîr, VIII, s.501.
[87] Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155),* TTK yay., Ankara 2003, s.128; Turan, *Selçuklular,*s. 192; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.545-546.
[88] Sağlık Ansiklopedisi, I, Türkiye Gazetesi, s. 118.

Irak'ta 1104-1105 yılları arasında çiçek hastalığının yayılmasıyla rakam verilemeyecek derece de çocuğun ölümüne sebep olmuştur.[89]

2. Hastalıklara Bağlı Ölümler

2.1. Sultanlar

2.1.1. Çağrı Bey

Çağrı Bey ve kardeşi Tuğrul Bey,Büyük Selçuklu devletinin kuruluşunda daima birlikte hareket etmişlerdir. Kaynaklarda Çağrı Bey'in ölümünden önce ağır hasta olmasına rağmen Tuğrul Bey'e, İbrahim Yınal ile olan mücadelesinde destek verdiği, evlatları Alp Arslan, Yakutî ve Kavurd'u ona yardım için gönderdiği aktarılmıştır. Fakat hastalığının ayrıntılarına yer verilmediği için hangi hastalıktan dolayı vefat ettiğini bildirilmemiştir. Çağrı Bey bahsi geçen hastalık nedeniyle aynı yıl içinde Serahs'ta vefat etmiştir. Defin işlemleri bu şehirde gerçekleşmiştir.[90]

2.1.2. Tuğrul Bey

Büyük Selçuklu devletinin sultanı Tuğrul Bey hayatının son dönemlerinde Halife'nin kızı Seyyide Hatun ile evlenmiştir. Düğünleri yaklaşık olarak bir hafta sürmüştür. Düğün merasimi bitiminde Rey'e gelen Tuğrul Bey bir süre sonra rahatsızlanmıştır. Rahatsızlığının en belirgin belirtisini kaynaklar sık sık burun kanamasını göstermektedirler. Birçok hekim tarafından muayene edilip ilaç tedavisi uygulanmasına rağmen olumlu sonuç vermeyen bu hastalık, yaklaşık altı ay boyunca sürmüş ve altı ayın sonunda 1063 tarihinde Tuğrul Bey yakalandığı bu çaresiz hastalığa yenik düşerek vefat etmiştir.[91]

---

[89] İbnü'l-Esîr, VIII, s.501.

[90] Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s.90;İbnü'l-Esîr, VIII, s.211; İbnü'l- Adim, *Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler),* Terc. Ali Sevim, TTK yay., Ankara 1982. s. 21; Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî,* s. 76; İbn Kesîr, XII, s.186; Ali Sevim, "Çağrı Bey" mad, *DİA,* C.8, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1993, s.185; Erkan Göksu, *Bilge Vezir Nizâmülmülk,*Erdem yay. İstanbul 2018, s. 27.

[91]Râvendî, I, s.109-110; Zahîru'd-dîn Nîşâbûrî, *Selçuknâme*, Terc. Ayşegül Fidan, Kopernik Kitap, İstanbul 2018, s.87; Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s.87; İbnü'l-Esîr, X, s.226; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.120-121; Cûzcânî, s.74-75;Aksarayî,s.110; El-Ömeriel-Şihabeddin Fazlullah, *Türkler Hakkında Gördüklerim Duyduklarım,(Mesaliku'l Ebsâr),* Terc. D.Ahsen Batur, Selenge yay., İstanbul 2014, s.212;İbn Kesîr, XII, s.201-202; Mîrhând, s.87-88; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, Kültür yay., İstanbul 1972, s. 41-42; Özgüdenli,*Selçuklular,* s.133;Faruk Sümer, "Tuğrul Bey" mad, *DİA,* C.41, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 2012, s.345-346; Solmaz,*Büyük Selçuklu*,s.36;Merçil,*Büyük Selçuklu,*s. 47-48; Turan, *Rey*,s. 68; Sevim-Merçil, *Siyaset,Teşkilat ve Kültür*, s.60; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK yay., Ankara 2020, s.57.

Amidülmülk sultan öldükten sonra şunları aktarmaktadır: *"Tuğrul Bey bana şöyle dedi, 'Bir gün Horasanda iken göğe doğru çıktım her yer sisti, yalnız güzel kokular geliyordu burnuma. Sonra bir ses duydum. "Ne dileğin vardır" diye bir soru soruldu, bende uzun bir ömür isterim dedim. Ama o ses "senin ömrün yetmiş yıldır' dedi. Ben de bu ömür bana yetmezdedim, fakato ses bana tekrar yetmiş yıl yaşayacağımı söyledi' dedi."* Amidülmülk bunu anlattıktan sonra Tuğrul Bey'in ömrünü hesaplar ve gerçekten deonun yetmiş yıl olduğunu söyledi.[92]Büyük Selçuklu sultanı Tuğrul Bey, 1063 yılında vefat etmiş ve Rey'de kendi adıyla yaptırılmış olan Günbed-i Burc-i Tuğrul Beg adındaki türbeye defnedilmiştir.[93]

2.1.3. Sultanşâh

Kavurd'un vefatından sonra Melikşah, Kavurd'un Sultanşâh ve diğer çocuklarının gözlerine mil çektirmek istedi. Fakat Kavurd'un oğullarının Kirman'a doğru kaçmaları Melikşah'ın bu düşüncesini gerçekleştirmesine imkân vermedi. Kirman'a gelen Sultanşâh, Kirman Selçuklu tahtına oturdu. Melikşah bu haberi aldığı zaman Sultanşâh'a kızmadı, Kirman bölgesini onlara verdi. Melikşah, Sultanşâh'ın itaat ve özrünü kabul etti.[94]

Kaynaklarda Sultanşâh'ın zayıf tabiatlı bir yönetici olduğu, içkiye olan düşkünlüğü nedeniyle çok içki içmekten devlet yönetimiyle ilgilenemediğibelirtilir. Yaklaşık on iki yıl kadar saltanat süren Sultanşâh'ın ölümü yukarıda bahsettiğimiz istiskâ hastalığı sonucunda olmuştur.[95] Onun ölüm tarihi hakkında kaynaklar birlik içinde değillerdir. Hamidullah Müstevfi1083 yılında,[96] Mîrhând1084 yılında[97] vefat ettiğini nakletmektedirler.

2.1.4. Melikşah

Askeri yeteneklere sahip, kudretli bir hükümdar olan Büyük Selçuklu sultanı Melikşah[98] vefatından önce Bağdad'a gitmişti. Bağdat'a gitmesinin en mühim sebebi bu dönemde Sultanın kızı Mahmelek Abbasi Halifesi olan eşi Muktedî'nin kendisine kötü davrandığından babasına şikâyette bulunmuş, Melikşah da buna çok sinirlenmişti. Bu yüzden

---

[92] İbnü'l-Esîr, X, s.226; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.121; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel (Selçuklular Tarihi)*, I, Yayınlayan: Ali Öngül, Akademi Kitapevi, İzmir 2000, s. 27; Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, s. 49.

[93] Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi,* s.42; Faruk Sümer, "Tuğrul Bey" mad, *DİA,* C.41, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2012, s.345-346; Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, s.48; Öngül, *Büyük Selçuklular*, s. 47; Turan, *Rey* s. 68; Usta, *Selçuklu Sultanları*, s. 11.

[94] Müneccimbaşı, I, s. 204; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.380.

[95] Merçil, *Kirmân Selçukluları,* s.46.

[96]Kazvînî,s.377.

[97] Mîrhând, s.263.

[98] Râvendî, I, s.123;Nîşâbûrî, s. 98; Reşûdü'd-dîn-Fazlullah, s. 95.

Emir Bozan'ı göndererek kızı Mahmelek ve torunu Cafer'i İsfahan'a getirmesi emrini verdi. İsfahan'a gelen Mahmelek hatun kısa bir süre vefat etti. Cafer'in bakımını ise Terken hatun üstlendi. Melikşah torunu Cafer'in adını hutbelerde Müminlerin Emiri unvanıyla hutbelerde okutmaya başladı. Melikşah'ın iki yaşındaki çocuğun adını hutbelerde bu şekilde okutmasının asıl amacı halifeliğin bir nevi Selçuklulara geçmesini istemesinden kaynaklanıyordu. Bu durumdan haberdar olan Halife Melikşah'ın bu isteğine karşı çıktı. Bu durumdan hoşnut olmayan Melikşah, Bağdat'a giderek Halife'ye Bağdat'ı derhal terk etmesini söylemiş, Halife bu konuda ona karşı gelmemiş, toparlanıp gideceği hususunda ondan on gün süre talep etmiş, sultan da bu teklifi kabul etmiştir.[99]

Sultan Bağdat'ta kaldığı sıralarda, ava çıkmıştır. Yediği av etinden dolayı hummaya[100]yakalanmış, kan aldırmıştır. Fakat yeteri kadar kan alınmamış olması onun hastalığının artmasına ve rahatsızlığının ağırlaşmasına sebep oldu. Halife'nin Bağdat'ı terk ettiğini göremeden 1092 yılında 38 yaşında hastalık sebebi ile vefat etmiştir.[101] Bazı kaynaklar onun halife tarafından suikast ile öldürüldüğünü[102] veya eşi Terken Hatun tarafından öldürülmüş olduğunu[103] ya da zehirlenmek suretiyle öldürüldüğünü [104] rivayet etmektedirler. Bu konu tarihçiler tarafından tartışılmış fakat neticeye ulaştırılamamıştır. Melikşah'ın mezarı sağlığında yaptırmış olduğu İsfahan'da bulunmaktadır.[105]

2.1.5. Mahmud b. Melikşah

Sultan Melikşah'ın, Terken Hatun'dan olan üçüncü oğludur. Doğum tarihi 1087 ya da 1088 olarak verilmektedir. Terken Hatun'un Melikşah'ın sağlığında ve vefatından sonra Selçuklu sultanı yapmak için mücadele ettiği oğludur. Melikşah vefat ettiğinde oğlu Mahmud beş yaşlarında idi. Terken Hatun belirttiğimiz üzere oğlu Mahmud'u Selçuklu tahtına sultan yapabilmek çok uğraş verdiyse de[106] bunu göremeden vefat etti. Terken Hatun'un vefatından sonra Berkyaruk ve kardeşi Mahmud İsfahan'da bir araya gelip at üzerindeyken sarıldılar.

---

[99]Mehmet Ali Kapar, *Sultan Melikşah*, Necmettin Erbakan Üniversitesi yay., Konya 2021, s. 105-106.
[100] Ateşli hastalık ya da ateşli hastalık nöbeti. https://sozluk.gov.tr/ (01/09/2021).
[101] İbnü'l-Esîr, VIII, s.364; Kemâlüddîn İbnü'l-Adim, s.67; Kazvînî, s.351-352; İbn Kesîr, XII, s.285; Mîrhând, s.128; Müneccimbaşı, I, s. 65-66; Abdülkerim Özaydın, "Melikşah" mad, *DİA,* C.29, Diyanet Vakfı yay. Ankara2004, s.57; Özgüdenli, *Selçuklular,* s.189-190; Mehmet Nadir Özdemir, "Abbasî Halifeleri ile Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.24., Konya 2008, s. 332-333; Solmaz, *Büyük Selçuklu,*s.112-113; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 169.
[102] Mehmet Altay Köymen, "Büyük Selçuklu Veziri Nizâmülmülk ve Tarihi Rolü", Türkler, C.5, Orta çağ, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türk yay., Ankara 2002, s.503.
[103] Urfalı Mateos, s.178-179.
[104] Merçil, *Büyük Selçuklu,* s.90-91.
[105] Öngül, *Büyük Selçuklular,* s. 181; Usta, *Selçuklu Sultanları*, s. 38.
[106] İbn Kesîr, XII, s.292.

Berkyaruk, aynı gün Mahmud'un adamları Emir Üner ve Bilge Bey tarafından yakalanarak Meydan köşküne hapsedildi. Gözlerine mil çekilmesi konusunda anlaşmaya vardılar. Fakat bu sırada Mahmud'un çiçek hastalığına yakalandığı ve durumunun ağır olduğu haberi geldi. Tabip Emînüddevle b. Tilmiz'in referansıyla beklemeyi tercih ettiler. Mahmud o hafta içinde çiçek hastalığına yenik düşerek 1094 yılında vefat etti.[107] Melikşah'ın oğlu Mahmud'un kabri İsfahan şehrindedir.[108]

2.1.6. Berkyaruk

Berkyaruk b. Melikşah İsfahan'da yakalanmış olduğu verem[109] veya basur hastalığından[110]kurtulamayınca bir sedye içinde Bağdat'a götürüldü. Burûcird'e geldiğinde hastalığı iyice artmıştı. Böylece burada kırk gün kaldı. Gözle görülen bir iyileşme olmadığı gibi hastalığı daha da şiddetlenmişti. Kendisinden ümidi kesen Berkyaruk oğlu Melikşah'ı veliaht ilan etti, Emir Ayazı ise atabeg olarak tayin etti. Her ikisine de karşı gelmemeleri, Melikşah'ın yaşının küçüklüğünden dolayı onu korumaları ve savunmaları hususunda emirlerden yemin istedi. Emirlerde bu konuda Berkyaruk'a yemin ettiler. Sultan bunun sonrasında kafileye Bağdat'a gitmelerini emretti. Kafile Burûcird'den on iki fersah uzaklaşmıştı ki Berkyaruk'un ölüm haberi geldi(20 Aralık 1104).[111]Berkyaruk'un ölümünün ardından cenazesi İsfahan'a götürüldü ve aile mensuplarının yanına defnedildi. Öldüğünde henüz 25 yaşında idi.[112]

2.1.7. Şemsü'l-mülûk Ebu Nasr Dukak b. Tutuş

Suriye Selçuklu devletinin kurucusu ve ilk hükümdarı olan babası Tutuş'un vefatından sonra Dımaşk Selçuklu tahtına oturmuş olan Şemsü'l-mülûk Ebu Nasr Dukak, genç yaşta şiddetli rahatsızlık ile başlayan bir hastalığa yakalandı. Bu hastalık nedeniyle iştahsızlık başladı. Güçten kuvvetten düştü. Çoğu gıdayı yiyemediğinden verem hastalığı baş gösterdi.

---

[107] Nîşâbûrî, s. 100; Reşûdü'd-dîn, s.99; Müneccimbaşı, I, s. 70; Özgüdenli, *Selçuklular,* s. 201.
[108] Usta, *Selçuklu Sultanları*, s.51.
[109] Aksaraylı Kerimeddin Mahmud, Berkyaruk'un mide rahatsızlığından dolayı vefat ettiğini rivayet etmektedir. Aksarayî, s. 116-117; Müneccimbaşı, I, s.94.
[110] Kalın bağırsağın sonunda olan rektum ve anüsteki toplar damarının kesecikler meydana getirerek oluşturduğu hastalıktır. Sağlık Ansiklopedisi, C.1, Türkiye Gazetesi, s.64.
[111] Urfalı Mateos, s. 225; Azîmî, s.41; Nîşâbûrî, s.104; İbnü'l-Esîr, VIII, s.489; El-Ömerî, s. 239; Mîrhând, s.166; İsmail Aka, "Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Gömülü Oldukları Yerler", *Türk Kültürü Dergisi*, S.310, 1989, s.108; Abdülkerim Özaydın, "Berkyaruk" mad, *DİA,* C.5, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 1992, s.515-516; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511=1105-1118)*, TTK basımevi, Ankara 1990, s.39; Özgüdenli, *Selçuklular,* s.217; Solmaz, *Büyük Selçuklu*, s. 118; Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, s. 102; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 217.
[112] Azîmî, s.41; Nîşâbûrî, s.104; İbnü'l-Esîr, VIII, s.489; El-Ömerî, s.239; Mîrhând, s.166; Müneccimbaşı, I, s.94; Öngül, *Büyük Selçuklular,* s. 252; Usta, *Selçuklu Sultanları*, s. 54.

İlerleyen günlerde bu rahatsızlıklar sebebiyle zayıfladı, yaşamından ümidi kalmadı ve bu hastalığa 1103/1104 yılında yenik düştü.[113]Cenazesi Dımaşk'ta Meydanü'l-Ahdar'da bir tepe üzerinde bulunan mescidin bahçesinde Kubbetü't-tavasis adındaki annesi tarafından yaptırılmış olan kabre defnedildi.[114]

2.1.8. Fahrümülûk Rıdvan b. Tutuş

Suriye Selçuklu devleti hükümdarı Tutuş vefat ettikten sonra oğulları Rıdvan Halebi, Dukak ise Dımaşk'ın yönetimini ele almışlar ve Büyük Selçuklu devletine tabi iki küçük devlet şeklinde hareket etmişlerdir.[115]Haleb Selçuklu hükümdarı Fahrümülûk Rıdvan, halsizlikle başlayan ve onu güçten kuvvetten düşüren ağır bir hastalığa yakalandı. 1113 yılında hastalıktan kurtulmamış ve vefat etmiştir. Onun vefatıyla devlet düzeni eski otoritesini kaybetmiştir.[116]Rıdvân b. Tutuş, Haleb'te Meşhedü'l-melik denilen yere defnedilmiştir.[117]

2.1.9. Muhammed Tapar

"Es-Sultânü'l-a'zam Ebû Şücâ", Gıyâsüd-dünyâ ve'd-dîn Kasîmu emîri'l-müminîn" lakaplarıyla tanınan[118]Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın evladı Muhammed Tapar 1117 yılına gelindiğinden ağır bir rahatsızlıkla başlayan bir hastalığa yakalandı. Her ne yaptı ise tabipler bu hastalığa çare bulamadı. Hastalığının amansız bir hastalık olması halk tarafından duyuldu, yaklaşık bir yıl bu hastalıkla mücadele halinde olması nedeniyle "Sultan Muhammed Tapar" öldü dedikoduları yayılmaya başladı. Tapar hem hastalığının çaresi olmamasına hem de böyle bir dedikodunun çıkmasına çok üzüldü. Yaşadığını halka göstermek isteyen Tapar, sarayda bir tören düzenlemeye karar verdi ve bu törenle ölmediğini halka göstermek istiyordu. Düzenlenen büyük bir toydan sonra Türk geleneğine uygun (Han-ı Yağma) olarak sarayını ve sofrasını yağmalattı.[119]Bu törenden sonra Tapar'ın hastalık şikâyetleri artmış ve hayatından ümidini kesmişti. Tekrar sarayda bir tören düzenledi ve oğlu Mahmud'u veliaht ilan etti. Emirlerden Mahmud'a itaat etmelerini istedi. Oğlu Mahmud'u yanına çağırarak *"Benim ömür*

---

[113] İbnü'l-Esîr, VIII, s.574; Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, s.119; Müneccimbaşı, I, s. 228; Sevim, *Suriye ve Filistin,* s.257; Abdülkerim Özaydın, "Dukak b. Tutuş" mad, *DİA,* C.1, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2016, s.343; Öngül, *Suriye Selçukluları,* s.113.

[114] Sevim, *Suriye ve Filistin,* s.257.

[115]Azîmî, s.46; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür,* s.458.

[116]Azimî,s. 46; Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, s.119-120; Müneccimbaşı, I, s.230; Sevim, *Suriye ve Filistin,* s.221; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.485; Öngül, *Suriye Selçukluları,* s.82.

[117]Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, s. 119-120; Ali Sevim, "Rıdvân b. Tutuş" mad, *DİA,* C.35, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2008, s.49-50;

[118] Abdülkerim Özaydın, "Muhammed Tapar" mad, *DİA,* C.30, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2005, s.581.

[119] İbnü'l-Esîr, IX, s.594; Özgüdenli, *Selçuklular,* s. 231-232; Solmaz, *Büyük Selçuklu,* s.120; Merçil, *Büyük Selçuklu,* s. 109-110.

defterim dürülecek, ömrümün son vakitlerini geçiriyorum, tahta sen çıkacaksın, devlet işlerine önem ver" demiştir. Mahmud ise *"Bugün ne kötü bir gündür babacığım"* dediğinde Tapar ona: *"Evet oğlum kötü bir gün, ama benim için kötü bir gün, Hükümdarlığın kutlu olsun"* dedi.[120] Sonra şu beyitleri okudu:

"Dünyayı alan kılıcın darbesiyle ve kale açan gürz ile

Dünya benim emrime girdi, çünkü bedenim fikrimin emrindeydi

Bir el işaretiyle birçok belde aldım

Bir ayak dirememle birçok kale fethettim

Ama ölüm saldırınca bunların hiç faydası olmadı

Kalıcılık Allah'ın kalıcılığı, mülk Allah'ın mülküdür."[121]

Tapar oğlunu veliaht ilan ettikten birkaç gün sonra 1118 yılında, 38 yaşında vefat etti.[122] Cenazesi kendisi tarafından yaptırılmış olan İsfahan'da ki medresesine gömülmüştür.[123]

2.1.10. Mahmud b. Muhammed Tapar

Mahmud babası Muhammed Tapar'ın vefatından sonra Büyük Selçuklu tahtına geçtiyse de Sencer ile karşı karşıya geldi ve mağlup oldu. Mahmud, amcası Sencer ile uzlaşmak zorunda kaldı ve ona biat etti. Böylece Sencer, Büyük Selçuklu sultanı olmuş veMahmud'u Irak Selçuklu Devleti tahtına oturtmuş, kızı ile de evlendirmiştir.[124]

Mahmud hükümdarlığının son yıllarında sık sık hastalanmaya başlamıştı. Onun kadınlarla münasebetinin fazla olmasının hastalanmasına sebep olduğu aktarılmıştır. Muhtemelen bu kadınlardan birisinden hastalık kapmıştı. Vücudunda birçokrahatsızlık belirmeye başlamış bunlar tedavi edilemeyince de 1131 yılının Şevval ayında Hemedân

[120] Müneccimbaşı, I, s.109-110; Özaydın, *Muhammed Tapar*,s.149-151.
[121] Mîrhând, s.177.
[122] Râvendî, I, s.148-149; Nîşâbûrî, s. 111; Cûzcânî, s. 86-87; Kazvînî, s.358-359; Özaydın, *Muhammed Tapar,* s.151;Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.284.
[123] Râvendî, I, s. 148-149; Kazvînî, s. 358-359.
[124] Mîrhând, s.199-200; Abdülkerim Özaydın, "Mahmûd b. Muhammed Tapar" mad, *DİA,* C.27, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2003, s. 371-372.

şehrinde vefat etmiştir.[125]Mahmud b. Muhammed Tapar'ın cenazesi Hemedan yöresine defnedilmiştir.[126]

2.1.11. Tuğrul b. Muhammed Tapar

Irak Selçuklu devlet idaresine Sencer'in emriyle atanmış olan Tuğrul b. Muhammed Tapar devletin başkenti olan Hemedân'da ikâmet etmekteydi. Kardeşi Me'sud ile birkaç defa karşı karşıya gelmiş, bu mücadelelerin bazıları galibiyet bazıları ise mağlubiyet ile sonuçlanmıştır. Me'sud iktidar mücadelesi için halife ile birlikte hareket etmiş, fakat bu süreç onların arasının bozulmasıyla son bulmuştur. Bu durumdan haberi olan Tuğrul, kardeşi üzerine bir sefer daha düzenlemiş lâkin 1134 yılında ani bir rahatsızlıkla hastalanmış ve hayatını kaybetmiştir.[127]Irak Selçuklu devletinin başkentinde vefat eden Tuğrul b. Muhammed, bu şehirde inşa ettirmiş olduğu medreseye defnedilmiştir.[128]

2.1.12. Mesud b. Muhammed Tapar

Me'sud vefatından önce birçok askeri başarıya imza atmıştır. Rey'den Azerbaycan'a, Haleb ve Erzurum'a kadar olan bölgelere hükümdarlığını kabul ettirmiştir. Bu başarılar ile sakinliğini koruyan Irak Selçuklu devleti Me'sud'un vefatıyla son bulmuştur. Humma hastalığına yakalanan sultan, bu hastalıkla bir hafta mücadele etmiş, 1152 yılında vefat etmiştir.[129]Me'sud b. Muhammed Tapar, Hemedân'da, Candar Cemaleddin İkbal'in yaptırmış olduğu Ser-berze medresesine defnedilmiştir.[130]

2.1.13. I. Mesud

Anadolu Selçuklu sultanı I. Kılıçarslan'ın oğludur. I.MesudOtuz dokuz yıllık hükümdarlığının ardından, Kilikya Seferinden döndükten sonra, hastalandı. Bu hastalıktan

---

[125] Râvendî, I, s.196-197; Nîşâbûrî, s.123-124; İbnü'l-Esîr, IX, s. 82; Reşûdü'd-dîn Fazlullah, s. 128-129; Kazvînî, s. 364; Mîrhând, s.202-203; Abdülkerim Özaydın, "Mahmûd b. Muhammed Tapar" mad, *DİA,* C.27, Diyanet Vakfı yay. Ankara 2003, s.371-372; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II. Cilt İkinci İmparatorluk Devri,* 5. Baskı, TTK yay. Ankara2017, s.173-174; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.301-302;Öngül, *Irak Selçukluları,* s.23.

[126] Usta, *Selçuklu Sultanları*, s.91.

[127] Râvendî, I, s.201; Azîmî, s.71; İbnü'l-Esîr, IX, s.106; Kazvînî, s.364 Müneccimbaşı, I,s.150; Mîrhând, s.203-204; Faruk Sümer, "Tuğrul I" mad, *DİA,* C.41, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2012, s. 341-342; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 308-309.

[128] Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.309.

[129] Râvendî, I, s.236; İbnü'l-Esîr, *IX*, s. 217; Kazvînî,s.367; Mîrhând, s.223;Müneccimbaşı, I,s.174; Faruk Sümer, "Me'sud b. Muhammed Tapar" mad, *DİA,* C.29, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2004, s.350-351; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 326-327.

[130] Râvendî,I, s. 236; Kazvînî, s. 367; Mîrhând, s. 223.

kurtulamayıp öleceğini anlayan Mesud, oğulları arasında ülkeyi taksim etti. On ay süren rahatsızlığı sonunda 1155 yılında vefat etti.[131]I.Mesud'un cenazesi Konya AlâeddinCami avlusundaki türbeye defnedildi.[132]

2.1.14. Sencer

Son Büyük Selçuklu hükümdarı Sencer'in esaretinden sonra ölümü şu şekilde vukuu bulmuştur. Selçukluların Belh Valisi Emir Kamaç, Oğuzlardan vergi toplamak için göndermiş olduğu tahsildarın öldürülmesi, Oğuzlar ile Sultan Sencer'i karşı karşıya getirmişti. Sencer, Oğuzlar üzerine bizzat sefere çıkmış, taraflar arasında yaşanan savaşta Sencer mağlup olmuş, Oğuzlar tarafından esir edilmiştir. Kaynaklarda geçtiğine göre üç yıl süren esirlik hayatında Sencer'e çok kötü muameleler yapılmış ve tam bir esaret hayatı geçirmiştir. Gündüzleri onu bir sultan gibi tahta oturtmuşlar, geceleri ise kaçmasını önlemek için demir bir kafese hapsetmişlerdir. İlerleyen zamanlarda ise bu eziyetler daha da artmış, Oğuzlar sultana karşı daha da kötü muamelelerde bulunmuşlardır. Bu süre içerisinde Sencer'in demir kafes içinde tutulduğu süreler uzatılmış, hatta aç bırakılmıştır. Kaynaklarda yine geçtiğine göre Sultan kendisine reva görülen bu muameleler karşısında çok ağlayarak bu kavmin elinden kurtulmak için gece gündüz Allah'a dua etmiş, onların bu zalimlikleri karşında Allah'a sığınmıştır. Sencer'in esareti 1156 yılına kadar yukarıda belirtiğimiz üzere üç yıl kadar sürmüştür. Nihayet 1156 da Emir Müeyyed Ayaba'nın Sencer'i bu esaretten kurtarmasıyla son bulmuştur.[133]

Sencer esaret hayatından kurtulduktan sonra Selçuklu Devletinin tahtına tekrar oturmuştur. Onun esareti sırasında Selçuklu ülkesinde halk bozulmuş, hazine boşalmıştır. Sencer'in esir olarak geçirdiği üç yıl onu hem ruhen hem de bedenen çökertmişti. Yaşlılığın vermiş olduğu bir güçsüzlükle de Selçuklu Devletini tekrar diriltmek istese de buna gücü ve

---

[131] Muharrem Kesik, "Sultan Melikşah (Şahinşah) ve Sultan I. Mesud Dönemleri", *Türkler,* C.6, Orta çağ, EDT. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.957-958; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155*), TTK yay., Ankara 2003, s.116; Faruk Sümer, "Mesud I" mad, *DİA,* C.29, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2004, s.341; Emine Uyumaz, "Kaynaklara Göre Türkiye Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Mezar Yerleri", Edt. Emine Uyumaz, Süleyman Kızıltoprak, İSAR, İstanbul 2005, s.153; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye,* s. 192.

[132] Kesik, *I. Mesud*, s. 116.

[133] İbn Kesîr, Sencer'in esaret hayatının 5 yıl sürdüğünü kaydetmiştir. İbn Kesîr, XII, s.432; Özgüdenli, *Selçuklular,* s.284; Abdülkerim Özaydın, "Sencer" mad, *DİA,* C.36, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2009, s.510-511; Solmaz, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi*, s. 132.

ömrü yetmemiştir. Gam ve keder sonucu başta kulunç hastalığına[134] sonra da ishal hastalığına[135] yakalanarak 1157 yılında vefat etmiştir.[136]

Sultan Sencer'in cenazesi Merv'de sağlığında yaptırdığı "*Ahiret Yurdu (Dar'ul-ahiret)*" adını verdiği muhteşem türbesine defnedilmiştir. Sencer'in ölümü ile de yaşadığı yüzyıla damgasını vuran Büyük Selçuklu Büyük Selçuklu Devleti resmen ve fiilen sona ermiştir.[137]

2.1.15. Muhammed b. Mahmud

Irak Selçuklu hükümdarı Muhammed b. Mahmud verem hastalığına yakalanmıştı.[138]Hasta olmasına rağmen Hatun Kirmanî ile evlilik hazırlıklarına başladı. Çeyiz ve hediyeler gönderdi. İzdivacın gerçekleşmesi için Kirman'dan Hemedân'a gelen Hatun'u, halk büyük bir sevinçle karşıladı. Sultan Muhammed hasta olduğundan mahfe (mahfil) içinde karşılamaya çıktı. Evlilikleri altı ay sürdü, altı ayın sonunda Muhammed 1159 yılında yatağında çaresiz, halsiz bir şekilde yatarken "*Çağırdın geldim; emrine âmâdeyim*" dedi ve vefat etti. Hastalığının ayrıntıları kaynaklarda aktarılmamıştır[139]

2.1.16. Tuğrulşâh b. Muhammed

Tuğrulşâh, babası melik Muhammed'in ölümünün ardından Kirman Selçukluları tahtına oturdu. Bu devirde devlet adamları devlet yönetiminde nüfuz sahibi olmaya başlamışlardı. Tuğrulşâh'ın hükümdarlığının son dönemlerinde de devlet işlerine tamamen Atabeg Reyhan hâkim olmuştu. Bundan sonra devlet adamlarının sultanın işlerine müdahale etmesi çok sıradan olmuştu. Devlet adamlığı öyle bir hal almıştı ki babadan oğula geçen bir sistem haline geçmişti. Atabeg Bozkuş'un ölümünün ardından da oğlu devlet işlerinde söz sahibi olmaya başladı. Otoritesini kaybeden Tuğrulşâh tüm olumsuzluklara rağmen 14 yıl

---

[134] Kulunç hastalığı vücudun çeşitli bölgelerinde sebebi tam açıklanamayan ağrılı bir hastalıktır. Özellikle boyun ve sırt ağrısı olarak gelişim göstermektedir. Fakat adalenin bulunduğu yerlerde daha sık görülür. Fibrositiz tıp dilindeki ismidir. Sağlık Ansiklopedisi, C.1, Türkiye Gazetesi, s.374.

[135] İshal, gün içinde genellikle normalden daha sık sayıda, gevşek ve sulu dışkının çıkarıldığı bağırsak hareketleridir. Sağlık Ansiklopedisi, C.1, Türkiye Gazetesi, s.284.

[136] Râvendî, I, s.180; Nîşâbûrî, *Selçuknâme*,s.122-123; İbnü'l-Esîr, IX, s.263-264; Cûzcânî, s. 97;İbn Kesîr,XII, s. 432; Kazvînî, s.262-263; Mîrhând, s.196-197; Züriye Oruç, "Sultan Sencer'in Esâreti", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi,* S.12, Konya 2020, s. 256.

[137]İbnü'l-Esîr, IX, s.263-264; Cûzcânî, s. 97;İbn Kesîr,XII, s. 432; Kazvînî, s.262-263; Öngül, *Büyük Selçuklular,* s. 336;Usta, *Selçuklu Sultanları*, s. 73.

[138] İbnü'l-Esîr, IX, s.284.

[139]Râvendî,II, s. 259; Kazvînî, s. 369;Mîrhând, s. 232-233.

iktidar koltuğunda oturdu ve 1170 yılında[140] ismi belirtilmeyen bir hastalık sebebiyle vefat etti.[141] Cenazesi Ciruft'da Amr b. Leys mescidine defnedildi.[142]

2.1.17. Behramşâh b. Tuğrulşâh

Behramşâh babası Kirman Selçuklu hükümdarı Tuğrulşâh'ın ölümünün ardından Atabeg Reyhan'ın vasıtasıyla tahta çıkma imkânı buldu. Ölümünden önce II. Arslanşâhile savaşmak üzere ordusunu hazırladı fakat Arslanşâh savaş bölgesine gelmesine rağmen savaşmadan geri çekildi. Bu olaydan sonra Behramşâh'ın vücudunda istiskâ (su toplaması) rahatsızlığı belirmeye başladı. Devrin ve şehrin en iyi tabiplerine haber salınıp hastalığına çare aradılar, tabiplerbildikleri bütün ilaç tedavilerini uyguladılar. Fakat tüm bu tedavi yöntemleri onun rahatsızlığına olumlu cevap vermedi, 1175 yılında istiskâ hastalığı onun ölümüne sebep oldu.[143]

2.1.18. Arslanşah b. Tuğrul

Kirman Selçuklu Sultan'ıArslanşâh b. Tuğrul Atabegi İldeniz'in yardımıyla tahta çıkarılmıştı. Böylelikle onun vefatının ardından büyük üzüntü duydu. İldeniz'in oğlu Cihan Pehlivan, Atabeg olarak babasının yerine geçti. Arslanşâh devlet yönetiminde dirayetli değildi ve bu yüzden bu duruma itiraz etmedi. Devlet yönetimini tamamen bırakarak siyasi faaliyetlerde hiçbir rolü olmadı ve yönetim Cihan Pehlivan tarafından elde tutuldu. Sonraki dönemlerde de yakalanmış olduğu hastalıklarla geçti ve siyasi faaliyetlerde bulunamadı. Hastalığıgittikçe arttı ve sonunda yaşadığı rahatsızlıklar sebebiyle hayatını 1176[144] veya 1177[145] yılında hayatını kaybetti.[146]

2.1.19. II. Kılıçaslan

Anadolu Selçuklu sultanı II. Kılıçaslan babası I. Mesud'un vefat etmesinin ardından tahta geçti.[147]Kılıçaslan tahta geçmesinden bir süre sonra ülkeyi on bir oğlu arasında

---

[140] Hamidullah Müstevfi-yi ve Mîrhând hükümdarlık süresinin 12 yıl olduğunu, ölüm yılını ise Hamidullah Müstevfi-yi 1166, Mîrhând 1167 yılı olarak kaydetmişlerdir. Kazvînî, s.377; Mîrhând, s. 264;Merçil, *Kirmân Selçukluları,* s. 71.
[141] Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, I, s.208.
[142] Merçil, *Kirmân Selçukluları,* s.71; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 388.
[143] Merçil, *Kirmân Selçukluları,* s. 94; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.395.
[144] Müneccimbaşı, I, s.194.
[145]Kazvinive Mîrhând Arslanşah'ın ölüm tarihini 1175 yılı olarak kaydetmişlerdir. Kazvînî, s.369-370; Mîrhând, s. 245;Faruk Sümer, "Arslanşâh b. Tuğrul" mad, *DİA,* C.3, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1991, s.405-406.
[146] Râvendî, II, s.286; Mîrhând, s.245; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 353.
[147] Mîrhând, s.269.

paylaştırdı.Oğulları hâkimiyet kurdukları bölgelerde bir hükümdar gibi hareket ediyorlardı. Adlarına para bastırıp diğer devletlerle anlaşmalar yapabiliyorlardı. Her birine bu kadar yetkiler verilmiş olmasına rağmen kardeşler arasında yine de taht mücadelesi çıktı. Kudbeddin Melik Şah ve babası Kılıçaslanda Kayseri dolaylarında karşı karşıya geldi. Babasıyla savaşmaktan çekinen Kudbeddin, geri çekildi. Fakat veliahtlık konusunda çok baskı yaptı. Kudbeddin, kardeşlerini bertaraf etmek amacıyla Kılıçaslan'ı da beraberinde götürdü. Kılıçaslan bir fırsatını bulup Uluborlu Meliki olan küçük oğlu Gıyaseddin'in yanına gitti. Kılıçaslan, oğlu Gıyaseddin'i veliaht ilan etti. Oğlu ile birlik olarak diğer oğlu Kutbüddin'in üzerine yürüdü. Bundan haberdar olan Kudbeddin, Aksaray'a kaçtı. Gıyaseddin babası ile Aksaray'ı kuşattı. Kuşatma sırasında adil, güçlü bir idareci, planlı, dikkatli, savaş taktiğinde başarılı bir hükümdar olan[148]Kılıçaslantüm bu yaşananların üzüntüsünden olsa gerek hastalandı ve 1192 yılında vefat etti.[149]

2.1.20. II. Rükneddin Süleymanşah

Anadolu Selçuklu sultanı II. Kılıçarslan'ın oğlu, II.Rükneddin Süleymanşah'ın hükümdarlığı çok uzun olmamasına rağmen Anadolu Selçuklu Devleti'nde milli birliğin kurulmasına önder olup ülkedeki istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Gürcistan seferine gitmekle meşgul iken Konya-Malatya dolaylarında kulunç hastalığın musallat olmasıyla şifa aramaya başlamıştır. Devrin tabipleri bu hastalığın tedavisi konusunda çaresiz kaldılar. Sultan ateşler içinde kalınca onun sağlığından ümidi kesmişler ve bu hastalığın etkisiyle çok geçmeden 1204 yılına vefat etmiştir.[150] Cenazesi Konya'dakikünbed hâneye defnedilmiştir.[151]

2.1.21. I. İzzeddin Keykâvus

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in en büyük evladıdır. I.İzzeddin Keykâvus son seferini Halep üzerine düzenledi. Burada Melik Eşref ile bir anlaşma sağlayamadı. Melik Eşref'in Selçuklu ordusuna saldırmasıyla Behramşâh esir alındı ve Keykâvus onunla savaşmayıp

---

[148] İbnü'l-Esîr, IX, s.582; Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri),* Terc. Fikret Işıltan, 2.Baskı, TTK yay., Ankara 2020, s.121.

[149] İbnü'l-Esîr, IX, s. 582-583; Abdülkerim Özaydın, "Kılıçarslan II" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2002, s. 402; Claude Cahen, *Osmanlılardan önce Anadolu*, Terc. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2000, s. 60; Uyumaz, *Mezar Yerleri,* s. 149.

[150] İbn Bîbî, *El- Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, Terc. Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara 2020, s.382; Aksarayî, s.128; Mirhand, II. Rükneddin'in ölüm sebebini belirtmemiş ve ölüm tarihini 1206 yılı olarak kaydetmiştir. Mîrhând, s. 270-271; Selim Kaya, "Süleyman Şah II" mad, *DİA,* C.38, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2010, s.107.

[151] Öngül, *Anadolu Selçukluları,* s.124.

Amid Artuklu hükümdarı ile ittifak yapıp Melik Eşref'ten diğer devletlerinde desteğiyle intikam almaya niyetlendi. Fakat görüşmeler tamamlanıp Malatya'ya geldiği sırada hastalandı. Mağrip ve Maşrık'tan devrin tanınmış doktorları getirildi fakat Keykâvus'a çare olamadılar. Etrafındaki devlet adamları Keykâvus'u Viranşehir'e getirdi. Lakin buranın havası, suyu da sultana yaramadı. 1220 yılında vefat etti.[152]I.İzzeddin Keykâvus'un cenazesi Sivas'ta yaptırmış olduğu darüşşifadaki türbesine defnedildi.[153]

2.2. Emirler

2.2.1. Savtegin

Alp Arslan döneminin seçkin ve varlıklı emirlerinden olan Savtegin, sultan ile birçok askeri seferlere katılmış, devlet kademesinde valilik ve Hac emirliği gibi önemli görevlerde bulunmuştur. 1084 yılında yakalanmış olduğu verem[154] hastalığından kurtulamayarak Hemedan'da vefat etmiştir.[155]

2.2.2. Kıvâmüddevle Kürboğa

Büyük Selçuklu devleti kumandanlarından olan Kıvâmüddevle Kürboğa, Büyük Selçuklu sultanı Berkyaruk'un hizmetinde bulunmakta idi. Onun emri ile Azerbaycan'da Mevdûd b. İsmail tarafından çıkarılmış isyanı bastırmak için görevlendirildi. Azerbaycan'a gelen Kürboğa buradaki isyanı sonlandırdı, ayrıca bölgenin büyük bir kısmını da ele geçirdi. Hoy şehrine yaklaşırken kendisinde bir hastalık belirdi. Bu şehirde on üç gün boyunca hasta yattı. Bu rahatsızlık sebebi ile 1102 yılında vefat etti.[156]

---

[152] İbnü'l-Esîr, X, s. 206; İbn Bîbî, *Selçuknâme*, s.222-223; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, İzzeddin'in verem hastalığına yakalanıp 1219 yılında vefat ettiğini nakletmektedir. Müneccimbaşı, II, s.56; Faruk Sümer," Keykâvus I" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay. Ankara 2002, s.352-353; Salim Koca, "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alaaddin Keykubad'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.25, Konya 2009, s.5-6; Mehmet Ali Hacıgökmen, Selçuklu Hanımları Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun, Çizgi yay. Konya 2017, s.85-87; Öngül, *Anadolu Selçukluları,* s.156; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 565-566; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 143-144.

[153] Müneccimbaşı, II, s.56; Turan, *Selçuklular,* s.688; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.143-144.

[154] Verem hastalığı, yani tıbbi adıyla tüberküloz hava yoluyla bir bireyden diğerine yayılan, bulaşıcı bir akciğer hastalığıdır. Verem hastalığı Mycobacterium Tuberculosis isimli bakterilerden kaynaklanır. Verem hastalığı tedavi edilebilir ve verem aşısı ile önlenebilir bir hastalıktır. Sağlık Ansiklopedisi, C.1, Türkiye Gazetesi, s.562-563.

[155] Erdoğan Merçil, "Selçuklularda Zengin Emirler", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* C.28, S.1, İzmir 2013, s. 195; Usta, *Selçuklu Sultanları*, s. 34-35.

[156] İbnü'l-Esîr, VIII, s.462; Işın Demirkent, "Kürboğa" mad, *DİA,* C.26, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2002, s.563.

2.2.3. Sâhib Ata Fahreddin Ali

Emir-i Dâd, Saltanat Naibliği ve Vezirlik görevleri yapan Sâhib Ata Fahreddin Ali, kırk yıldan fazla bir süre Türkiye Selçuklu devletine hizmette bulunmuştur.[157] Devlet teşkilatında yerinde kararlar almış, memleket meseleleriyle yakından ilgilenmiştir.[158] Moğollar ile o dönem için mücadelenin mümkün olmadığını anlamış, onlarla iyi geçinip anlaşmaya çalışmıştır. Fakat bu uğraşları fayda sağlamamıştır. Vezaret makamına Moğollar vasıtasıyla Kazvinli Fahreddin atanmıştır. Makamı ona terk etmemek için elinden geleni yaptı. Tüm bu uğraşlarla ömrünün son günlerini geçirdi. Zira yaşlılığın verdiği hastalık ile[159] Hicretin 687 (1288) yılı Şevval ayının yirmi beşinci pazartesi günü (Akhisar) vilayetinin (Nadir) köyünde vefat etti.[160]Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin cenazesi Konya'ya da inşa ettirdiği türbeye defnedildi.[161]

2.3. Hanımlar

2.3.1. Altuncan Hatun

Büyük Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'in dindar, iyi niyetli, hayır işlerini seven, kararlı, ihtiyatkâr eşi Altuncan Hatun, 1060 yılında vücudunda su birikme (İstiska)[162] hastalığından vefat etmiştir. İstiska hastalığı olarak bilinen bu hastalık vücudun anormal derecede su toplamasına neden olmaktaydı. Tıp dilinde ise bu hastalığa ödem veya hidrofizi denir. Yüzde, ellerde, ayaklarda veya karında ağrısız şişlikler görülür. Bu şişkinliklerin kaynağı kalp, karaciğer veya böbrek hastalıklarıdır.Tuğrul Bey, eşi Altuncan Hatun'un vefatından dolayı büyük üzüntü duymuştu.[163]Tuğrul Bey, Altuncan Hatun'u vefat etmiş olduğu Zencan'dan alarak beraberinde Rey'e götürüp buraya defnettirdi.[164]

---

[157] Erdoğan Merçil, "Sâhib Ata" mad, *DİA,* C.35, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2008, s. 516; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 600.
[158] Aksarayî, s.227.
[159] Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri,* Hazırlayan: Refet Yinanç, II, TTK yay., Ankara 2014, s.331.
[160] Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, Terc. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1963, s.231; Aksarayî, s.227.
[161] Yinanç, *Türkiye Tarihi,*II, s. 331.
[162] Sağlık Ansiklopedisi, II, Türkiye Gazetesi, s. 200.
[163]İbnü'l-Esîr, VIII, s.215-216; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 88-89; Ayşe Dudu Kuşçu, "Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği", *Selçuklu Medeniyeti Araştırma Dergisi,*S.1, Konya 2016, s.188; Nurullah Turan, *Selçuklu Başkenti Rey (Kuruluşundan 1157'ye kadar),* TTK yay., Ankara 2019, s. 67; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 58.
[164] İbnü'l-Esîr, VIII, s. 215-216; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 89.

2.3.2. Mahmelek Hatun

Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın, Halife el-Muktedî ile evli olan kızı Mahmelek Hatun'unevliliği ilk başlarda güzel bir şekilde devam etmişti. Bu esnada Mahmelek Hatun ve Halife'nin 1088 yılında Cafer isimli bir çocukları dünyaya gelmiştir. Bu çocuk şerefine Bağdat süslenip birçok şenlik düzenlendi. Ancak bu çocuk evliliklerinde huzursuzlukların doğmasına da neden oldu. Çünkü Selçukluların bu çocuk vasıtasıyla Abbasi hilafetinde hak iddia edeceklerini düşünen Halife, doğan bu erkek çocuktan oldukça rahatsızlık duymuştur. Bundan dolayı da önce Mahmelek Hatun ile birlikte Abbasi sarayına gelen görevlileri saraydan çıkarmış, arkasından da Mahmelek Hatun ile araları açılmış ve ondan yüz çevirmiştir.Bu durumu üzerine Mahmelek Hatun babasına bir mektup yazdı. Eşinin sürekli onu kovup hakaretlerde bulunduğunu söyledi. Bu şikayetler üzerine Melikşah, Halife'ye bir mektup yazarak derhal kızının yanına getirilmesini istedi. Halife bu mektup üzerine eşinin baba evine gitmesine izin verdi. Fakat oğlu Cafer'i göndermek istememişti. Mahmelek Hatun ise buna boyun eğmemiş ve Halife'ye bu konuda ısrar etmişti. Sonunda oğlu Cafer ile birlikte İsfahan'a gelen hatun bir süre sonra henüz yirmili yaşlarındayken 1089 yılında çiçek hastalığından dolayı vefat etti.[165]

2.3.3. Terken Hatun

Terken Hatun, eşi Melikşah'ın ölümünün ardından devlet yönetiminde daha etkin hale geldi ve oğlu Mahmud'u sultan yapmak için her türlü girişimde bulunmaya başladı. Eşi Melikşah'ın ölüm haberini uzun bir süre sakladı. Devlet adamlarını ve ordu komutanlarını kendi tarafına çekmek için bol bol paralar dağıttı. Gazzali'nin çocuk küçük yaşta hükümdar olmaz fetvasına karşılık, Mahmud adına hutbe okutmayı büyük çabalar sonucunda başardı. Berkyaruk, Terken Hatun için büyük bir tehlike arz ediyordu. Bu yüzden Emir Kürboğay'ı İsfahan'a gönderdi. Burûcird'de meydana gelen savaşta Berkyaruk'un ordusu galip oldu. İsfahan kuşatıldı. Terken Hatun ve ordusu geri çekildi. Bu savaştaki yenilgisinden dolayı pes etmeyen Terken, Berkyaruk'un dayısı İsmail b. Yâkuti'ye evlilik teklifinde bulundu ve hükümdarlık da paydaşlık teklif etti. Bu teklifi reddedemeyen İsmail Kerec yakınlarında yeğeni Berkyaruk ile savaşa girdi. Mağlup olan İsmail, Terken Hatun'a sığındı. İsmail ve

[165] Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s. 147-148; İbnü'l-Esîr, VIII, s. 341; Kapar,

Terken'in evlenmesine komutanların karşı çıkması nedeniyle evlilik gerçekleşmedi.[166] Aradan bir sene geçtikten sonra yılmayan Terken, bu seferde kayınbiraderi Tutuş ile iş birliği içinde hareket etmek için İsfahan'dan hareket etti.[167] Makam ve mevki hırsıyla geçen bir ömrün ardından yolda hastalanarak[168] bir süre sonra İsfahan'da 1094 yılında vefat etti.[169]

3. Suikast Sonucu Ölümler

Türkçede "gizlice cana kıyma ve kötülük etmeye kalkışma", "bir devlet büyüğünü ve önemli bir kişiyi plan kurarak öldürme", anlamlarına gelen suikast, kesin sonuçlar elde edebilmek için girişilmiş, ama bazen planlandığı gibi sonuçlar elde edilememiştir.[170]

3.1. Alp Arslan

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan Malazgirt Zaferi'nin ardından ilk düşüncesi Mısır Seferi idi. Sefere hazırlık yaparken beklenmedik bir olay cereyan etti. Alp Arslan'ın kızı Ayşe Hatun'un Karahanlı Hükümdarı olan eşi Şemsü'l-mülk tarafından şiddete maruz kaldığı haberleri gelmekteydi. Bu uygulanan şiddetin etkisiyle de hayatını kaybetti. Alp Arslan kızının ölümünü duyar duymaz hazırlıklara başladı, Karahanlı ülkesine doğru yola çıktı. 200 bin kişilik ordusu ile Ceyhun Nehrini geçti ve bir süre sonra Berzem adındaki küçük bir kaleye geldi. Bu kalenin direnişi ile karşılaşan Selçuklu ordusu mücadele de ısrarcı olunca kalenin komutanı daha fazla direnemeyip teslim oldu.Esir edilen kale muhafızı Yusuf'u huzuruna çağıran Alp Arslan çeşitli sorular sormaya başladı. Ama Yusuf sultanın sorduğu ahvallere doğru cevap vermiyordu. Sultan Yusuf'un bu davranışlarından rahatsızlık duydu ve idam edilmesini emretti. Bu emir üzerine hemen harekete geçen Yusuf çizmesinin koncundan bir bıçak çıkarıp Alp Arslan'a saldırmıştır. Sultan'ı yaralayamayınca kaçmaya başlamış, askerler tarafından tutuklanıp tekrar Alp Arslan'ın huzuruna getirilmiştir. Sultanla alay etmeye başlayan Yusuf, sultanı kızdırmış ve sultan oku eline alarak onu öldürmeye çalışmış, fakat oklar bir türlü isabet etmemiştir. Bu esnada Sultanın ve askerlerin boş bir anını yakalayan kale komutanı Yusuf botundan çıkardığı bıçak ile Alp Arslan'a saldırmış ve ölümcül bir şekilde Alp Arslan'ı yaralamıştır. Elinde bıçak ile hızla ilerleyen Yusuf ise

---

[166]Reşûdü'd-dîn-Fazlullah, s. 98-99; Nurullah Yazar," Melikşah'ın Ölümünden Sonra Terken Hatun'un Oğlu Mahmud'u Sultan Yapma Çabaları", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C.10, S.19, Çorum 2011, s.217-219; Gülay Öğün Bezer, "Terken Hatun" mad, *DİA,* C.40, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2011, s. 510.
[167] Mîrhând, s.156; Sevim, *Suriye ve Filistin*, s.151.
[168] İbnü'l-Esîr, VIII, s.386; Sevim, *Suriye ve Filistin*, s. 151; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 452.
[169] Râvendî, I, s. 139; Azîmî, s. 34; Nîşâbûrî, s.100; Reşûdü'd-dîn-Fazlullah, s.99.
[170] https://sozluk.gov.tr/(01/09/2021).

ferraşların başı tarafından başına çekiçle vurarak onu oracıkta öldürdü. Alp Arslan aldığı ölümcül yara sebebiyle birkaç gün sonra vefat etti (1072).[171]Naaşı Merv şehrine defnedilmiştir.[172]

3.2. Alp Arslan b. Rıdvan

Babası Rıdvan'ın ölümünden sonra Haleb Selçuklu meliki olan Alp Arslan b. Rıdvan, el-Ahras lakabıyla da tanınırdı. Ona el-Ahras denmesinin sebebi kekeme olmasından dolayı idi.[173] Kendisi küçük yaşta olmasına rağmen Bâtıniler ile büyük mücadelelere girişmiş ve başarılı olmuştur. Bu başarılarının ardından mücadeleye maalesef devam etmemiş, sonraki yıllarda devlet işleri ile ilgilenmeyi bırakmış, zevk ve sefa ile günlerini geçirmeye başlamıştır. Bir yöneticiye yakışmayacak tavırlar sergilemiştir. Kendisi vefat etmeden önce devlet adamlarını bir kalenin bodrumuna hapsetmiş, *"Hepinizin burada başını vücudundan ayıracak bir kimse olsa ne yapardınız?"* dediğinde, Alp Arslan'ın bu hal ve hareketlerinden endişe duyan devlet adamları çok korkmuşlardı. Onlar da *"Biz senin köleniz"* deyip yalvarmaya başlayınca buradan çıkmışlardır. Alp Arslan'ın bu davranışlarından bir süre sonra haberdar olan Emir Lülü, kendisininde hayatının tehlikede olduğunu düşünmüş, birkaç devlet adamı ile ittifak kurarak Alp Arslan'ı ortadan kaldırmayı planlamışlardır. Öldürüleceğinden haberi olmayan Alp Arslan, odasında yalnız iken Lülü ve ittifak içinde olduğu devlet adamları tarafından 1114 yılında katledilmiştir.[174]

3.3. II. Turanşâh

Atabeg Kutbeddin Muhammed Kirman'a döndüğünde Zafir Muhammed adlı kişi onun hizmetine girdi. Zafir Muhammed, Kutbeddin Muhammed'in niyabeti ile Berdesir'e geldi. Burada işe yaramaz kişilerin onu şımartmasıyla önemli bir kişi gibi kendini hissediyor ve o kişilerle korkunç planların hazırlıklarını yapıyorlardı. Bir gün sabah erkenden Zafir

---

[171]Râvendî, I, s.118; Azîmî, s.25; Nîşâbûrî, s.90-91; Abdurrahman İbnü'l-Cevzî,s.109-110; İbnü'l-Esîr, VIII, s.263-264; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.182; Cûzcânî, s.79-80; İbnü'l- Adîm, s. 23; Reşûdü'd-dîn-Fazlullah, s. 87; Kazvînî, s.347-348; İbn Kesîr, XII, s.226; Aksarayî, s. 113; Mîrhând, s.111-112; Merçil, *Büyük Selçuklu*, s.72-73; Özgüdenli, *Selçuklular*, s.160-161; Solmaz, *Büyük Selçuklu*, s.102-102;Göksu, *Nizâmülmülk,* s. 59-60.

[172] İbnü'l-Esîr, VIII, s.264; İbn Kesîr, ise Rey şehrinde vefat ettiğini nakletmektedir. İbn Kesîr, XII, s.229; Özgüdenli, *Selçuklular*, s.161; Merçil, *Büyük Selçuklu*, s.73; Usta, *Selçuklu Sultanları*, s. 27.

[173] İbnü'l-Verdi, *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular,* Tercüme ve Notlar, Mustafa Alican, Kronikyay. İstanbul 2019, s.71.

[174]Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, s.122-123; Müneccimbaşı, Alp Arslan'ın köleleri tarafından öldürüldüğünü kaydetmiştir. Müneccimbaşı, I, s.231.

Muhammed, yanındaki kişilerle II. Turanşâh'ın bulunduğu saraya gelip tıpkı bir eşkıya gibi izinsiz girip hasta olan Turanşâh'ı öldürtmüştür (1183).[175]

4. Bâtınîler Tarafından Öldürülenler

"Gizli olmak; bir şeyin iç yüzünü bilmek" anlamına gelen *batn* ve *butûn* kökünden türeyen *bâtın* kelimesine isbet ekinin eklenmesiyle oluşmuş bir terimdir. Nasların zâhiri manalarını kabul etmeyen, gerçek anlamları ancak Tanrı ile ilişki kurabilen masum imam'ın bilebileceği temel görüşü savunan fırkaların ortak adı olarak adlandırılmaktadır.[176]Başlangıçta "Talimiyye" olarak bilinen bu hareket sonraları bu harekete lider olan Hasan Sabbâh'dan dolayı "Sabbâhiyye" adıyla anılmıştır. Bâtınîlik hareketinin asıl amacı Müslümanlar arasına gizlice nifak sokarak İslamiyet'in yıkılmasını, bu yüzden de Kur'an ve hadisleri kendi istekleri doğrultusunda yorumlayarak ve asıl manasından uzaklaştırmak olmuştur. Bâtınilerin düzenledikleri suikastlarda hedef olan kişinin herhangi bir özel bir konumda olması gerekmiyordu. Onlar kendileri açısından tehlikeli gördükleri statü fark etmeksizin her insana karşı şiddet ve teröre başvurmuşlardır. Yerine göre emirlere, vezirlere ve sultanlara bu gibi suikastları tertip etmekten çekinmemişlerdir. Onların ortaya çıkış amacı dini görüşler olmamış, bozguncu ve yıkıcı faaliyetler olmuştur.[177]

4.1. El-Mukarreb Cevher

Sultan Sencer'in yakın adamlarından olan El-Mukarreb Cevher devlet işlerine hâkim birisiydi. Rey şehri onun iktâları arasında yer almaktaydı. Rey valisi Abbas da onun memlükü idi. Bâtınîlerden bir grup kadın kılığında Mukarreb'in yanına gelip yardım istediler. O da onları dinlemek için durakladığı sırada hançer ile saldırdılar ve onu öldürdüler (1139/40). Mukarreb'in öldürüldüğü haberini duyan Vali Abbas askerlerini toplayarak Batınîler üzerine yürüdü ve pek çok Batınî'yi öldürdü.[178]

4.2. Davud b. Mahmud

Irak Selçuklu sultanı Mahmud'un vefatıyla oğlu Davud, Hemedân'da tahta çıkarıldı. 1131-1132 yıllarında kısa süreli hükümdarlığı Sultan Sencer'in Tuğrul'u tahta atamasıyla

[175]Merçil, *Kirmân Selçukluları,* s. 123-124; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 406.
[176]Avni İlhan, "Bâtıniye" mad, *DİA,* C.5, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1992, s. 190-191.
[177]Ahmet Ocak, "Bir Terör Örgütü Olarak Bâtınîlik ve Selçuklu Ülkesindeki Faaliyetleri", *Dini Araştırmalar*, C.7, S.20, Bolu 2004, s. 166-171.
[178] İbnü'l-Esîr, IX, s.151; Azimî, s.78.

sona erdi. Irak Selçuklu tahtına geçen Mesud, Davud'u cihad amacıyla Suriye'ye atadı. Bu görevi esnasından Batınîler tarafından katledildi. Bir rivayete göre Atabey Zengî, Davud'un kendi himayesi altında bulunan ülkelere herhangibir saldırı girişiminde bulunmaması için Batınîler ile iş birliği yaparak Davud'un öldürülmesine sebep olmuştur (1143-1144).[179]Davud'un cenazesi Büyük Selçuklu sultanı Alp Arslan'ın Merv'deki kabrinin yanına defnedildi.[180]

4.3. Aksungur el-Porsukî

Büyük Selçuklu sultanlarından Tuğrul Bey'in yakın adamlarından olan Aksungur el-Porsukî, Muhammed Tapar döneminde Irak şahneliğine memur edildi. Bu görevinden sonra Musul Valiliğine atandı. Valilik görevi, İlgazi ile giriştiği savaşta mağlup olması üzerine Muhammed Tapar tarafından sonlandırıldı.

Muhammed Tapar'ın oğlu Mahmud, Irak Selçukluları devletinde hükümdar olduğu zaman Porsukî'yi Bağdat Şahneliğine atadı. İkinci kez Musul Valiliği görevini yürütmeye başladı. 1049 yılında cuma namazı için Cami'ye gittiği sırada Bâtınilerinsuikastıyla öldürüldü.[181]

4.4. Nizâmü'l-mülk

Selçuklu Devleti Melikşah'ın sultanlığı ve Nizâmü'l-mülk'ün vezirliği döneminde büyük bir ihtişama sahip oldu. Mükemmel bir uyum içinde devlet işlerini yürüten sultan ve vezirin arası, ömürlerinin son dönemine doğru bozulmaya başladı. Bunun nedeni de Melikşah'ın kulağına gelen şikâyetler ve diğer devlet adamları ile Terken Hatun'un Nizâmü'l-mülk hakkındaki kötü propagandalarıydı. Bu şikâyetler arasında; Nizâmü'l-mülk'ün akrabalarına devlet kademesinde önemli görevler verdiği, zamanlada hepsi büyük mal ve mülk sahibi olduğu başı çekiyordu. Bunun yanında bu önemli görevlere gelen kişiler de Nizâmü'l-mülk'ün düşmanlarını haklı çıkarmak istercesine taşkınlıklar yapmaya, halk içinde huzursuzluk çıkarmaya başlamışlardı. Bu şikâyetler abartılarak Melikşah'ın kulağına da fısıldanmaktaydı. Melikşah hem bunları duyunca hem de Terken Hatun'un kışkırtıcı davranışları nedeniyle Nizâmü'l-mülk hakkında hayli düşünceliydi. Terken Hatun'un bu

[179] Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.320; Nuran Ünal, "Selçuklu Meliki Davud'un Saltanat Mücadelesi", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C.7,S.1, İstanbul 2020, s.214.
[180] Usta, *Selçuklu Sultanları*, s.98.
[181] İbnü'l-Esîr, VIII, s.134; İbn Kesîr,XII, s. 365; Coşkun Alptekin, "Aksungur" mad, *DİA,* C.2, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1989, s.297; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 298.

davranışlarının sebebi ise, Melikşah'ın veliaht ilan ettiği Ahmed'in ölümünden sonra yeni veliaht olarak Berkyaruk'un seçilmesinde Nizâmü'l-mülk etkin rol oynadı. Bu da diğer veliaht adayının annesi olan Terken Hatun ile arasının açılmasına neden oldu. Terken Hatun o sıralarda beş yaşında olan oğlu Mahmud'u veliaht tayin ettirmek istiyordu. Bunun için de Nizâmü'l-mülk aleyhine birçok faaliyete girişti fakat Melikşah üzerinde istediği etkiyi tam olarak bırakamadı ve oğlunu veliaht ilan ettiremedi. Bunun üzerine Terken Hatun, Nizâmü'l-mülk'ün aleyhinde çalışan vezirlerin desteğini sağladı ve açıkça Nizâmü'l-mülk aleyhine konuşmaya başladı. Oğlu Mahmud'un veliahtlığının önünde Nizâmü'l-mülk'ü yegâne engel gören Terken Hatun, Nizâmü'l-mülk'ü gözden düşürmek için Sultan'ı etkilemeye çalıştı. Nitekim vezir ve sultanın arasında bu olaylardan sonra bir soğukluk meydana geldi.[182]

Melikşah bu duydukları karşısında hemen Nizâmü'l-mülk'e bir mektup yazdı. Aralarındaki o samimi bağı unutup ağır sözler kullandı. Nizâmü'l-mülk'ü vezirlikten azletmekle tehdit etti. Nizâmü'l-mülk de cevabi mektubunda Melikşah'ın bu ağır söz ve tehditlerine karşılık o da sultana *"Benim divitimle senin tacın birbirine bağlıdır, benim divitimgiderse senin tacında gider"* diyerek o da sultanı tehdit etti. Sultan mektubu okudu, fakat cevaplamadı. Ardından İsfahan'dan Bağdat'a doğru hareket etti.[183]

Sultanın Bağdat'a doğru gittiğini haber alan vezir kısa bir süre sonra sultanın peşinden gitti. Yolda giderken yanına Ebu Tahir-i Errani adından bir çocuk yaklaşarak zor durumda olduğunu söyledi. Tam Nizâmü'l-mülk çocukla konuşacaktı ki, konuşmaya fırsat kalmadan çocuk cebinde gizlediği hançeri Nizâmü'l-mülk'e sapladı. Nizâmü'l-mülk'ün askerleri onu yere yığılmış bir şekilde görünce Bâtıni fedaisi Ebu Tahir Errani'yi oracıkta öldürdüler.[184]Bu olay ramazan ayının 1092 senesinde vuku buldu. Bu suikast Bâtınilerin İran'da yaptıkları ilk katliam idi.[185]

Nizâmü'l-mülk'ün ömrü 76 yıl,10 ay ve 19 gün idi.[186] Cenazesi İsfahan'a götürüldü ve Türbe-i Nizâm'a defnedildi.[187]Nizâmü'l-mülk'ün katledilmesinden sonra bu cinayetin arkasında Tacü'l-mülk ve Sultan Melikşah olduğundan şüphelenen tarihçiler de vardır.[188] Çünkü sultanın vezir ile arasının bozulması, yolculuğa çıkmaları ve vezirin ani ölümü ister

[182]Kapar, *Melikşah,* s. 93-95.
[183] İbnü'l-Esîr, VIII, s.360; Mîrhând, s.127; Özgüdenli, *Selçuklular,* s.187-188; Merçil, *Büyük Selçuklu*, s. 102.
[184]Azîmî.71; Müneccimbaşı, I, s.231; Göksu, *Nizâmülmülk*, s. 93-94.
[185] Kazvînî, s.351-352.
[186]Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.162.
[187] Öngül, *Büyük Selçuklular,* s.176.
[188] Nîşâbûrî, s.96; Râvendî, I, s. 132; El-Ömerî, s.226.

istemez şüphe uyandırmaktadır. Nizâmü'l-mülk'ün ölümünden sonra devletin düzeni bozuldu, huzursuzluklar baş göstermeye başladı.[189]Diğer yandan Hasan Sabbah,Nizâmü'l-mülk'ün ölüm haberini duyduğunda *"Şeytanın ölümü mutluluk getirir"* diyerek bu katliama çok sevinmiştir.[190]

4.5. Ebu'l Mehâsin

Büyük Selçuklu sultanı Berkyaruk'un veziri Ebu'l Mehâsin İsfahan muhasarasında sultana hizmet etmekteydi. Muhasara esnasında yanına bir genç gelip ona seslendi ve yardım istedi. Mehâsin onu dinlemek için döndüğünde Bâtınî mezhebine mensup olan bu genç onu defalarca bıçaklayaraköldürdü (1102).[191]

4.6. Cenahü'd-devle Hüseyin

Humus emiri olan Cenahü'd-devle Hüseyin, ölümünden önce Halep Selçuklu meliki Rıdvan ile aralarındaki anlaşmazlığa son verip Rıdvan'ı Haleb'e davet etti. Onun için tertiplediği törene katıldı. Bu törenin ardından Humus'a geldiğinde 1103 yılında bir cuma günü, cuma namazı için camiye gittiğinde ihtiyaç sahibi birisi kılığına bürünmüş bir Bâtınî tarafından katledildi.[192]

4.7. Fahrü'l-mülk b. Nizâmü'l-mülk

Nizâmü'l-mülk'ün büyük oğlu Fahrü'l-mülk de babası gibi vezirlik görevine getirilmiştir. Büyük Selçuklu Sultanları, Berkyaruk ve Sencer'in veziri olmuştur.[193] Vezirlik görevinden ayrılınca Nişabur'a geldi. Oruçlu olarak öldürülen Fahrü'l-mülk, adamları ile otururken *"Rüyamda Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'i gördüm, beni yanına çağırdı, orucumuzu beraber iftar edelim."* dedi. Adamları ise rüyanın hayra gelmesini dilediler ve evinden çıkmamaya dikkat etmesini tembihlediler. Fahrü'l-mülk de evinden bir yere çıkmayarak Allah'a ibadet etti.

---

[189]Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, s.42; Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi,* C.4, Ensar yay., İstanbul 2017, s.457.
[190]Bernard Lewis, *Haşhaşiler Orta Çağ İslam Dünyasında Terörizm ve Siyaset*, Terc. Ali aktan, Sebil yayınevi, İstanbul 1995, s.41; Özdemir, "Abbasi Halifeleri", s.334.
[191]Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.212.
[192]Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, s.101-102; Özaydın, *Muhammed Tapar*, s.76.
[193] Abdülkerim Özaydın, "Fahrülmülk" mad, *DİA,* C.12, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1995, s.99;Özaydın, *Muhammed Tapar,* s.77.

Akşama doğru evinden çıktı. Sokaklarda perişan olmuş birisi görünümüne giren bir suikastçıyanı ona yaklaşarak "*Yok mu bu garibe yardım edecek bir Müslüman"* diye bağırmaya başladı. Bu bağırtı sesini duyanFahrü'l-mülk de o kişinin yanına gitti ve *"derdin nedir"* diye sordu. O da cebinden bir kâğıt çıkarıp *"Bunu oku"* dedi. Fahrü'l-mülk okumaya başlayınca cebinden hançeri çıkarıp ona sapladı. Fahrü'l-mülk oracıkta vefat etti (1106). Yakalanan Bâtınî fedaisi Sencer'in huzuruna götürüldü. Sencer bu işin arkasında kimin olduğunu sordu. O ise *"Senin adamların falanca kişiler beni Fahrü'l-mülk'ün öldürmem için görevlendirdiler"* dedi. Aslında bu bir tuzaktı fakat Sencer bu tuzağı anlamadı ve ismini söylediği kişileri öldürttü. Oysaki öldürülen kişilerin bu suikastla bir alakası yoktu. Onların ölümünden sonra Bâtınî fedaisi de öldürüldü.[194]

4.8. Kemalü'l-Mülk Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed es-Sümeyremî

Sultan Mahmud b. Muhammed Tapar'ın veziri Kemalü'l-Mülk Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed es-Sümeyremî Hemedan'a gitmek üzere yola çıktı. Sümeyremî'nin yanında büyük bir askeri birlik vardı. Humartekin et-Tutuşî tarafından yaptırılmış olan medrese çarşısına gitti.[195]Yolları üzerinde bulunan dar bir geçit vardı. Geçidin dar olması hasebiyle atlı birlikler önden gittiler. Arkadan gelen Sümeyremî'ye iki Batınî fedaisi saldırdı. İlkihançerini salladıysa da onun hançeri katıra saplandı. Başarılı olamayan Batınî oradan kaçtı. Diğeri Batınî ise Sümeyremî'ye katır üstünde birkaç hançer darbesi vurmayı başardı ve ardından o da kaçtı. Kaçan Batınîler arkalarından gelmiş olan vezirin adamlarınada saldırdılar. Böylece geri dönen vezirin adamları Sümeyremî'yi ölmüş vaziyette gördüler. Vezirlik süresi üç yıldan fazla olan Sümeyremî[196] 9 Mayıs 1122 tarihinde öldürülmüştü. Cesedi ailesine teslim edilmek üzere götürüldüğü esnada Sümeyremî'nin eşi ve çok sayıda cariyesi, o sırada şehir merkezinde düzenlenen büyük bir törene katılmışlardı. Tam da bu sırada vezirin öldürüldüğü haberini duydular. Doğal olarak o büyük ihtişamın ve sevincin yerini büyük bir üzüntü aldı.[197]

5. Zehirlenerek Öldürülenler

"Öldürmek amacıyla yedirme içirme vb. yollarla zehir vermek, ağılamak"anlamalarına gelen zehirlemek,[198] Selçuklu ülkesinde rakip ve düşmanı zehirle bertaraf etme düşüncesi oldukça yaygın olan bir suikast yöntemidir. Kavgasız, gürültüsüz kesin bir çözüme ulaştıran

[194] İbn Kesîr, XII, s.323-324; İbnü'l-Esîr, VIII, s.516.
[195] Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.289-290.
[196] İbnü'l-Esîr, IX, s.30.
[197] İbnü'l-Esîr, IX, s.31.
[198]https://sozluk.gov.tr/(01/09/2021)

bu suikast yöntemi sadece İslam dünyasıyla sınırlı kalmamış, birçok devlette de uygulama alanı bulmuştur. Zehirleme usulleri bazen bir yiyecek veya içeceğe konulduğu gibi bıçak, ok vb. kesici aletler ile insan vücuduna enjekte edilmiştir. Zehir sonucu meydana gelen cinayet vakaları ihanetle ilişkili olduğundan fâillere ağır cezalar verilmiştir.[199]

5.1. Arslan Yabgu b. Selçuk

Bazı kaynaklarda İsrail adıyla bahsedilen ama Türkçe adı Arslan Yabgu ile meşhur olan bir Selçuklu beyidir. Karahanlı ve Gazneliler, Selçuklu Devletinin güçlenmesinden dolayı büyük bir kaygı içindeydiler. İki müttefik devlet bir görüşme yaparak Arslan Yabgu b. Selçuk'u ortadan kaldırmak için çareler aramaya başladılar. Gazneli Hükümdarı Mahmud, Arslan Yabgu'ya bir elçi göndererek ona türlü türlü vaatlerde bulundu. Bu vaatlerden etkilenen Arslan Yabgu, Gazneli Mahmud ile görüşmeye gitti. Görüşmeler esnasında Arslan Yabgu'nun askeri yönden güçlü olduğu kanaatine vardı ve büyük bir rakip olarak gördü. Bunun üzerine Arslan Yabgu'ya Hindistan'da ki Kalencâr kalesine hapsetti. Kendini elleri ayakları bağlı, bitkin bir şekilde bulan Arslan Yabgu için kaçış yolları ve çareleri imkânsız görünmekteydi. Sağlamlığıyla meşhur o kalede yedi sene esaret hayatı yaşadı. Selçuklular onu kurtarmak için herhangibir kurtarma girişiminde bulunmadığı kaynaklarda aktarılmaktadır.[200]Birkaç kez kendisi kaçma teşebbüsünde bulunmuş fakat başarılı olamamıştır. Yedi yıl süren hapis hayatından sonra zehirli şerbetle vefat etmiştir.[201]

5.2. Cemalü'l-mülk b. Nizâmü'l-mülk

Cemalü'l-mülk b. Nizâmü'l-mülk, Horasan amidinin kurduğu tuzak neticesinde öldürülmüştür. Horasan Amidi bir hizmetliyle görüştü ve ona şunları söyledi. *"Sultan Melikşah Cemalü'l-mülk'ün öldürülmesini istiyor ama bunu kendisi yapmak istemiyor, o yüzden sultanın emriyle bu işi gizliden senin halletmen gerekiyor"* dedi. Hizmetli bu sözlere inanıp Cemalü'l-mülk içecek istediğinde içine zehir koymuş, oracıkta ölmesine sebep olmuştur (1082).[202]

---

[199] Ahmet Kütük, "Selçuklu Çağında Zehirle Suikast Üzerine Notlar", Tarih Okulu Dergisi, S.18, 2018, s. 191.
[200] Mîrhând, s.67; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", *Türkiyat Mecmuası*, C.13, İstanbul 1958, s.118-119; Abdülkerim Özaydın, "Arslan b. Selçuk" mad, *DİA,* C.3, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1991, s.403; Sefer Solmaz, "Selçuklu Tarihini Derinden Etkileyen Bir Olay: Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.35, Konya 2014, s.552; Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi,* 7. Baskı, TTK yay., Ankara 2019, s.35.
[201] Reşûdü'd-dîn-Fazlullah, s.59.
[202] İbnü'l-Esîr, VIII, s.302-303.

5. 3. I. Alâeddin Keykubad

Sultan I. AlâeddinKeykubad 1237 yılında Kayseri'de bulunan bütün etraf elçilerini huzuruna gelmelerini buyurunca; Şam, Fars, Kirman, Yemen, Taif, Rus, Bulgar, Rum ve Frenk elçileri davete icabet etmişlerdir. Ayrıca sultan devlet adamlarını, halkın ileri gelenlerini de sarayına davet etmiştir.[203]

Sultanın misafirleri saraya geldikleri zaman onları iyi bir şekilde karşıladı. Sohbet ettiler, saf şaraplar içildi, eğlence için çalgılar çalındı. Sonunda ziyafet sofrasına oturuldu. Çaşnigir Ali, ziyafet sofrasına kızarmış sıcak bir tavuk getirdi. Sultanın önüne koydu. Eti parçalar halinde dilimledi. Sultan etten birkaç lokma yedi. Kısa süre sonra neşeli mizacı değişti. Ziyafet meclisinde bulunan davetliler sultanı öyle görünce dağılmaya başladılar. Sultanı sıkıntı sardı. Devlet adamlarının yardımıyla Keykubadiye sarayına gitti. İstirahat etmek için yattı ama midesi rahatsızdıdurmadan kustu. Rahatsızlığı daha da artmaya başladı. Yanında bulunan emir Celaleddin Karatay'a *"Benim hâlim hâl değildir, hayatımdan ümidi kestim. Kemaleddin Kamyar'ı çağırın, Rabbim'in bize emanet ettiği güzel halkımın yararlarına olacak vasiyetlerimi ona söyleyeyim"* dedi. Yatsı namazından sonra Sultanın yanına gelen Kamyar, Sultanı çok halsiz gördü. Konuşacak takati kalmamıştı. Diyeceklerine dili dönmemiş, birkaç el hareketi ile söyleyeceklerini anlatmaya çalışmış ama Kamyar onu anlayamamıştır. Sultan bu çabalayışının ardından 1237 gecesi vefat etmiştir.[204] Defin işlemlerine başlanılmıştır. Olayın ertesi günü devlet adamları II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahta davet etmişler ve bu davranışlar bazı kaynaklarda Keykubad'a düzenlenen suikastın devlet adamları ve Gıyaseddin aracılığıyla düzenlendiği şüphesini uyandırmıştır.[205] Fakat Faruk Sümer, böyle bir suikastın Gıyaseddin tarafından düzenlenmiş olduğunun doğru olmadığını, kendisinin o sırada Erzincan dolaylarında olduğunu bildirmektedir. I.Alâeddin Keykubad'ın naaşı Konya'da kendi adını taşıyan aile mensuplarınında defnedildiği yere gömülmüştür.[206]

---

[203]İbn Bîbî, s.444; Emine Uyumaz, *Selçuklu Devletine Gelen Giden Elçiler,* Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2011, s.70; Yinanç, *Türkiye Tarihi*,II,s.118.

[204] İbn Bîbî, s.446; Müneccimbaşı,II, s.78-79;Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II.Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri*,2. Baskı, TTK yay., Ankara 2014, s.25; Yinanç, *Türkiye Tarihi,*II,s.136; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.153; Mehibe Şahbaz, "Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubad'ın Kolonoros Kalesini Fethi ve Siyasi Evlilikleri", C.7, S.19, Ankara 2018, s.89; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.576.

[205]Kazvînî, s.381; Mîrhând, s.272;Yinanç, *Türkiye Tarihi,* II, s. 135;Yiğit, s.167.

[206] Faruk Sümer, "Keykubad I" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2002, s.359.

5.4. II. Alâeddin Keykubad

Babası II. Gıyaseddin Keyhüsrev'dir. Annesi soylu bir prenses olduğu için II. Alâeddin Keykubad'ı veliaht tayin etmek isteyen Gıyaseddin Keyhüsrev, devlet adamlarından biat almıştı. Gıyaseddin'in ölümüyle geride üç oğlu kaldı. Bunlar II.İzzeddin Keykavus, IV. Kılıçaslan ve II. Alâeddin Keykubad'dı. Üç veliahtın da yaşları tahta çıkmak için henüz çok küçüktü. Alâaddin'e biat alınmasına rağmen devlet geleneklerine uygun düşmesi için en büyük kardeş II. İzzeddin tahta çıkarıldı. Saltanat naibi ise Celaleddin Karatay oldu. Bir süre sonra Moğol Hanı Göyük'ün emri ile IV. Kılıçaslan sultan ilan edildi. Görünüşe göre kardeşler arasında bir mücadelenin başlaması kaçınılmaz olacaktı. Bunu hisseden meşhur vezir Celaleddin Karatay herhangi bir kargaşa ortamının oluşmaması için üç kardeşi de birden sultan ilan etti. Bu ortak saltanat döneminde üç sultanın adı da hutbe de okunuyor, sikke ve belgelere yazılıyordu. Böylece hem Moğolları tatmin etmiş oldu hem de Selçuklu ülkesinde de çıkacak olan bir buhranı önlemiş oldu. Mengü Han'ın toplantıya çağırdığı kurultaya katılmak için yola çıkan II. İzzeddin Sivas'a geldiği sırada Celaleddin Karatay'ın ölüm haberini alır almaz Moğolistan'a gitmekten vazgeçip toplantıya II. Alâeddin 'i göndermeye karar verdi. II. İzzeddin Mengü Han'a bir mektup gönderdi ve durumu arz ederek II. Alâeddin'in toplantıya katılacağını bildirdi. Bu durum üzerine kurultay toplantısına II. Alâeddin ve beraberinde Seyfeddin Torumtay, Şücâeddin Abdurrahman ve Lala Bedreddin Muslih de gitti. Bu devlet adamları sultanlığın yalnız II. Alâeddin'in hakkı olduğunu savunuyorlardı. Yanlarında değerli eşyalar götürüp Moğolların paraya karşı olan düşkünlüklerinden faydalanıp II. Alâeddin'i sultan yapmak için bu fırsatı değerlendirmek niyetindeydiler. Onlar da biliyordu ki II. Alâeddin sultan olduğunda bahsi geçen devlet adamları önemli mevkilerde yer alacaklardı. Erzurum'a geldiklerinde gece yatmak için herkes odasına çekildi. Sabah olduğunda Alâeddin 'in odası kapalı idi. Lala Muslih ona bakmak için odasına girdiğinde onu ölü halde buldu (1254).[207]İbn Bîbî, ölüm nedenin ve olayın failinin araştırılmasına rağmen bulunmadığını söylemektedir.[208]Aksarayî ise, İzzeddin ve Kılıçarslan'ın kardeşlerini ortadan kaldırmak için casuslarla bir olup Lala Bedreddin Muslih'e paralar ve değerli eşyalar vermiş olduğunu veonun tarafından zehirlendiğini kaydetmiştir.[209]

[207] İbn Bîbî, s. 382; Yiğit, s. 168-169; Faruk Sümer, "Keykubad II" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2002, s. 360.
[208] İbn Bîbî, s.382.
[209] Aksarayî, s.135;Yiğit, s.168-169.

6. İdam Edilmek Suretiyle Öldürülenler

6.1. Kesici Aletlerle İdam Edilenler

6.1.1. Tâcü'l-mülk

Ebu'l-Ganâim Tâcü'l-mülk'ün Büyük Selçuklu devletine asker olarak girmesi komutan Savtegin aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bir süre orduda görev aldıktan sonra Savtegin onun güvenilir, kabiliyetli birisi olduğunu Melikşah'a bahsetmişti. Melikşah da ona sarayda görev verdi. Devlet işleri ile bir süre meşgul oldu. Sonrasında Terken Hatun'un veziri oldu. Devlet işlerini yürüttüğü Divan-ı inşa görevinde ise başkanlık yapmaya başladı.[210]

Melikşah'ın vefat etmesiyle taht mücadeleleri baş göstermeye başladı. GerideBerkyaruk Muhammed Tapar, Sencer ve Mahmud adlarında sultan olmaya aday dört oğlu vardı. En küçük oğlan olan Mahmud'un annesi Terken hatun dört yaşındaki oğlu Mahmud'un sultan olması için mücadeleye daha Melikşah ölmeden başlamıştı. Mahmud'dan 7 yaş büyük olan Berkyaruk, Terken hatun için bir tehlike arz ediyordu. Bu yüzden Emir Gürboğa'yı İsfahan'da bulunan Berkyaruk'u yakalaması için gönderdi. Kendisi de yanına oğlu Mahmud ve veziri Tâcü'l-mülk'ü alarak İsfahan'a doğru harekete geçti. Bunu duyan Nizâmü'l-mülk yandaşları da Terken Hatun'a karşı oldukları için Berkyaruk safına geçtiler. Çünkü Nizâmü'l-mülk'ün katline sebep olanların Terken hatun ve veziri Tâcü'l-mülk olduğunu düşünüyorlardı. Bu sebeple Berkyaruk ve Mahmud'un tarafları arasında şiddetli bir savaş cereyan etti. Mahmud'un ordusundan birçok asker Berkyaruk'un ordusuna katıldı. Ağır kayıplara maruz kalan ordu geri çekilmek zorunda kaldı.[211]Terken Hatun ve Tâcü'l-mülk savaş alanını terk edip Burûcird'e doğru yola çıktılar. Burada yakalanan Tâcü'l-mülk Berkyaruk'un huzuruna götürüldü. Berkyaruk onun devlet işlerinde başarılı olduğunu bildiği için veziri olması teklifinde bulundu. O da bunu kabul etti. Nizâmü'l-mülk'ün geride kalan adamlarını yatıştırmak için de servetinden eşyalar, paralar dağıttı. Tam etraf yatıştı derken, Nizâmü'l-mülk'ün Naibi Osman buna itiraz etti ve böyle bir şeyin söz konusu bile olmayacağını belirterek Nizâmü'l-mülk'ün kölelerine Tâcü'l-mülk'ün öldürülmesini emretti. Böylece köleler Tâcü'l-mülk'ün üzerine atlayıp vücudunu parça parça ayırdılar (Şubat1093).[212]

---

[210] Abdülkerim Özaydın, "Tâcü'l-mülk" mad, *DİA,* C.39, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2010, s.359.
[211] Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.173-174.
[212]İbnü'l-Esîr, VIII, s.368-369; Müneccimbaşı, I, s.71.

Tâcü'l-mülk başarılı bir devlet adamıydı. Devlet kademesinde ehemmiyetli görevler yürütmüştür. Fakat makam hırsı onun sonunu da beraberinde getirmişti. Tâcü'l-mülk'ün iyi bir insan olduğu ve devrin şairlerinin methettiği bir şahsiyete sahipliği devrin kaynaklarında belirtilir. O, öldürüldüğünde 47 yaşındaydı.[213]

6.1.2. Emir Bozan

Emir Bozan, Suriye Filistin Selçuklu hükümdarı Tutuş'un hizmetinde idi. Tutuş Azerbaycan şehrine savaşmak için gittiğinde Berkyaruk da buraya geldi. Bunun üzerine Emir Bozan ve beraberindeki çoğu kişi Berkyaruk tarafına geçti. Bu savaş için kendini ve ordusunu yeterli görmeyen Tutuş, bulunduğu bölgeyi terk etti. Kendisine karşı yapılan bu davranışı ihanet olarak gördü. Haleb şehrine doğru hareket ettiğinden Emir Bozan, buraya Tutuş'dan önce gelmişti. Tutuş burayı kuşattı, Emir Bozan'ı esir aldı ve öldürdü. Kesik başını ise idaresi altında olan Urfa'ya gönderdi (1094).[214]

6.1.3. Arslan Argun

Büyük Selçuklu sultanı Alp Arslan'ın oğlu Melikşah'ın kardeşi olan Arslan Argun, kardeşi Melikşah'ın hükümdarlığı zamanında Melikşah ile birlikte hareket ederken onun ölümünden sonra Bağdat'tan, Hemedan'a doğru yola çıktı. Herhangi bir mücadeleye girişmeden Emir Kudan'ın şehri teslimiyle Merv'e hâkim oldu. Berkyaruk'a ise bir mektup yazarak, dedesi Çağrı Bey'in ülkesinin kendine verilmesini ve Berkyaruk'u metbû tanıyıp her yıl vergi vereceğini belirtti. Berkyaruk amcası Tutuş ve kardeşi Mahmud ile mücadele ettiğinden dolayı bu mektuba cevap veremedi. Böylece Arslan Argun'un bu isteği kabul edilmiş gibi göründü. Berkyaruk bir süre sonra Böri Bars'ı Arslan Argun üzerine gönderdi. Arslan Argun, Böri Bars'ın üzerine gelmekte olduğunu öğrenince çoğu Türkmenlerden oluşan bir ordu topladı. Yapılan savaşta Böri Bars başarısız oldu ve bir süre Tirmiz kalesinde hapsedildikten sonra öldürüldü. Merv üzerine yürüyen Arslan Argun şehir halkının malını yağmaladı, zulüm etti ve birçok kişiyi öldürdü. Merv'i merkez edindi, Horasan'a hâkim oldu.[215]

---

[213] İbnü'l-Esîr, VIII, s.369; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.174.
[214] Müneccimbaşı, I, s.218.
[215] Faruk Sümer, "Arslan Argun" mad, *DİA,* C.3, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1991, s.399; Arslan Durdu, "Arslan Argun İsyanına Farklı Bir Bakış" Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, C.5, S.16, Bolu 2018, s.321-325.

Berkyaruk amcası Arslan Argun'u cezalandırmak için Horasan'a doğru harekete geçti.[216] Kader öyle oldu ki Berkyaruk Horasan'a varmadan Merv'de hizmetinde bulunan kölesitarafından bıçaklanarak öldürüldü. Öldürülmesinin sebebi şudur: Arslan Argun kölelerine çok sert davranır, onları küçümser ve yerine göre en ufak hatalarında cezalandırırdı. Arslan Argun'un bu sert tavırlarından dolayı kölelerinin hepsi ondan çok korkarlardır. Yine bir gün huzuruna bir kölesini çağırdı. Köle gecikti, ne kar özür dilediyse onun özrünü kabul etmeyip azarladı ve dövmeye başladı. Bu sırada Arslan Argun ve köle yalnız idi. Köle bıçağı çıkarıp Arslan Argun'u oracıkta öldürdü. Köle yakalanıp niçin öldürdüğü sorulduğunda halkı, onun zulmünden kurtarmak için öldürdüğünü söyledi.[217]Böylece Berkyaruk'un cezalandırmasına gerek kalmadan Arslan Argun 1097 senesinde 26 yaşında öldürüldü. [218]

6.1.4. Müeyyidü'l-mülk b. Nizâmü'l-mülk

Vezir Müeyyidü'l-mülk, Büyük Selçuklu devletinin en başarılı devlet adamlarından olan Nizâmü'l-mülk'ün muhtemelen ikinci oğludur. Sultan Melikşah döneminde Dîvân-ı İnşâ ve Tuğrâ'ya başkan tayin edildi. Berkyaruk döneminde ise vezirlik görevine getirildi. Bir süre sonra Müeyyidü'l-mülk ve Berkyaruk'un annesi Zübeyde Hatun arasında çıkan anlaşmazlıktan dolayı bu anlaşmazlığı fırsat bilen Müeyyidü'l-mülk'ün abisi Fahrü'l-mülk Berkyaruk'a büyük meblağlar sunarak vezirlik isteğinde bulundu. Müeyyidü'l-mülkvezirlik görevinden alındı ve hapse atıldı, Fahrü'l-mülk vezir tayin edildi. Bir müddet sonra hapisten kurtulan Müeyyidü'l-mülk, Berkyaruk ile savaş halinde olan Muhammed Tapar tarafında yer aldı. Muhammed Tapar'ın bu anlaşmazlıkta ve yapılan savaşlarda mağlup olmasından sonra Müeyyidü'l-mülk sultan Berkyaruk huzuruna getirildi ve para teklifinde bulunarak hem serbest bırakılmayı hem de yeniden vezirlik görevini üstlenmek istediğini söyledi, isteği kabul edildi. Berkyaruk'un bu davranışı devlet adamları tarafından eleştirilince Müeyyidü'l-mülk'ü huzuruna çağırdı. Berkyaruk, ona kızdı, bağırdı birçok hakaretlerde bulundu. Müeyyidü'l-mülk tek kelime etmeden başı öne eğik bir şekilde sessizce dinledi. Berkyaruk'un vezire olan öfkesi dinmek bilmedi.[219]Bizzat kılıcını çıkardı ve kendi eliyle oracıkta onu öldürdü (1101).[220]

---

[216] Mîrhând, s.159.
[217]Râvendî, I, s.140; İbnü'l-Esîr, VIII, s. 402; Mîrhând, s.159; Müneccimbaşımı, s.78; Köymen, *Selçuklu Devri* s.82.
[218]Râvendî, I, s.140; İbnü'l-Esîr, VIII, s.402.
[219] Râvendî, I, s.145;İbnü'l-Esîr, VIII, s.434; Abdülkerim Özaydın, "Müeyyidülmülk" mad, *DİA,* C.31, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2006, s. 490-491.
[220] Mîrhând, s.164.

6.1.5. III.Alâeddin Keykubad

III.Alâeddin Keykubad, Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'un torunu, Ferâmurz'un oğludur.[221] Onun hükümdarlığı döneminde halk yöneticilerin uygulamalarından memnun değildi. Özellikle ileri gelen devlet adamları halkı soymaya başladı. Bu şikâyet İlhanlı Hanı Gazan Han'ın kulağına gidince Alâeddin 'e bir emir gönderdi. Onun özgürlüğünü kısıtlayarak, yaylakta ve kışlakta, yaz ve kış yolculuklarında Abışka Noyan'a bağlı kalacaktı. Bu emir üzerine Alâeddin, Abışka Noyan'ın yanına getirildi. Burada kendisine güzel muamelelerde bulunuldu, fakat kendi adamlarına işkence yapılması Alâeddin'i korkuttu ve gece vakti Abışka'nın yanında Ürgüp'e kadar gidip oradaki mağaralara bir süre saklandı. Oradan da Konya'ya hareket etmek için yola çıktığında Moğollar tarafından yakalandı ve Abışka'nın yanına götürüldü. Pek çok adamı mahkeme kararıyla öldürüldü. Kendisine de yine ölüm cezası verildi. Fakat Alâeddin'in Moğol ailesine mensup olan eşinin hatırına bu cezadan vazgeçildi. Gazan Han ona sopa vurdurup esir hayatı yaşaması emrini verdi. İsfahan'a gönderilen Alâeddin kendisine hizmet etmekle görevli olan köleye ağır sözler sarf etti, bunu gururuna yediremeyen adam Alâeddin 'i hançerleyerek öldürdü.[222] III.Alâeddin Keykubad'ın defin işlemleri İsfahan da gerçekleştirilmiş olup Büyük Selçukluların türbesine gömüldü.[223]

6.1.6. Kemaleddin Kamyar

Selçuklu devletinin ikbal devrini yaşadığı Alâeddin Keykubad döneminin önemli devlet adamlarından olan Kemaleddin Kamyar, devletin bekası için birçok müspet işlere imza atmış Alâeddin Keykubad'ın memnuniyetini kazanmıştır. Onun ünü Selçuklu ülkesinde herkes tarafından bilinir ve kendisine büyük saygı duyulurdu. Ama gücünü ve kuvvetini II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde yitirmişti. Bunun en önemli sebebi ise devlet kademesinde önemli bir üne ve güce sahip olan Saadettin Köpek'ti. Kemaleddin Kamyar'ı bertaraf etmek için harekete geçti. Fakat onu bertaraf etmesi kolay olmayacaktı. Çünkü Kamyar Selçuklu devletine yıllarca hizmette bulunmuş, devlet ricalinde ve halk arasında saygın bir şahsiyet olarak yer edinmişti. O kadar güvenilir bir devlet adamıydı ki; Alâeddin ölüm döşeğindeyken vasiyetini söylemek için Kamyar'ın gelmesini beklemişti. Bu yüzden Köpek'te saygınlığı artırmak için Sümeysat Kalesini kuşattı ve fethini gerçekleştirdi. Seferden geldiğinde büyük vegösterişli bir kutlama düzenledi. Böylece bu kalenin alınmasıyla onunda ünü artmıştı.

---

[221] Mîrhând, s.273.
[222] Aksarayî, s.327; Melek Göksu Erdeğer, "III.Alaaddin Keykubad'ın Türkiye Selçuklu Devleti'nin Tahtına Çıkışı", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.13, Konya 2020,s.104-106.
[223] Faruk Sümer, "Keykubad III" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2002, s.361.

Kutlamanın sona ermesiyle asıl hedefi olan Naib Kamyar'ı kaynaklarda belirtilmeyen bir suçnedeniyle tutuklatıp hapse attırdı. Bir süre sonra Gavele Kalesi'ne, Köpek'in emriyle götürülmüş ve idam ettirilmiştir.[224]

6.1.7. Hadim Lülü

Haleb Melik'i Alp Arslan'ı ortadan kaldırdıktan sonra küçük yaştaki Sultanşâh'ın tahta geçirilmesinde büyük rol oynayan Hadim Lülü, Haleb yönetiminde etkin olmuş olsa da gerekli başarıyı gösterememiştir. Büyük Selçuklu devletine tabi olmasına rağmen Haçlılar ile ittifak kurmaktan da kaçınmadı. Bu davranışlarından dolayı büyük kaygı duymaya başladı. Böylelikle servetini doğu memleketlerine götürerek güvence altına aldı. Nadir kalesine geldiği zaman Emir Sungur, Alp Arslan'ı öldürmüş olan Lülü'yü görünce askerlerine "tavşan, tavşan" diyerek onun öldürülmesi emrini verdi. Askerlerde attıkları oklar ile onu öldürdüler. 1116 yılındaki Lülü'nün ölümü dikta yönetiminde sona ermesine vesile olmuştur.[225]

6.1.8. Şemsü'l-mülk Osman b. Nizâmü'l-mülk

Mahmud b. Muhammed Tapar'ın vezirlik görevine atanan Şemsü'l-mülk Osman b. Nizâmü'l-mülk, sultanın Gürcüler ile olan mücadelesine son vermesi konusunda öneride bulunmuştur. Vezirin bu davranışında kötü bir niyet görmeyen sultan ilerleyen zamanlarda vezirin düşmanları tarafından kışkırtılarak ona düşmanlık beslemeye başlamıştır. Osman'ı önce tutuklatıp hapsettirmiş, bir süre sonrada cellatlara emir vererek vezirin tutuklu bulunduğu yere göndermiştir. Öldürüleceğini anlayan Osman cellada *"Beni kendi kılıcımla canımı acıtmadan öldür*" demiştir. 1123 yılında da öldürülmüştür.[226]

6.1.9. Ebu'l-Kasım ed-Dergüzunî

Ebu'l-Kasım ed-Dergüzunî Irak Selçuklu sultanı Mahmud döneminde birçok emire tuzak kurarak ölmelerine sebep olmuştur. Vezaret makamına görevlendirildiği vakit sultan Mahmud'a karşı tahakküm etmeye başlamıştır. Bu davranışlarının sonucunda görevinden alınmıştır. Sultan Mahmud'un vefatından sonra kardeşi Tuğrul döneminde de vezirliğe atanan

---

[224] İbn Bîbî, s.461-462; Turan, *Selçuklular Zamanı,* s.411; Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü,* TTK yay., Ankara 2011,s.114-115; Yinanç, *Türkiye Tarihi,*II, s.145-147;Kaymaz, *II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev,* s.49; Hacıgökmen, Mehmet Ali,*Türkiye Selçuklu Devlet Adamları,* Çizgi yay., Konya 2018, s.113-114.

[225]Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, s.135; İbn Kesîr, C.12, s.344; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, Lülü'nün ölüm tarihini 1117/1118 şeklinde vermiştir. Müneccimbaşı,I, s.232;Usta, *Selçuklu Sultanları*, s.91.

[226] İbnü'l-Esîr, IX, s.39-40.

Dergüzinî, sultanın içine düştüğü kötü durumlardan mesul tutularak sultanın emriyle idam ettirilmiştir. Cesedi parça parça edilmiş, kafatasından ise hayvanlara su vermek için kap yapılmıştır (1133).[227]

6.1.10. Hasbey el-Belengerî

Irak Selçuklu devletinde önemli emirlerden olan Türkmen asıllı Hasbey el-Belengerî, Sultan Mesud döneminde devlet idaresinde etkili ve başarılı bir emir olmuştur. Mesud'un vefatından sonra tahta oturan Muhammed ilk iş olarak Belengerî'nin başını kestirmek suretiyle idam ettirmiştir (1153).[228]

6.2. Boğulmak Suretiyle İdam Edilenler

İsyan eden veya taht için tehlike arz eden hanedan üyelerinin, yay kirişi kullanılmak suretiyle öldürülmesi, Türk hamiyet anlayışına göre başa geçen yönetici, insanları idare etmek için Tanrı tarafından gönderilmiş ve Tanrı'nın kendisine bahşettiği "kut" anlayışı ile teçhiz edilmiştir. Buna göre hakimiyet ilahidir, Türk Kağanı, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisidir. Kut'un doğuştan verilip verilmediği tartışılsa da Tanrı tarafından belirlenen soyda olduğu kabul edilir. Dolayısıyla Tanrı tarafından seçilen bu yönetici ve aile mensupları kut inancından dolayı bu değerli kanı taşırlar. Bu idare şekli tek bir kişiye değil, ailenin her üyesine yönetici olma hakkı tanımıştır. Tek bir kişiye ait olmayan bu kut anlayışı beraberinde taht kavgalarını meydana getirmiştir. Taht kavgaları sonucunda meydana gelen ölümlerde ise hanedan üyelerinin kanının dökülmemesi prensibi esas olup, yay kirişi ile boğulmak suretiyle öldürülmüşlerdir. [229]

6.2.1. Atsız b. Uvak

Sultan Melikşah zamanında Suriye, Filistin ve Mısır politikası tam anlamıyla bir Türkmen beyi olan Selçuklu Emiri Atsız b. Uvak, tarafından ele alınmıştır. 4-5 yıl gibi kısa bir süre zarfında Suriye ve Filistin şehirlerinin fethini gerçekleştirmiştir. Bir süre sonra Suriye ve Filistin'i Fatımî ordusunun kuşatması ile müdafaa konusunda sıkıntı yaşamaya başladı. Fatımî ordusu Arap, Berberi, Türkmen boylarından oluşan güçlü ordusuyla istila hareketlerine aralıksız devam ediyordu. Bu orduyla başa çıkılmasının zor olduğunu anlayan Atsız, Tutuş'a

[227] Usta, *Selçuklu Sultanları*, s.94.
[228] Usta, *Selçuklu Sultanları*, s.114.
[229] Erkan Göksu, "Ok ve Yayın Türk Devlet Geleneği ve Hakimiyet Anlayışındaki Yeri", S.2, Kırıkkale 2010, s.1000.

bir mektup yazarak Filistin ve Suriye'nin işgal altında olduğunu, kendisine yardım ettiği hususta buraları kendisine teslim edeceğini belirtti. Tutuş bu yardım çağrısına olumlu cevap verdi. Kuvvetleriyle beraber Fatımî ordusuna saldıran Tutuş'un ordusu sayesinde Fatımî devleti Mısır'a çekilmek zorunda kaldı. Atsız, Tutuş'dan yardım isteğinden dolayı büyük pişmanlık duydu. Filistin ve Suriye şehirlerini ona vermemek için birçok saklı etkinliklerde bulundu. Bundan haberdar olan Tutuş, Atsız'ın öldürülmesi emrini verdi. Atsız b. Uvak, Oğuzların Kınık boyuna mensuptu. Türk devlet geleneklerinden biri olan hanedan üyelerinin kanını yere akıtmamak amacıyla yay kirişi ile 1079 yılında boğdurularak öldürülmüştür. [230]

6.2.2. Ebu'l-Kasım

Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk döneminde İznik valisidir. Hanedanın kurucusu ve ilk sultan Kutalmışoğlu Süleyman Şah Antakya seferine çıkmadan önce başkent İznik'te bulunan Ebu'l-Kasım'ı yerine vekil olarak bıraktı. Süleymanşah'ın vefatı üzerine Ebul-Kasım yönetimi üzerine aldı ve Bizans üzerine akınlar düzenlemeye başladı. Bizans İmparatoru Aleksios' da Ebu'-Kasım'ın bu saldırılarına karşılık verdiyse de İznik'i alma konusunda başarılı olamadı. Aleksios savaşmaktan vazgeçerek onun tedbirsiz ve kibirli davranmasına yol açacak hileli bir davranış takınmaya başladı. Ebu'l-Kasım ile dostluk kurup, onu övmeye ve Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'a karşı kışkırtmaya başladı. Ebu'l-Kasım'ı İstanbul'a davet eden Aleksios, Ebu'l-Kasım'ı büyük bir törenle karşıladı. Ebu'l-Kasım İstanbul'da iken Bizans ordusu İzmit'i ele geçirdi. Türk muhafızlarına da Ebu'l-Kasım'ın Aleksios ile Melikşah'a karşı anlaşma yapıldığı yalanı duyruldu. Nihayetinde söylenenler Melikşah'ın kulağına gitmişti. Böylelikle hain olarak görülen Ebu'l-Kasım'ın ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bu olanlar üzerine İznik'e dönen Ebu'l-Kasım'ın üzerine Melikşah tarafından Emir Porsuk gönderildi. Emir Porsuk komutasında başlatılan kuşatmaya üç ay boyunca direnen Ebu'l-Kasım Aleksios'tan yardım istedi. Amacı İznik'i almak olan Aleksios Ebu'l-Kasım'ın yardım çağrısı kabul etti. Ama bu istekleri konusunda başarılı olamadılar. Emir Porsuk komutasında üç ay kadar süren kuşatma kaldırıldı. Melikşah bu sefer de bu kuşatmnın neticesiz kalmasıyla Urfa Valisi Emir Bozan'ı gönderdi. Ebu'l-Kasım'ın ise yapacak bir şeyi kalmamıştı. Melikşah'tan af dilemek istediyse Melikşah onu reddetti. Anadolu'ya geri dönen

[230] Azîmî,s.26; İbn Kesîr, XII, s.247;Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları,Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur,*TTK yay., Ankara 1990, s.44-45; Ali Sevim, "Atsız b. Uvak" mad, *DİA,* C.4, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 1991, s.92-93; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları,*s.83; Salim Koca, "Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Suriye, Filistin, Mısır Politikası ve Türkmen Beyi Atsız", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.22, Konya 2007, s.27-28; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.433.

Ebu'l-Kasım Emir Bozan tarafından yakalandı ve 1092 yılında yayın kirişiyle boğularak öldürüldü.[231]

6.2.3. Zübeyde Hatun

Zübeyde hatun, Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın eşi ve Berkyaruk'un annesidir. Zübeyde hatun öldürülmeden önce şu olaylar vukuu bulmuştur. Berkyaruk amcası Tutuş ile yaptığı Rey savaşında galip geldikten sonra, annesi Zübeyde Hatun'u yanına getirmek istedi. Ama onun bu isteğine Müeyyidü'l-mülk karşı çıktı. Zübeyde hatun, oğlunun kendisini getirmek istediğini ve vezirin de karşı çıkmasıyla Berkyaruk'un yanına gelemediği için çok üzüldü. Oğlunun bu tavrına çok kırıldı, vezire ise büyük bir kin beslemeye başladı. Fahrü'l-mülk, kardeşi Müeyyidü'l-mülk ile Zübeyde Hatun'un aralarının kötü olduğunu duyunca Zübeyde Hatun'uMüeyyidü'l-mülk'e karşı kışkırtarak öfkesinin artmasını sağladı. Fahrü'l-Mülk'ün böyle bir davranış sergilemesinin sebebi ise babaları Nizâmü'l-mülk'ten kalan miras sebebi ile yaşanan anlaşmazlıktan kaynaklıydı. Bir süre sonraFahrü'l-mülk, Berkyaruk'tan büyük meblağlar karşılığında vezirlik makamını istedi.Böylelikle Müeyyidü'l-mülk görevden alınıp tutuklandı, Fahrü'l-mülk vezirlik makamına getirildi.Bir süre sonra hapisten kurtulan Müeyyidü'l-mülk'ün, Zübeyde Hatun'a karşı beslediği öfke dinmemiş, onu önce hapse atıp daha sonra boğdurarak öldürtmüştür. Zübeyde hatun öldürüldüğünde kırk iki yaşında idi (1099).[232]

6.2.4. Sa'dü'l-mülk Ebu'l-Mehâsin

Sultanın adamlarından olan Sa'dü'l-mülk Ebu'l-Mehâsin**,** MuhammedTapar'a gizliden düşmanlık besliyordu. Kendisinin ise İsmâîliye mezhebine mensup olduğu söylentileri vardı. Sâ'dü'l-mülk Muhammed Tapar'a beslediği kin duygusundan dolayı suikast girişiminde bulunup onu ortadan kaldırmak için harekete geçti. Sultanın hararet seviyesi fazla olduğundan her ay vücudundan kan aldırıyordu. Sultanın kan aldırma günü yaklaştığında Sâ'dü'l-mülk, hacamâtçıya sultanın kanını zehirli bir iğne ile alması için para ve değerli eşyalar verdi. Vezirin suikast planı haciblerden birisinin kulağına gidince sultan bu durumdan haberdar oldu. Kan alma günü hacamâtçı sultanın huzuruna geldiğinde sultan ona çok sinirli bakmış ve

[231] Kapar, *Melikşah,* s. 50-54.
[232]İbnü'l-Esîr, VIII, s.395; İbn Kesîr, XII, s. 306; Bülent Kaçın, *Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2017, s. 32.

önce kendisinin kanını alması gerektiğini söylemiş hacamâtçı korkudan titremiş ve sultanın ısrarıyla kanını alır almaz, orada vefat etmiştir. [233]

Sultan Muhammed Tapar bunun üzerine Şevval ayında (Mayıs-Haziran 1107) Sâ'dü'l-mülk'ü tutuklatarak malına el koydurdu. Sâ'dü'l-mülk ve beraberindeki dört kişiyle onları İsfahan kapısında astırarak idam ettirdi. Vezirin suçu İsmâîliye mezhebine mensup olmak ve sultana karşı suikast girişimi planlamak olarak ilan edildi. Vezirlik süresi iki yıl dokuz ay kadar sürmüştür.[234]

6.2.5. Süleymanşah b. Muhammed

Süleymanşah b. Muhammed, Irak Selçuklu tahtında iken Arslanşâh tahta çağrıldı. Süleymanşah da kendisinin istenmemesinden dolayı malını mülkünü yanında götürüp gitmeyi teklif etti. Devlet adamları ise onun hapsedilmesini uygun gördüler. Herhangi biraskerî harekât ile karşılarına çıkmasından çekinen devlet adamları Süleymanşah'ı tutuklatarak Hemedân kalesine hapsettiler. Bir süre sonra bu kalede 1161 senesinde yeni sultanın emriyle boğularak öldürüldü.[235]

6.2.6. Seyfeddin Ayaba

Seyfeddin Ayaba, I. Alâeddin Keykubad döneminin meşhur emirlerindendir. Alâeddin tahta geçtiğinde kendine rahip olabilecek emirleri ortadan kaldırmak için bir plan kurdu. Bütün devlet adamlarını saraya davet etti. Beklenen misafirler geldikten sonra sarayın bütün kapıları muhafızlar tarafından kapatıldı. Plan o kadar gizli bir şekilde işliyordu ki kimse bir şey anlamamıştı. Ziyafet sofraları kuruldu, içecekler geldi. Kadehini Seyfeddin Ayaba için kaldıran Alâeddin eğlence meclisini açtı. Yemek sofrasında devlet adamları mutlulukla, sohbetle yemeklerini yediler. Muhalif komutanlardan Seyfeddin, ziyafet sofrasının devam etmesine rağmen sofradan kalkmak istedi. Kapıdan tam çıkacaktı ki askerler ona diğer odaya geçmesini söylediler. Seyfeddin geçmek istemese de onu zorla diğer odaya götürdüler. Odaya giderken pişmanlık içinde *"Sultan Alâeddin ile bir gün bahçe de gezerken ağaçlar hakkında şöyle bir muhabbetimiz geçti: 'bu ağaçlar yaşlandı, bunları kesmek lazım ki yerlerine genç ağaçlar dikelim', dedi. Ben o gün bu sözün bu manaya geldiğini bilseydim, tedbirli olurdum,*

[233] Mîrhând, s.171-172.
[234] İbnü'l-Esîr, VIII, s.530.
[235]Râvendî, II, s. 266; İbnü'l-Esîr'e göre Süleymanşah'ın zehirlenerek öldürülmüş olduğuda rivayet edilmektedir. İbnü'l-Esîr, IX, s.296; Kazvînî, s.369;Mîrhând, s. 236.

bu hallere düşmezdim" dedi ve odaya girdi. Alâeddin, atabeyi olan Seyfeddin Ayaba'ya çok kızgındı. Bunun sebebi ise; Seyfeddin'in çok zengin, devlet içinde kudretli, şahsi hayatında ihtişamlı bir emir olması, sultanı gölgede bırakıyordu. Sultanın sarayında günde 30 koyun kesilirken, Seyfeddin'in sarayında 80 ila 100 arasında koyun kesildiği söylentileri vardı. Bu durumdan rahatsız olan Sultan, Seyfeddin'e bu saygısızlığının sebebini sormak istiyordu ama kızgınlığından dolayı onu görmek de istemiyordu. Mecdeddin İsmail'i yanına çağırarak, sormak istediği soruları ona söyledi ve Seyfeddin'in yanına gönderdi. Mecdeddin, *"sultan senin bu saygısız ve küstah davranışlarının sebebini merak etmektedir"* dedi. Ardından Seyfeddin ise *"Gurbet hayatı yaşadığımız dönem onu ve kardeşini omzumda taşıdım, saçlarını taradım, kardeşi ve kendisi aç kalmasın diye ticaret yayıp onlara ekmek getirdim, babasının cenazesini Rum diyarından İslam memleketine getirdim, birçok muhalif emir olmasına rağmen, onun tahta çıkmasında destek oldum, eğer saygısız bir hareketim oldu ise, bunlardandır."* dedi. Sultan bu sözleri duyunca iyicesinirlendi. Hemen idam kararı verildi. Seyfeddin Kayseri kalesinin burcuna götürülerek asılmak suretiyle öldürüldü. Cesedi ibret-i alem olsun diye günlerce kalenin burcundan indirilmedi (1223).[236]

6.2.7. Şahinşah b. I. Kılıçaslan

Selçuklu tahtına çıktığından beri Bizans ile mücadele halinde olan Şahinşah b.I. Kılıçaslan, Bizans ile bir mücadele esnasında kardeşi Mesud, Konya Selçuklu tahtını ele geçirmiştir. Bir süre sonra da kardeşi Şahinşah üzerine doğru hareket etmiştir. Mesud'un üzerine doğru gelmekte olduğu haberini alan Şahinşah, Konya taraflarına adamlarını göndermiş, adamları da Mesud'un vaatlerine karşılık ona Konya'nın güvenli olduğunu söylemiştir. Bu tuzak ile Mesud'un ordusuyla karşılaşan Şahinşah habercilerin ona ihanet ettiğini anlamış, Akşehir'e doğru kaçmaya başlamıştır. Mesud'un askerleri tarafından yakalanan Şahinşah'ın gözleri kör edilmiştir. Gözleri tam anlamıyla kör olmamış, belirsiz de olsa gözleri gören Şahinşah bu durumu dadısına anlatmış, bu olay Mesud'un kulağına kadar gitmiştir. Tedbiri elden bırakmak istemeyen Mesud 1117 yılında hanedan ailesinden olması dolayısıyla kanını akıtmadan yay kirişi ile boğdurttu.[237]

---

[236]İbn Bîbî, s.290; Salim Koca, "Rol Oynayan Güçler", s. 20-36; Yiğit, s. 227; Göksu, *Ordu,* s. 254-255.
[237] Kesik, *I. Mesud Dönemi,* s.34,35; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.539; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.120.

6.2.8. Melike-i Adiliye

Anadolu Selçuklu sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın hanımı olan Melike-i Adiliye, eşinin vefatından sonra tahta II. Gıyaseddin'in çıkmasıyla çocukları (İzzeddin Kılıçaslan ve Rükneddin) ile ayrı düşmüş, Emir Sâdeddin Köpek'in emriyle de Ankara kalesine gönderilmiştir. Sâdeddin Köpek, aradan kısa bir süre geçtikten sonra Adiliye Hatun'un yay kirişi ile boğdurulması emrini vermiştir. Askerler Melike-i Adiliye Hatun'un bulunduğu kaleye gelerek onu yay kirişi ile boğarak öldürmüşlerdir (1238).[238]

6.2.9. IV. Kılıçaslan

Babası II.Gıyaseddin Keyhüsrev, annesi ise Rum asıllı bir cariyedir. Moğolların desteğiyle sultan olmuş, onların gücüyle de hayatından olmuştur. Ölümü şu şekilde vukuu bulmuştur: Muineddin pervane iş bilir, zeki ve dirayetli bir devlet adamıydı. Kendisi sultan Kılıçaslan'ı kendisine rakip görüyordu. Onu ortadan kaldırmak istiyordu. Bu amaçla Moğollara Kılıçarslan'ın Memluk sultanıyla ittifak kurmaya çalıştığını, etraf bölgelerden askeri birlikler topladıklarını, kendilerine saldıracaklarını bunu önlemek için çok çaba harcadığını bu yüzden de Kılıçarslan'ın elinden canını zor kurtardığını söyledi. Moğollar, Pervane'nin bu anlattıklarına inandılar ve Kılıçarslan'ın öldürülmesi kararlaştırıldı. Ziyafet sofraları kuruldu, sakiler içecekleri getirdi. Çok geçmeden ziyafetten sonra Kılıçaslan1266 yılında yayın kirişi ile boğdurulmak suretiyle öldürüldü. [239]

6.2.10. III.Gıyaseddin Keyhüsrev

Babası IV. Kılıçarslan'ın öldürülmesinden sonra çocuk yaşta tahta çıktı. Yaşının küçüklüğünden dolayı Muineddin Pervane IV. Kılıçaslan döneminde olduğu gibi nüfuz ve kudretini korudu. Devlet işlerinde etkili bir şekilde hareket etti. Yönetim hakkı III. Gıyaseddin de iken II. İzzeddin'in oğlu II. Mesud ve ailesi Kırım'dan Anadolu'ya geldi. Abaka Han'ın huzuruna çıkan Mesud'a Erzurum, Sivas, Diyarbakır ve Harput'un idaresi verildi. Abaka Han'ın ölümüyle İlhanlı tahtına Ahmed Teküder geçti. Selçuklu ülkesini III.Gıyaseddin Keyhüsrev ve Gıyaseddin Mesud arasında taksim etti. Ancak Gıyaseddin Keyhüsrev bu durumdan pek memnun kalmadı. Ahmed Teküder ile görüşme yapmak için yola çıktı. O sıra

---

[238] İbn Bîbî, s.455; Ahmet Akşit, "Melike-İ Adiliye Kümbetinde Selçuklu Devri Saltanat Mücadelesine Dair İzler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.11, Konya2002, s.241-242; Kaymaz, *Anadolu,* s.46;Göksu, *Ordu,* s.153.

[239]İbn Bîbî, s.597-598;Aksarayî, s. 171; Kaymaz, *Anadolu,* s.154;Yinanç, *Türkiye Tarihi,* II, s. 264-265; Yiğit, s.168;Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükümet (Vezir ve Divan),* TTK yay., Ankara 2020, s. 78.

İlhanlı devletininde bir taht kavgası ortaya çıktı. Erzurum bir süre bu taht kavgasının bitmesini bekledi. Taht mücadelesinde galip gelen Arslan Han olduğu gibi, Selçuklu ülkesinin yönetimini de II. Mesud'a verdi. Fakat kısa bir süre sonra Argun Han'ın adamları III.Gıyaseddin Keyhüsrev'i yay kirişi ile boğmak suretiyle öldürdüler. (1282).[240]

6.3. Sultanın Emriyle Öldürülenler

6.3.1. Amîdü'l-mülk Kündürî

Amîdü'l-mülk Kündürî, Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in veziri olmuştur. Yaklaşık olarak dokuz yıl ona hizmet etmiştir.[241] Tuğrul Bey'in ölümünden sonra Alp Arslan tahta oturduğu zaman vezirlik görevine devam etmesini istedi. Nizâmü'l-mülk, Kündürî ile vezirlik makamını paylaşmak istemediğinden ve öncesinde Süleyman'ın tahta çıkmasında onun yanında yer alması dolayısıyla öldürülmesi konusunda Alp Arslan'ı ikna etti.[242] Kündürî, azledildikten sonra hapis cezasına çarptırıldı.[243] Yaklaşık bir yıl süren hapis cezası sonunda[244]Alp Arslan iki askeri Kündürî'nin ölümü için memur etti. Askerler Kündürî'nin yanına iple geldiği vakit öldürüleceğini anlamış ve "*Bana reva görülen bu öldürme şekli böyle olmamalı! Ben hırsızlık yapmadım, namussuzluk yapmadım, öldürecekseniz beni kılıçla öldürün kanım yere aksın ki günahlarım temizlensin, şehitlik mertebesine ulaşayım."* demiştir. Askerler de bu isteğine karşı çıkmamışlardır. İnfaz gerçekleştirilmeden önce abdest alıp iki rekât namaz kılmıştır.[245] Namazı bitirdikten sonra askerlere şunları söylediği rivayet edilir: *"Sultan'a söyleyin ki, Tuğrul Bey bana vezirlik görevini vererek beni bu dünyada rahat ettirdi, unvan sahibi yaptı. Şimdi Alp Arslan da beni öldürterek bana şehitlik mertebesini veriyor, öbür dünyam da rahat edeceğim. Lakin o vezire söyleyin, beni öldürterek kötü bir geleneğin başlangıcını meydana getiriyor, bana yapılanı bizzat kendisi ve çocukları üzerinde görecek."*Sözlerini bitirmiş ve gözleri askerler tarafından bağlanarak infazı

[240]Aksarayî.217; Ali Sevim," Keyhüsrev III" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2002, s. 352; Yinanç, *Türkiye Tarihi,*II, s. 321; Sevim- Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 598.
[241] Mustafa Demirci, "Selçuklu Veziri Amîdülmülk Kündürî ve Selçuklu Dini Siyasetindeki Yeri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S.46, Konya 2019, s.225.
[242]Abdülkerim Özaydın, "Kündürî" mad, *DİA,* C.26, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2002, s. 554.
[243] İbn Kesîr, XII, s.203; Sevim- Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.63.
[244] İbn Kesîr, XII, s.206.
[245] İbnü'l-Esîr, VIII, s.230-231; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.147; Göksu, *Ordu,* s. 315-316.

gerçekleştirilmiştir. (1063).[246]Amîdü'l-mülkKündürî'nin öldürülmesinden sonra naaşı kız kardeşine teslim edilmiş, memleketi Kündür'e babasının yanına gömülmüştür.[247]

6.3.2. Emir Yelberd

Emir Yelberd'in babası Melikşah ve Berkyaruk'un kıdemli emirleri arasındaydı. Yelberd'in kendisi de Bağdat şahneliği görevini yürütmekteydi. Berkyaruk'un annesi hakkında kötü ithamlarda bulunması Berkyaruk'un kulağına gidince, öncelikle onu görevinden azledip sonrasında öldürülmesi hakkında emir verdi (1093).[248]

6.3.3. Emir Ayaz

Emir Ayaz, Selçuklu devletinde Atabeg olarak görevini yürütmekteydi. Muhammed Tapar saltanat koltuğuna oturduktan sonra tavırlarından hoşlanmadığı Emir Ayaz'ı ortadan kaldırdı. Sebebi ise şuydu. Emir Ayaz öncesinde sultana kötülük yapmayacağına dair yemin etmişti. Büyük bir ziyafet düzenledi ve sultanı da davet etti. Sultan bu davete geldiğinde askerler aralarında şakalaşıp aralarından bir kişiye zırh giydirdiler. Daha sonra o kişi sultanın bulunduğu topluluğunun yanına gitti. Sultan bu kişiyi görünce şüphelendi ve üstünün aranmasını emretti. Üstünden zırh çıktığını görünce derhal ziyafet toplantısını terk etti. [249]Birkaç gün sonra sultan huzuruna birkaç emir ile Ayaz'ı da çağırdı. Ayaz sultanın huzuruna geldiğinde sultanın önceden görevlendirildiği adamlar tarafından öldürüldü (1105).[250]

6.3.4. Cüyûş Bey

Sultan Mahmud b. Muhammed Tapar, emirlerinden olan Cüyûş Bey'e Azerbaycan'ı iktâ edip onu oraya görevlendirdi. Bu durum diğer emirleri çok kızdırmıştı. Fenalık düşünmeye başlamışlardı. Bu yüzden de sultan Mahmud'un yanında durmadan Cüyûş Bey hakkında suçlamalarda bulunuyorlardı. Bunlardan biri onun isyan hazırlıklarında olması idi. Mahmud bu dedikodu üzerine onun derhal öldürülmesini emretti.[251]1122 yılında Cüyûş Bey Tebriz kapısında öldürüldü.[252]

---

[246]Râvendî, I, s.115-116; Nîşâbûrî, s.88-89;Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s.90-91; Kazvînî, s.345; Mîrhând, s.89; Solmaz, *Büyük Selçuklu*, s.83.
[247] Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.147.
[248] İbnü'l-Esîr, VIII, s.376.
[249] Reşûdü'd-dîn-Fazlullah, s.105; Müneccimbaşı,I,s. 99-100; Özaydın, *Muhammed Tapar*, s. 43-44.
[250] İbnü'l-Esîr, VIII, s.494-495.
[251] Müneccimbaşı, I, s.138.
[252] İbnü'l-Verdi, s.78.

6.3.5. Şemsü'd-din Altunaba

Alâeddin Keykubat döneminin meşhur devlet adamlarından biri olan Şemsü'd-din Altunaba, devlet hazinesinin Moğollar tarafından sömürülmesini, devlet içinde israf ve hazineden para çalma gibi sıkıntıların meydana geldiği dönemde devleti eleştirmiştir. Eskiden devletin bu denli israfa girişmediği, olduğu kadarıyla idare eden sultanları örnek göstererek devlet içinde olan bu durumdan rahatsızlığı dile getirmiştir. Onun bu ikazları dikkate alınmadığı gibi bu eleştiriler bazı devlet adamlarının hoşuna gitmemiştir.[253]Bu durum sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in de kulağına gidince devleti eleştirmesi onun da hoşuna gitmemiş, onu devlet erkanı içinde aşağılamış, bununla da kalmayıp şehir dışında öldürülmesi emrini vermiştir(1236-1237).[254]

7. İsyan ve İhanet Ettikleri Gerekçesiyle Öldürülenler

7.1. Kutalmış b. Arslan Yabgu

Selçuklu ailesine mensup olan Kutalmış b. Arslan Yabgu, Tuğrul Bey batının fethi ile uğraşırken Besâsîrî üzerine gönderilmişti. Kutalmış kendisine verilmiş olan bu görevde başarı sağlayamadı. Bunun üzerine Tuğrul Bey, Kutalmış üzerine ordu gönderdi. O ise Gird-Kuh[255] kalesinde idi. Yanında 10 bin kişilik ordu bulunmaktaydı. Bu ordunun içinde kendisine katılan Türkmen birlikleride vardı. Sultanın emriyle Kalenin muhasarası için Amidü'l-mülk Rey'den hareket etti. Kale alınması mümkün olmayacak kadar dik bir yerdeydi. Erzak ve su tüketiminin bitmesi ise söz konusuydu. Bu sebeple Kutalmış barış görüşmelerine razı olmuştu. Barış için öngördüğü şartlar; Sultanın ona zarar vermemesi, öç almayacağına dair yemin etmesi, Emir Süleyman'ın kızını zevceliğe istemesi gibi şartlardı. Ayrıca yanında sultanın bir de talak üzerine yemin etmesini istemişti. Bu şartların en sonuncusu Sultana söylenmesi uygun görülmemiş ve barış görüşmeleri durmuştur.

Amidü'l-mülk kalenin muhasarası sırasında sultanın ölüm haberini aldı. Böylece vezir, sultanın defin işlemleri için saraya intikal etti. Bunu fırsat bilen Kutalmış, bulunmuş olduğu kaleden ayrılarak, ordu temini için Türkmenlerin yaşamış olduğu çadırlara gitti. Türkmenlerin ileri gelenleri ona arka çıkarak ordusuna katıldılar.

---

[253] Göksu, *Ordu*, s.229.
[254]Kaymaz, *II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev,* s.42; Yiğit, s. 173; Göksu, *Ordu*, s.63.
[255] Gird-kuh İran'ın kuzey doğusunda Dâmgân yakınlarında bulunan tarihi çok eskilere dayanan müstahkem bir kaledir. Elbruz dağları üzerinde bulunan bölge Eskiçağ ve Orta Çağ'ın en önemli kalelerinden biridir. Su kaynağı ve tarım ürünlerinin zengin olarak bulunduğu bir bölgede yer alması bu bölgeyi daha da değerli kılmaktadır.

Kutalmış güçlenen ordusuyla Save'ye gitti. Onu bu güçlü ordu ile gören emirler ona bağlılıklarını bildirdiler. Ordusu ile 14 Aralık 1063 de Rey'e hareket eden Kutalmış burayı kuşattı. Kutalmış'ın bu isyan girişimiyle görevlendirilen Amidü'l-mülk taarruza geçti. Muharebe kaçınılmaz hale geldi. Kutalmış, vezir ile gelen kuvvetleri yenilgiye uğrattı. Türkmenler şehri yağmalamakla kalmayıp halkı esir edip acımasızca öldürüyorlardı. Zor durumda kalan Amidü'l-mülk, Alp Arslan'a yardım çağrısında bulundu. Alp Arslan şehri terk etmemelerini, en kısa sürede geleceğini bildirdi. Kısa sürede Sultanın Dâmgân'a geldiği haberi duyulunca Kutalmış ordusu ile hareket etti. Kutalmış ve Alp Arslan arasında savaş kaçınılmaz hale geldi. Böylece bu savaşta her iki tarafta ağır kayıplar verdi, galibiyet Alp Arslan'ın oldu.

Kutalmış'ın ailesinin birçoğu tutsak, malları ise talan edildi. Kutalmış yakalanma korkusu ile kaçarken atından düştü.[256] Düştüğü sırada başına bir taş isabet etti ve beyni hasar aldı, kan kaybından dolayı 1064 yılında hayatını kaybetti.[257] Kutalmış b. Arslan Yabgu'nun cesedi Rey'e 28 Kasım 1064 de gömüldü.[258]

7.2. Melik Tekiş

Sultan Melikşah zamanında 1081 ve 1085 yıllarında Melik Tekiş'in iki defa isyan girişimi olmuştur.[259] Bu isyanlar neticesinde gözlerine mil çekilen Tekiş, Tikrît Kalesi'nde alıkonulmuştur. Melikşah zamanında Toharistan ve Belh bölgeleri ona iktâ olarak verilmişti, bu yüzden de bu bölgede güvenilir adamları ile akınlarda bulunuyordu. Hâlbuki Berkyaruk'un sürekli gözetiminde olmasına rağmen o bölgedeki adamlarıyla Berkyaruk'u tahttan indirmeyi planlıyordu. Berkyaruk, Tekiş'in bu planları ile yazılmış olan mektupları okuyunca onun derhal öldürülmesini emretti. Tekiş, 1094 senesinde yay kirişi ile boğdurularak hayatına son verildi. Cesedi Bağdat'taki Ebu Hânife türbesine defnedildi.[260]

7.3. İranşâh b. Turanşâh

Kirman Selçuklularından Turanşâh'ın tek evladı olan İranşâh, zayıf karakterli bir sultan olarak tahta geçmişti. İçkiye düşkünlüğü fazla idi. Bunun yanı sıra etrafında

[256] Köymen, *Selçuklu Devri*, s.67-69.
[257] Kazvînî, s.345.
[258] Köymen, *Selçuklu Devri*, s.69.
[259] Abdullah Bayındır, "Selçuklularda Vuku Bulan Taht Kavgaları Üzerine Bir Değerlendirme (Melikşah Dönemi Taht Kavgaları 1072-1092)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.18, S.1, Gaziantep 2019, s.406.
[260] İbnü'l-Esîr, VIII, s.385; İbn Kesîr, XII, s.257; Mîrhând, s. 158;Özaydın, *Muhammed Tapar,* s. 9; Özgüdenli, *Selçuklular* s. 200.

bulunanaklıselim insanlardan uzaklaşıp dinsizlik yolunda yüz tutmuş insanlar ile vakit geçirmekteydi. Bu arkadaşları vasıtasıyla Batınîler gurubuna dâhil oldu.[261] Halka zulüm etmeye, ilim adamlarını katletmeye başladı. Emirler onun bu hareketlerinden son derece rahatsızlıkolmuşlardı. Dindar bir devlet adamı olan Nasırü'd-devle sultan İranşâh'ın bu hareketlerine daha fazla dayanamayarak Büyük Selçuklu sultanı Muhammed Tapar'ın himayesi altına girmek için yanında halktan oluşan küçük bir toplulukla bulunduğu bölgeyi terk ettiler. Böyle kıymetli bir devlet adamının gitmesi İranşâh'ı üzeceği yerde aksine çok sevindirmişti. Çünkü bulunduğu toplulukla daha rahat hareket edecekti. Devlet adamları ve kadılar toplanarak İranşâh'ın Batınî gurubuna girmesinin kötü sonuçlara sebebiyet verip onun gibi birçok Müslümanın bu guruba dâhil olmasından korkarak onu tahttan indirip öldürülmesine karar vermişlerdir. Cuma günü İranşâh'ın birlikte hareket ettiği gurubun pek çok üyesi öldürülmüştür. Bunu duyan İranşâh, Sumeyrem kalesine kaçtı.Köşk'i Şîrûye denilen bölgede Ferah Kıpçak adında bir komutan onu yakalayarak öldürmüş, kesik başını da Berdesîr'e getirmiştir. Beş sene sürmüş olan hükümdarlığı 1101 yılında öldürülmesiyle son bulmuştur. [262]

7.4. Hatiroğlu Şerefü'd-din

Anadolu Selçuklusunda Hatiroğlu diye anılan bu isyanın amacı Mısır Hükümdarı Baybars'a güvenerek Moğolları Anadolu'dan atmaktır.[263] Hatiroğlu Şerefü'd-din Azerbaycan kökenliydi ve Pervane vasıtasıyla münşîlik görevine getirilmişti. Zamanla etrafındakileri zekâsıyla etkileyen Şerefü'd-din, Pervane'nin yeri gelince dostu, kimi zamanda kötü işlerine alet ettiği birisi haline gelmiştir. II.İzzeddin Keykavus'un mağlubiyetinde, Kılıç Arslan'ın şehadetine sebep olanlar arasında yer almıştır. Anadolu'da vatan ve millet aleyhine karşı çalışmalar yürütmüş, dirlik ve düzeni bozmuştur. Bu hareketleri yalnız başına yürütmemiş düşmanla birlikte olmuş, devlete hıyanette bulunmuştur.[264] Bu İsyan girişimi sonucunda Selçuklu ve Moğol kuvvetleri Şerefü'd-din'i yakalayarak isyanı bastırdılar. Şerefü'd-din mahkemeye getirildi ve sorguya çekildi. Korkusundan Moğol emirlerinin sorduğu sorulara eksik ve yanlış cevaplar verdi. Canını kurtarmak içinde bu isyan girişiminin Pervane'nin planlamasıyla gerçekleştiğini söyledi. Ama emirler onu dinlemediler. Ölüm cezasına çarptırdılar. Onun tarafında olan birçok emir ve Türkmen Bey'i de idama mahkûm edildi. Bu

[261] Müneccimbaşı, I, s.206; Köymen, *Selçuklu Devri,* s.224.
[262] Kazvînî, s.377; Mîrhând, s.264; Merçil, *Kirmân Selçukluları,* s.52-55; Öngül, *Kirman Selçukluları,* s.20.
[263] Eflâkî, I, s. 68.
[264] Eflâkî, I, s. 68; Yinanç, *Türkiye Tarihi,*II, s. 288-289.

gibi isyana bir daha girişilmesin diye ibret-i alem için Şerefü'd-din'in her organını parça parça edip her birini bir vilayete gönderdiler (1276).[265]

8. Taht Mücadelesi Sonucu Ölümler

8.1. İbrahim Yınal

İbrahim Yınal, Tuğrul Bey'in anne bir kardeşidir.[266] Devletin kurulmasında etkin rol üstlenenlerden birisidir. Tuğrul Bey batı ile ilgili fetih planları yaparken İbrahim Yınal da Irak bölgesinin fethi ile vazifelendirilmişti. Rey şehrinin fethi İbrahim Yınal'ın komutasında gerçekleşmiştir. Tuğrul Bey burayı onun elinden alarak başkent yaptı. Diğer yanda ise İbrahim Yınal'ın fetihleri hız kesmeden devam ediyordu. Tuğrul Bey, Hemedan ve Kalelerin teslimini İbrahim Yınal'dan istediği zamanret cevabını aldı. Bu durumdan endişe duyan İbrahim Yınal askerlerini topladı ve Sultan Tuğrul ile savaşa giriştiyse de mağlup oldu ve Sermec Kalesi'ne iltica etti. Tuğrul Bey bu kaleyi kuşattı ve dört gün içinde almayı başardı. Tuğrul Bey aile bağları nedeniyle ona iyi davrandı, herhangi bir ceza vermedi. İbrahim Yınal'a ülke vermeyi teklif etti. Ancak o, Tuğrul Bey ile kalmak istedi.[267] Tuğrul Bey bu davranışı sergileyerek hem kardeşinin gönlünü almış hem de aile içinden çıkan bir isyan girişimini durdurmak istemiştir. Çünkü devlet içindeki meselelerle uğraşırken fetihler aksayacak, düşman devletler lehine fırsatlar doğacaktı. Böyle yaparak bunların önüne geçmeyi istediği şüphesizdir. İbrahim Yınal da sultanın yanında kalıp verilen bölgeleri istemeyip sultanla hareket etmesi ise, bu isyan girişimine karşı Tuğrul Bey'in güvenini kazanmak olmalıdır. Kendi isteğiyle tekrar devlete hizmet etmeye devam etmiş olan İbrahim Yınal, Diyarbakır'a yapılan seferde Tuğrul Bey ile hareket etmiştir. Tuğrul Bey bu davranışlarından dolayı Musul ve çevresini verdi. İbrahim Yınal bu bölgede adaletli bir yönetim tesis etti, böylece bölge halkı bu yönetimden hoşnut oldu.[268] Fakat bu bağlılık çok uzun sürmedi. Tuğrul Bey'in düşmanlarından olan Arslan Besâsîrî, İbrahim Yınal ile görüşmelerde bulunmuş, devletin yöneticisi olması için onu isyana teşvik etmiştir. O devletin başına geçtiği takdirde hutbe Mısır Halifeliği adına okunacaktı. Bu görüşmeler Tuğrul Bey'in kulağına gidince Musul'a doğru hareket etmeye karar verdi. Tuğrul Bey'in Musul'a

[265]İbn Bîbî, s.613-614; Eflâkî, I, s.70; Müneccimbaşı, I, s.114-115; Mehmet Ali Hacıgökmen, "Anadolu Selçukluları Zamanında Sadrü'd-din Konevî'nin Türkmen İsyanlarına Bakışı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.10, Konya 2001, s. 48; Yinanç, *Türkiye Tarihi,*II, s. 288-289.
[266]Mîrhând, s.80.
[267]Kafesoğlu, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", s.127; Cihan Piyadeoğlu, "Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal",*Türkiyat Mecmuası*, C.23, S.2, İstanbul 2013, s. 132;Köymen, *Selçuklu Devri,* s.40.
[268] Köymen, *Selçuklu Devri,* s.41.

geleceğini haber alan İbrahim Yınal ordusu ile Hemedan'a hareket etti.[269] Tuğrul Bey'de Hemedan'a hareket etti. Hemedan'a geldiğinde ise İbrahim Yınal'ı kalabalık bir ordu ile gördü. Bu yüzden akrabalarından yardım istedi.[270] Yeğenleri Kavurt, Yakutî ve Alp Arslan amcaları Tuğrul Bey'in yanına gittiler.[271] Rey şehrinde karşı karşıya gelen taraflar arasında zorlu bir savaş meydana geldi. İbrahim Yınal'ın ordusu mağlup oldu ve birçok kayıp verdi. İbrahim Yınal ve yeğenleri Ahmed ve Mehmed de esir alınıp Tuğrul Bey'in huzuruna götürüldü. Tuğrul Bey ilk isyan girişiminde affettiği İbrahim Yınal'ı ikinci kez giriştiği isyanda affetmedi. Çünkü devleti zor duruma sokmuş, tehlikeli krizlere sebep olmuştur. İbrahim Yınal ve yeğenlerini Türk gelenekleri gereğince yay kirişi (zih-i keman) ile boğdurulmak suretiyle öldürtmüştür. Ona tabii olan Türkmenleri de öldürtmek suretiyle ortadan kaldırmıştır (1059).[272] İbrahim Yınal başta fethettiği yerleri almak gayesinde görünse de ikinci isyanın çıkması, onun devletin başına geçmek niyetinde olduğunu açıkça göstermiştir. Ayrıca Selçuklu devletinin düşmanlarınında İbrahim Yınal'a destek olması ikinci isyanın çıkmasını hızlandırmıştır.

8.2. Kavurd b. Çağrı

Kavurd b. Çağrı, kardeşi Alp Arslan'ın hükümdarlığı zamanında iki kere isyan girişiminde bulundu. Alp Arslan'a buna rağmen kardeşine zarar vermedi.[273] Alp Arslan'ın öldürülmesinin ardından tahta Melikşah geçti. Melikşah, babasının ölümünden sonra amcasının isyan etmemesi için ona bir mektup gönderip iltifatlar etti ve onun gönlünü hoş tutmak istedi. Fakat Kavurd kardeşinin ölüm haberini alır almaz ordusunu toplayıp Rey başta olmak üzere bütün Selçuklu topraklarını ele geçirmek için harekete geçti. Bunu haber alan Melikşah da savaş için hazırlıklara başladı. Kerec yakınlarında karşı karşıya gelen birlikler arasında savaş başladı. Melikşah'ın ordusu Kavurd'un ordusunu yenilgiye uğrattı. Kavurd mağlup olunca çareyi kaçmakta buldu. Ordu mensuplarının takipte kalmasıyla sığındığı dağda yakalanan Kavurd, Melikşah'ın huzuruna getirildi. Melikşah'ın önünde eğilmesi istenilmiş, fakat Kavurd bunu yapmamıştır. Melikşah, Kavurd'a *"Şimdi karşımdasın Ey amca, bu anlaşmazlık seni çok yormuş, halin nice görünüyor, utanmıyor musun bu durumdan? Babamın vasiyeti idi benim hükümdar olmam, lakin sen babamın sözünü çiğnedin, bir de*

[269] Piyadeoğlu, "İbrahim Yınal", s.135-136.
[270] Mîrhând, s. 83.
[271] Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.374.
[272] Râvendî, I,s.133; Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s.48; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.64-65; Göksu, *Ordu*, s.316; Müneccimbaşı C.1, s.23-24.
[273] Nurullah Yazar, "Kirman Meliki Kavurd Bey'in Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Teşebbüsleri", C.10, S.19, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.10, S.19, Çorum 2011, s.224-228.

bunlar yetmezmiş gibi babamın ölümünden üzüntü duyacağın yerde, onun ölümünden sonra eğlence düzenledin, şimdi düşmüş olduğun durumda Allah'ın sana bir cezasıdır" dedi. Kavurd ise "*Ben sana karşı saldırıya geçmek istemedim, senle savaşmamı isteyen birçok devlet adamı ve askeri birliklerden mektup aldım, herhangi bir savaşta benim tarafımda olacaklarını söylediler"*, dedi. Bu sözlerinin ardından yeğeninden af diledi, ağladı, bir daha tekrarlamayacağını söyledi. Melikşah, Kavurd'u affetmeye niyetlendiyse bile etrafındaki devlet adamları ve Nizâmü'l-mülk onu bu kararından vazgeçirdiler. Kavurd'u affettiği taktirde tekrar bir isyan girişiminin kaçınılmaz olduğunu söylediler. Bunun üzerine Melikşah, Kavurd'u affetmekten vazgeçti.[274]Kavurd'u boğması için Gevherayin'e emir verdi. 1073 yılında yay kirişi ile boğularak öldürüldü.[275]

9. Moğollar Tarafından Katledilenler

9.1. Bedreddin Gühertaş

Bedreddin Gühertaş, Anadolu Selçuklu devletinde emir-i silahdâr görevini yürütmekteydi. Başkent Konya'nın emniyetinden sorumlu idi.[276] Ölümü şu şekilde vukuu bulmuştur. Moğolların hakimiyetlerinin güçlü olduğu bir dönemde II. İzzeddin Keykavus tarafında Moğolları Anadolu'dan atmaya çalışan birlikler bulunurken, IV. RükneddinKılıçaslan etrafında ise Moğollara hizmet eden emirler bulunmaktaydı. Bu kaos ortamı Sultan Hanı savaşının yapılmasına ve Moğolların Anadolu'ya hakimiyetlerinin güçlenmesi ile sonuçlanır.II.İzzeddin taraftarları mücadeleye devam eder, ta ki II. İzzeddin'in Bizans Devletine sığınmasıyla mücadele sona erer. Tahta IV. Rükneddin geçer. Vezir ise Muineddin Pervanedir. II.İzzeddin taraftarı birçok emir canlarını kurtarmak için kaçar, Moğol karşıtı birçok emir saraya çağırılır ve tutuklanırlar. Bu emirler arasında Bedreddin Gühertaş da bulunmaktadır. Tutuklanan bu emirler Alıncak Noyan'a gönderilir ve hepsi katledilir (1261).[277]

9.2. Muînü'd-din Süleyman Pervâne

Babası Mühezzebe'd-din Ali ed-Deylemî, III.Gıyaseddin Keyhüsrev'in veziridir. Muînü'd-din SüleymanPervâne ise IV. Kılıç Arslan'ın veziri olmuş ama bir vezirden çok

[274] Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s.111-112; Erdoğan Merçil*, Kirmân Selçukluları*, s.35-36; Kapar,
[275] Müneccimbaşı, I, s.48.
[276] Hacıgökmen, *Devlet Adamları*, s.136.
[277]Eflâki,I, s.38-39; Mehmet Ali Hacıgökmen, "Aladdin Keykubat Dönemi Emirlerinden Atabey Bedreddin Gühertaş", C.30, S.50, 2011 s.130-132.

hükümdar gibi davranmıştır. IV.Kılıç Arslan'a bir tertip düzenleyerek onun öldürülmesine sebep olmuştur. Selçuklu tahtının başına ise III.Gıyaseddin Keyhüsrev geçmiştir. III.Gıyaseddin ile akrabalık tesis etmiş, devletin önemli yerlerine akrabalarının gelmesine vesile olmuştur. Böylece gücünü korumayı başarmıştır. Rakiplerini bertaraf etmek amacıyla onların II. İzzeddin Keykavus ve Mısır Sultanı Baybars ile iş birliği içinde olduklarını söyleyerek suçlamış ve onların ölümlerine sebebiyet vermiştir. Bilinmeli ki asıl iş birliği içinde olan kendisiydi. Abaka Han, Mısır sultanlarıyla savaşa girmiş, Pervâne'nin yaptıkları gün yüzüne çıkmaya başlamıştır.[278] Abaka Han, Pervâne'nin Mısır sultanı Baybars'a mektup yazdığını ve ittifak kurma çabalarını duyduğu vakit Pervâne'yi huzuruna çağırdı. Bunların doğruluğunu sorduğunda Pervâne birçok mazeret sunup kendisini temiz çıkarmaya uğraştı ise de fayda vermedi ve sonunda itiraf etti.[279]

Abaka Han'ın emriyle Pervâne'nin idamına karar verildi ve Gökçe Bahadır onun idamına memur edildi. Pervâne otuz üç güvenilir adamıyla birlikte yüz Moğol askeri eşliğinde Aladağ'a götürülüp burada öldürüldü (1277).[280]

9.3. Kazvinli Fahreddin

II.Gıyaseddin Mesud döneminin vezirlerinden olan Kazvinli Fahreddin (Nizâmü'l-mülk)[281], Fahreddin Ali'den boşalan vezirlik makamına Moğolların isteğiyle atandı.[282] Memlekete gelir gelmez ağır vergiler koydu ve halka zulmetmekten çekinmedi. Onun bu yönetimi Moğolların hoşuna gitti ama Türkiye Selçuklu'su onun bu gütmüş olduğu siyasetten hoşnut olmadı. Ayrıca hiçbir devlette görülmeyen oldukça kargaşa çıkartacak bir toplulukla Anadolu'ya gelip göreve başladı. Bu topluluk içerisinde Tebrizli, Hemedanlı, Iraklı, İsfahanlı, Tiflisli, Erranlı kişiler getirmiş, bu kişilere devlet kademesinde memurluk vermiştir. Bu uygulamalar sonucunda devlet teşkilatı bozulmuş, vergiler halka ağır gelmeye başlamıştır. Kazvinli Fahreddin ile ilgili şikâyetler artınca yargı meclisi kuruldu. Kazvinli Fahreddin yakalanarak idama mahkûm edildi.[283]Tebriz'de başı kesilerek 1291 senesinde öldürüldü.[284]

---

[278]Muharrem Kesik, "Muîneddin Süleyman Pervâne" mad, *DİA,* C.31, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2006, s. 91;Veyis Değirmençay, "Sadr-i Konevî ve Anadolu Selçuklu Emirlerine Mersiyesi", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.54, Erzurum 2015, s. 35.
[279] Aksarayî, s.193.
[280] Müneccimbaşı, II, s.117; Kaymaz, *Anadolu,* s.171; Yinanç, *Türkiye Tarihi,*II, s.305; Yiğit, s.176; Göksu, *Ordu,* s.227.
[281]Nizâmülmülk onun lakabıdır. Aksarayî, s.226.
[282] Yiğit, s.176; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür,* s.600.
[283]Aksarayî, s.226-234; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür,* s.600.

10. Savaş Meydanlarında Hayatını Kaybedenler

10.1. Mikail b. Selçuk

Tuğrul ve Çağrı Beylerin babası olan Mikail savaşçı kimliği ile kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. Selçuk Bey bir kalenin kuşatması ile meşgulken, Mikail ise buranın fethi için hücum etmekten geri kalmıyordu. Çıkan çatışma sırasında Mikail'e bir ok isabet etti ve savaş alanında hayatını kaybetti. Geri de bırakmış olduğu çocuklara ise dedeleri Selçuk Bey sahip çıktı.[285]

10.2. Emir Şöklü

Selçuklu emirlerinden Atsız'ın maiyetinde bulunan emir Şöklü emri altında bulunduğu Atsız'a karşı sert bir tavır aldı, onun bütün isteklerini reddetti. Başlattığı mücadeleyi Selçuklu ailesine mensup Kutalmışoğullarından birisine yazdığı mektupla meşru hale getirmek düşüncesindeydi. Mektubunda şöyle diyordu: *"Sana hizmet etmek ve saygı duymak bana şeref verir, çünkü sen Selçuklu ailesine mensupsun. Artık Atsız'ın emri altında bulunmak istemiyorum, zaten soylu olan Selçuklu ailesinden de değil. Eğer Atsız'a karşı birlik içinde hareket edersek Mısır Fatımi devletinin destekleri de eksik olmayacak."* dedi. Bunun üzerine Şöklü'ye Taberiyye'de hazırlık yaptığı sırada Kutalmışoğlu da katıldı. Şii Fatımi Halifeliğini Selçuklu ailesi de tanıdı ve istenilen ittifak kuruldu. Bu gelişmeleri yakından takip eden Atsız, müttefiklerine karşı ordusunu hazırlayarak 1075 yılında Taberiyye de karşı karşıya geldiler. Atsız'ın galip geldiği savaş sonucunda Şöklü başta esir alındı, sonrasında öldürüldü.[286]

10.3. Kasîmü'd-devle Aksungur b. Abdillâh

Melikşah'ın yakın adamlarından olan Kasîmü'd-devle Aksungur b. Abdillâh, sultan ile Suriye'ye gitti. Halep'in fethiyle buraya vali olarak atandı.[287] Melikşah'ın vefatından sonra Suriye'nin idari görevini yürüten Tacü'd-devle Tutuş ile arası bozulan Aksungur başta ona itaat etmiş gibi görünse de ilk fırsatta Berkyaruk tarafına geçmiştir. Berkyaruk'la savaşmayı göze alamayan Tutuş ordusunu güçlendirdikten sonra Aksungur'un bulunduğu Halep bölgesine geldi. İki taraf arasında başlayan şiddetli çarpışmalarda Tutuş'un ordusu galip oldu

---

[284] Yiğit, s.176.
[285] İbn Kesîr, XII, s.136; Mîrhând, s.20; Kafesoğlu, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", s. 118; Solmaz, "Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", s.547; Köymen, *Selçuklu Devri,* s.31.
[286] Ali Sevim," Atsız b. Uvak" mad, *DİA,* C.4, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1991, s. 92.
[287] İbnü'l-Esîr, VIII, s.380-390; İbn Kesîr, XII, s.90; Coşkun Alptekin, "Aksungur" mad, *DİA,* C.2, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1989, s.296.

ve Aksungur'un ordusu ise dağıldı. Mağlubiyeti kabul edemeyen Aksungur savaşa devam ettiyse de sonunda esir olarak Tutuş'un huzuruna getirildi. Tutuş; *"Tutsak olarak ben senin huzuruna gelmiş olsaydım bana ne yapardın"* demesi üzerine Aksungur da cevap olarak "*Öldürürdüm*" dedi. Bunun üzerine Tutuş senin hükmünü uygulayacağım diyerek celladı çağırdı ve boynunu vurdurarak öldürttü. Aksungur'un başı önce Haleb'e, sonrasında Dımaşk'a gönderildi (1094).[288]

10.4. Tutuş

Suriye ve Filistin Selçuklu devletinin kurucusu ve ilk hükümdarı olan Tutuş, Büyük Selçuklu devleti sultanı Berkyaruk'un hastalığını fırsat bilerek İsfahan kuşatması için harekete geçti. Fakat buraya geldiğinde istikametini değiştirip Rey şehrine yürüdü ve işgal etti. Berkyaruk'un iyileştiğinden emin olan emirler durumu izah ettiklerinde, Berkyaruk yanındaki emirler ve az bir kuvvetle Tutuş üzerine yürüdü. Çevredeki şehirlerde bulunan birçok askerde Tutuş'a olan düşmanlıklarından dolayı Berkyaruk'un ordusuna dâhil oldular. Böylece ordunun sayısı 30 bine kadar yükseldi. Tutuş Rey'e geldi fakat Rey halkının savaşın seyrini değiştirecek bir ihanette bulunmamaları için karargâh değiştirip Dâşilû'ya vardı. Berkyaruk'un ordusuda buraya geldi lakin ufak çaplı çarpışmalar vuku buldu. Asıl savaş ilerleyen günlerde oldu. Karşı karşıya gelen ordular arasında çarpışmalar devam ederken Sultan Melikşah'ın sancağının Berkyaruk'un ordusu tarafından açılması, Tutuş tarafında bulunan birçok askerin saf değiştirmesine neden oldu. Birçok asker Tutuş'un hanedan ailesinden olması dolayısıyla ona dokunamıyordu. Tutuş'un önceden öldürtmüş olduğu bir adamın babası Tutuş'u yaraladı, Sungurca adlı bir emir de Tutuş'un başını gövdesinden ayırdı (1095).[289]

Tutuş'un cesedi babası Alp Arslan'ın gömülü olduğu Merv'deki türbesinin yanına defnedilmiştir.[290]Kesik başı Bağdad'a gönderilmiş, başlar hazinesine (Hazainü'r-rüus) konulmuştur.[291]

---

[288]Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, s.72., İbn Kesîr, XII, s.90; Müneccimbaşı, I, s.218; Coşkun Alptekin, "Aksungur" mad, *DİA,* C.2, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1989, s.296;Sevim, *Suriye ve Filistin*,s. 149.

[289] Urfalı Mateos, s.183-184; Azîmî,s.34; İbnü'l-Esîr, VIII, s. 390; Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, s.74-75; İbn Kesîr, XII, s.294;Abdülkerim Özaydın," Tutuş" mad, *DİA,* C.41, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 2012, s.448-449; Sevim, *Suriye ve Filistin*,s.155-156; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 454.

[290] Urfalı Mateos, s.184; Sevim, *Suriye ve Filistin,* s.156; Öngül, *Suriye Selçukluları,* s.46.

[291] Sevim, *Suriye ve Filistin,* s.156;Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.454.

10.5. Sa'dü'd-devle Gevherâyîn

Sa'dü'd-devle Gevherâyîn Türk asıllı gulâm emirlerdendir. Büyük Selçuklu sultanı Alp Arslan'ın hizmetinde çalışmaya başladı. Bir süre sonra Bağdat şahneliğine memur edildi. Alp Arslan'ın vefatından sonra sultan Melikşah'ın yanında yer aldı. Onunda vefat etmesinin ardından Suriye-Filistin Selçuklularından Tutuş'un yanında yer aldı. Bu taraftarlıktan memnun olmayan Berkyaruk, Gevherâyîn'i görevinden azletti. Gücünü kaybeden Gevherâyîn bu seferde Muhammed Tapar tarafında yer almaya başladı, fakat ondan yeterli desteği göremeyince Berkyaruk tarafına geçti. 1100 yılında Muhammed Tapar ve Berkyaruk arasında meydana gelen savaşta Gevherâyîn vefat etti.[292]

10.6. I. Kılıçaslan

Anadolu Selçuklu devletinin kurucu Süleyman Şah'ın oğlu I.Kılıçaslan, emir Çavlı ile 1107 yılında Habur nehri dolaylarında karşı karşıya geldiler. Kılıçaslan yiğit ve cesur bir şekilde savaşmaya başladı. Atını hemen Çavlı ve ordusunun bulunduğu yere doğru sürdü. Orada buluna sancaktarın elini kılıcıyla ikiye ayırdı. Çavlıyı görür görmez ona da bir kılıç darbesi indirdi fakat Çavlının üstündeki zırhtan dolayı vücuduna bir zarar vermedi. Kendisi ne kadar kahramanca savaşmaya çalıştıysa da ordusu morali sayılarının azlığından dolayı düşüktü. Çavlının ordusu güçlü bir orduydu. Bu yüzden Kılıçaslan, Çavlı'nın ordusu karşısında direnemediler. Ağır darbe ve hücum yiyen Kılıçarslan'ın ordusunun takati kalmamıştı. Kılıçaslan artık galip olmanın imkânsız olduğunu, savaşa dur dese esir olarak alınıp, anlaşma yoluna gidilmeyeceğini, öldürüleceğini biliyordu. Bunları düşündükten sonra atını var gücüyle Habur nehrine doğru sürdü. Kurtulup geçerse oradan geçerek kurtulacaktı. Oradan geçmeye çalıştığı esnada Çavlı'nın ordusu Kılıçaslan'ı ok yağmuruna tut tutmuştu. Zırhının vermiş olduğu ağırlık sebebiyle nehir derin sularında kaybolup gitmiştir. Cesedi birkaç gün sonra Habur'un Şemsaniyye köyü yakınlarında kıyıda bulundu (1107). [293]I.Kılıçaslan'ın cenazesi Meyyafakir'inde adamı Humartaş tarafından yaptırılan "Kubbetü's-Sultan" türbesine defnedildi.[294]

---

[292] İbnü'l-Esîr, VIII, s.427;İbn Kesîr, XII, s.307-308;Aydın Usta, "Gevherâyîn" mad, *DİA,* Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2016, s.477.

[293] İbnü'l-Esîr, VIII, s.524-525; Müneccimbaşı, II, s.11-12; İbn Kesîr'e göre Kılıçarslan'ın ölümü; savaştaki yenilgiden dolayı kendini bilinçli bir şekilde nehire atması şeklinde bahsetmiştir. İbn Kesîr, XII, s.323-324; Aksaraylı Kerimeddin Mahmud ise; Çavlı'nın, Kılıçarslan'ın ordusunu tehdit edip kendi tarafına geçtiklerini, Kılıçarslan'ı tuzağa düşürüp, Habur nehrinden geçerken suda boğdurulduğu şeklinde kaydetmiştir. Aksarayî, s.125-126; Hamidullah Müstevfi-yiKazvini ise; onun ölüm tarihini 1144 yılı şeklinde vermektedir. Kazvînî, s.379; Urfalı Mateos ise; onun savaşta hayatını kaybettiğini yazmıştır. Urfalı Mateos, s.231; Mirhand ise

10.7. II. Arslanşâh

Kirman Selçuklu sultanı II.Arslanşâh kardeşi Turanşâh'ın savaş için harekete geçtiği duyumunu aldı. Ordusunu toplayıp, savaş hazırlıklarına başladı. Turanşâh ve Salgurlu'dan topladığı birlikler, Arslanşâh'ın ordusu Ciruft önlerinde karşı karşıya geldiler. Şiddetli çarpışmalar başlamıştı, ordular birbirlerini ok yağmuruna tutmuşlardı. Bu esnada atılan oklardan biri Arslanşâh'a isabet etti. Bu ok yarasına aldırış etmeyen Arslanşâh, savaşa devam etti fakat bir süre sonra hareket edemeyecek hale gelince savaş alanından uzaklaşmaya karar verdi. Böylece Kirman ordusu da sultanlarının arkasından gitti. Savaşın galibi Turanşâh oldu. Arslanşâh savaş alanını terk ettikten sonra emirlerden son nefesini vermeden önce su istedi. Suyu içtikten sonra 1177 yılında vefat etti.[295]

10.8. III.Tuğrul

Irak Selçuklu sultanı III.Tuğrul, Hârizmşâhlar ile anlaşmazlığa düştü. Kutlug İnanç'ta III.Tuğrul'un üvey oğludur. Annesi İnanç Hatun'un ölümünün Tuğrul tarafından olduğu duyumunu almış, ona karşı cephe almaya başlamıştır. Hârizmşâhlar ile arasının kötü olduğunu duyunca Hârizmşah askerlerinden oluşan bir birlik toplayarak Tuğrul ile Rey önlerinde karşı karşıya geldi. Savaşta Tuğrul'un ordusu galip oldu. Tekiş bu mağlubiyeti kabullenememiş, savaş için hazırlıklara başlamıştır. Irak ve Abbasi halifesinden Selçuklulara karşı savaş konusunda mektup gelmiş, Kutlug İnanç'ın da yenilgisiyle savaş konusunda kesin karar alınmıştır. Az bir kuvvet ile savaşa girişilmemesi konusunda Sultan Tuğrul'u uyaran emirlerin uğraşları boşa çıkmış, yapılan barış görüşmeleri de sonuçsuz kalınca Rey dışında karşılaşan Hârizmli ve Selçuklu birlikleri çarpışmaya başlamışlardır. Savaş esnasında Tuğrul dengesini kaybederek yere düşmüş, Kutlug İnanç onun yere düşmesini fırsat bilerek kılıcını çıkarıp başını gövdesinden ayırmıştır (1194). Cesedi bir deveye yüklenmiş, kesik başı Hârizmşah'a gönderilmiş, vücudu ise günlerce Rey pazarında asılı kalmıştır.[296]

Aksaraylı Kerimeddin Mahmud gibi çavlının ümerayı kandırıp, Kılıçarslan'ın bir tuzak sonucunda boğdurulduğunu zikretmektedir. Mîrhând, s.269; Sevim, *Suriye ve Filistin*, s.206;Işın Demirkent, "Kılıçarslan I" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2002, s. 399;Kesik, *I. Mesud Dönemi*, s.7,8; Uyumaz, *Mezar Yerleri*, s. 149-150; Öngül, *Anadolu Selçukluları,* s.52;Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 3. Baskı, TTK yay., Ankara 2020, s. 63-64.

[294] Uyumaz, *Mezar Yerleri,* s.150; Turan, *Selçuklular,* s.688;Öngül, *Kirman Selçukluları,* s. 41; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 63-64.

[295] Merçil, *Kirmân Selçukluları,* s. 106-107; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 399.

[296]Râvendî, II, s.341; İbnü'l-Esîr, IX, s.596-597; Mîrhând, s.258-259; Müneccimbaşı, I, s.198-199.

10.9. Turanşâh b. Kavurd

Kirman Selçuklu sultanı Turanşâh babası Kavurd'un vefatından sonra Humartekin'in elinde bulunan Fars bölgesinde meydana gelen karışıklıkları fırsata çevirerek burayı iki kez kuşattı. Birincisinde başarısız olmuştu ancak ikinci kuşatmasında Fars bölgesine hâkim oldu. Melikşah, Turanşâh'ın bu hâkimiyet bölgesine sahip olmasını tasdik etti.[297] Melikşah'ın vefatından sonra Emir Üner, Terken Hatun'un emri ile Fars bölgesini Turanşâh'ın elinden almak için ordusunu toplayıp Fars bölgesine gitti. Çarpışmalar sırasında Turanşâh omzuna bir okun isabet etmesiyle yaralandı. Emir Üner ve ordusu mağlup oldu. Savaş esnasında omzuna aldığı yaradan dolayı bir süre sonra da o vefat etti.[298]13 yıl süren hükümdarlığının sonunda[299]İbnü'l-Esîr 1094 yılında[300]Hamidullah Müstevfi-yi'nin naklettiğine göre de 1096 yılında ölmüştür.[301]

10.10. I. Gıyaseddin Keyhüsrev

Anadolu Selçuklu sultanlarından olan II. Kılıçarslan'ın oğlu I.Gıyaseddin Keyhüsrev 1211 yılında Alaşehir Muharebesi'nde İznik Rum hükümdarı Laskaris ile karşı karşıya geldi. İki ordu arasında şiddetli çarpışmalar başladı. Selçuklu ordusu Laskaris'in askerlerini gözünü korkutmuştu. Bu yüzden Laskaris'in ordusu, savaş alanından kaçmaya başladı. Galip geldiklerini gören Gıyaseddin'in ordusu ise düşmanın mallarını yağmalamakla meşguldü. Gıyaseddin ise etrafında koruması olmamasına rağmen savaş alanında geziyordu. Laskaris'in askerlerinden biri sultanın tek başına olduğunu görünce onu bir bıçak darbesiyle öldürdü. Gıyaseddin'in üzerindeki değerli birkaç eşyayı alan asker, Lakaris'in yanına gitti. Laskaris "bu eşyalar kimindir" dedi. Asker ise "eşyalar kimin bilmem ama kendisini öldürdüm" dedi. Laskaris bunun üzerine "bu eşyalar kimin ise beni onun yanına götür" dedi. Savaş alanına tekrar giden Laskaris sultanın ölmüş olduğunu gördü.Bu olayların olmasına rağmen Selçuklu ordusunun sultanın ölümünden haberi bile olmadı. Böylelikle 1211[302] yılında I. Gıyaseddin kendisinin ve askerlerin ihmali sonucunda Alaşehir Muharebesi'nde hayatını kaybetmiş

[297]Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.381.
[298] İbnü'l-Esîr, VIII, s.385; Müneccimbaşı, I, s.205; Merçil, *Kirmân Selçukluları,* s. 51.
[299] Mîrhând, s.263; Öngül, *Kirman Selçukluları,*s.18.
[300] İbnü'l-Esîr, VIII, s.385.
[301] Kazvînî, s.377.
[302]Aksaraylı Kerimeddin Mahmud Gıyaseddin'in 1210 yılında öldürüldüğünü nakletmiştir. Aksarayî, s.129; Müneccimbaşı, II, s.39-40.

oldu.[303]I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in cenazesi Konya'ya getirilip Sultanlar Türbesine gömüldü.[304]

10.11. Mübârize'd-din Armağanşah

Mübârize'd-din Armağanşah, II. Gıyaseddin'in emriyle, Anadolu da sultana karşı ayaklanan Baba İshak ve Baba İlyas'ın isyan girişimine engel olması için görevlendirildi. Selçuklu ordusu ve Türkmen ordusunun karşı karşıya geldiği çatışmada Armağanşah Baba İlyas'ı öldürdü. Türkmenler Baba İlyas'ın ölümünden büyük bir üzüntü duydular. Türkmenlere göre onun ölümsüz olduğu, göklere çıktığı görüşü hakimdi. Bu düşünceleri ve üzüntüleri neticesinde Armağanşah'ı savaş alanında öldürdüler (1240).[305]

11. İşkence ve Kavga Sonucu Ölümler

11.1. Ayşe Hatun

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın kızı Ayşe Hatun, Karahanlı Hükümdarı Şemsü'l-mülk ile evlenmiş ve bu evlilik neticesinde iki hanedan arasında akrabalık bağı tesis edilmiştir. Ancak Şemsü'l-mülk'ün bazı davranışları bu hanedanlar arasındaki ilişkinin bozulmasına neden oldu ve gerginlik Melikşah ve Melik Ayaz ile savaşmaları neticelendi. Şemsü'l-mülk yapılan bu savaşta galip geldi. Fakat bu olanlara rağmen kızgınlığı geçmedi. Şemsü'l-mülk, Selçuklu Devleti'yle olan ilişkilerinin eşi Ayşe Hatun tarafından bozulduğunu, onlarla ittifak içinde olup ülkesine saldırmalarına sebebiyet verdiğini söyleyerek ona şiddet uygulamaya başladı. Ayşe Hatun gördüğü şiddet sonucunda hayatını kaybetti.[306]

11.2. Gümüştekin

Büyük Selçuklu komutanlarından Gümüştekin, Afşin ve Ahmetşah gibi diğer komutanlarla Elcezire'ye gelerek Ergani, Nizip bölgelerindeki Bizans'a ait kalelerinin fetihlerini gerçekleştirdiler. Nusaybin'i kuşattılar. Başarılı oldukları seferler sonucunda

---

[303]İbn Bîbî, s.139-140;Aksarayî, s.129;Ali Sevim, "Keyhüsrev I" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay. Ankara 2002, s. 348; Kaymaz, *Anadolu*, s.76; Yinanç, *Türkiye Tarihi*,II, s. 18-19; Salim Koca "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Temel İç ve Dış Politikaları ve Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.5, Konya 2016, s. 56-57; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 139.

[304] İbn Bîbî, s.140; Yinanç, *Türkiye Tarihi,*II, s.19; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 139.

[305] Müneccimbaşı, II, s.85-86; Ahmet Yaşar Ocak," Baba İlyas" mad, *DİA,* C.4, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1991, s. 368; Cahen, *Anadolu*, s.188; Simon de Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, Terc. Erendiz Özbayoğlu, TTK kütüphanesi, Antalya 2006, s. 43-44.

[306] Kaçın, *Siyasi Evlilikleri*, s.113; Göksu, *Nizamülmük,* s.58-59.

Ahlat'a geldiler. Gümüştekin ve Afşin arasındaki bir anlaşmazlık nedeniyle kavgaya başladılar. Bu kavga esnasında Afşin, Gümüştekin'i öldürdü (1066/1067).[307]

11.3. Zeyne'd-din Beşâre

I.AlâeddinKeykubad'ın Kayseri'de eğlence düzenleyip hapse attıkları emirler arasında Zeyne'd-din Beşârede vardı. Zeyne'd-din de Ayaba gibi sultana karşı davranışlarında aşırıya gitmiş, ona saygısız ve küstah hareketlerde bulunmuştu. Birçok emir hapis cezası ile cezalandırıldı. Fakat bunlardan Seyfeddin Ayaba ile Zeyne'd-din Beşâreölümle cezalandırıldı. AlâeddinKeykubad gizliden gizliye sarayda bir ziyafet vermeye karar verdi. Asıl amacı ziyafet değil, kendisi için tehlikeli olan emirleri ortadan kaldırmaktı. Ziyafet günü geldiğinde, bütün emirler saraya girdikten sonra saray kapıları kapatıldı. Ziyafet sofrasına oturuldu, kadehler kalktı. Bu esnada az sonra olacaklardan kimsenin haberi yoktu. Seyfeddin'in ayağa kalkıp gitmesiyle, diğer emirler de kalkmak için müsaade istedi. Zeyne'd-din de müsaade alıp çıktı. Muhafızlar onun yolunu keserek bir odaya girmesinde ısrarcı oldular. Böylece Zeyne'd-din odaya hapsedildikten sonra odanın kapısını kerpiçle ördüler. Burada açlık ve susuzluk çekmek suretiyle ölüm cezasına çarptırıldı (1123).[308]

11.4. İhtiyare'd-din Hasan

İhtiyare'd-din Hasan, II. Kılıçarslan'ın sonradan Müslüman olan Rum asıllı veziridir. Sultanın oğlu Kutbeddin Melikşah, Türkmenler ile iş birliği yaptığından ötürü bu durumdan rahatsız olan Hasan, Melikşah'a karşı tavır aldı. Başlayan gerilimin sonucunda Melikşah'ın kendisine bağlı olan Türkmenler, 1193 yılında Hasan'a saldırarak vücudunu parça parça etmişler, cesedini köpeklere atmışlardır.[309]

11.5. Şemseddin İsfahâni

Şemseddin İsfahâni'nin menşei İran'ın İsfahân şehrine dayanmaktadır. Başta divân-ı inşâ görevinde memur iken, devletin vezirlik (sahib) makamında göreve başlamıştır. Bundan dolayı ismi de Sahib Şemseddin İsfahâni olarak anılmaktadır.[310]

---

[307] Sevim, *Suriye ve Filistin*, s.47-48; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 420-421.
[308] İbn Bîbî, s. 291; Salim Koca, "Rol Oynayan Güçler", s. 20-36;
[309] Usta, *Selçuklu Sultanları*, s.183; Turan, *Hükümet,* s.98-99.
[310] Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemseddin İsfahâni", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.19, Konya 2006,s.267-268.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. İzzeddin Keykavus'un vezirliğini yapan Şemseddin İsfahâni gerek devlet içinde gerekse dış siyasette zor durumlar yaşandığı gerekçesiyle Moğollara yakınlık göstermeye başlamıştı. Devlet içinde bütün güçleri bir elde tutmak isteyen İsfahâni, Moğollarında desteğiyle kendisine rakip olabilecek emirleri ortadan kaldırdı.[311] II. İzzeddin Keykavus'un küçük yaşta olması dolayısıyla bütün yetkileri kendinde toplamakla kalmayıp otoritesini güçlendirmek adına vefat eden II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in dul hanımı ile evlendi. Fakat bu otorite Moğollar da tahta Göyük Han'ın çıkması ile son buldu. Göyük Han, Rükneddin Kılıçaslan'ı sultan, Bahaeddin Tercüman'ı ise vezirlik görevine atadı. Bunun üzerine İzzeddin Keykavus ile Şemseddin İsfahâni isyan hazırlıklarına başlamışlar fakat Celaleddin Karatay'ın bu isyan girişiminden haberi olunca onları durdurmuştur. Bir müddet sonra vezir Bahaeddin Tercüman tarafından da yakaladı.[312] Şemseddin İsfahâni isyan girişiminden dolayı pişmanlığını dile getirse de kimseden ses çıkmadı. Artık öleceğini anlayan Şemseddin, feryat figan içinde ağlayıp sızladı, şiirler okudu fakat bunlar da işe yaramadı.[313] Üç gün işkenceye maruz kaldıktan sonra 25 Mart 1249'da öldürüldü. [314] Bütün mal varlığına el konulup sarayın hazinesine götürüldü.[315] Şemseddin İsfahâni'nin başı ise Rükneddin Kılıçarslan'ın bulunduğu Sivas şehrine gönderildi.[316]

11.6. Tace'd-din Pervane

Anadolu Selçuklu devletinin önemli devlet adamları arasında yer alan Tace'd-din Pervane'nin de Sâdeddin Köpek nezdinde sonu hazırlanıyordu.Sâdeddin Köpek, sultanın yanında söz sahibi olabilmek için çaba ve etkinliklerini artırmış, sultanın nezdinde gereken gücü elde etmişti. Bundan sonra da kendine rakip olabilecek devlet adamlarının hatalarını aramaya başladı. Melike-i Adiliye'nin çocuklarını Borgulu kalesine bırakıp Konya'ya dönüşünde Akşehir'e uğradı. Orada bir süre kaldı. Haberciler Saadettin Köpek'e, Tace'd-din Pervane hakkında *"Tace'd-din buraya geldiği vakit Harput melikinin çalgıcı ve şarkıcıları arasında bulunan birisi ile gayrimeşru bir ilişki de bulunmuş"* dedikodusunu götürdüler. Rakiplerini bertaraf etmek için fırsat kollayan SaadettinKöpek bunu duyduğuna çok sevindi. Hemen şehrin imam ve kadılarına giderek *"Evli birisinin zina suçunu işlemesi hangi cezayı gerektirir?"* dediğinde *"Evli birinin bunu yapması recm cezasını gerektirir"* dediler hep bir

[311] Turan, Hükümet, s.82.
[312] Yiğit, s.175.
[313] Turan, *Selçuklular,* s.466.
[314]Turan, *Selçuklular,* s. 466; Yiğit, s. 175.
[315] Turan, *Selçuklular,* s.466.
[316] İbn Bîbî, s.549; Eflâkî, I, s. 41.

ağızdan. Konya'ya geldiğinde uygun bir zamanda Sultan'a Saadettin Köpek "*Tace'd-din bilirsiniz ki evlidir, Akşehir'de konakladığım sırada, oradaki muhbirlerim Tace'd-din'in gayrimeşru bir ilişki yaşadığını söyledi. Bende hemen şehrin imam ve kadılarına bunun cezasını sordum, onlarda recm cezasının verilmesi gerektiği söylediler. Hükümdarım bu yanlış davranış cezasız kalmamalıdır, düşünün siz böyle bir ahlaksızlığa göz yumarsanız, halkın hali nice olur? gereken ceza verilmeli ki kimse böyle bir hataya girişmesin. Ya değilse bunun cezasız kalması demek sizin adınızın kötülenmesine sebep olabilir"* diyerek Sultan'ı kışkırttı. Sultan bunları duyunca yüzüğünü Köpek'e verdi ve Tace'd-din Pervane'ye gereken cezanın uygulanmasını emretti.

Köpek, bu emrin ardından kısa sürede Ankara'ya ulaştı. İmamlardan ve ayanlardan olan büyükleri ve Tace'd-din Pervane'yi çağırdı. Sultanın emrini okudu. Tace'd-din sultanın emrine ister istemez ses çıkarmadı. Tace'd-din, Ankara Meydanı'na götürüldü. Orada Tace'd-din'i göbeğine kadar toprağa gömdürdü. Halk onu taşlayarak(recm) öldürdü.[317]

11.7. Sâdeddin Köpek

Sâdeddin Köpek'in siyasi fesadı günden güne artıyordu. Kendine rakip olacak devlet adamlarını ortadan kaldırdıktan sonra başına buyruk hareket etmeye başladı. Devlet adamlarını ortadan kaldırması, yanında fütursuzluk derecesinde rahat olması, Gıyaseddin'i endişelendirmeye başlamıştı. Bir gün güvenilir bir kölesini yanına çağırıp *"Köpek'in saygısızlığı ve küstahlığı karşısında artık nasıl davranacağımı bilemiyorum. Devlet erkânındaki kıdemli büyüklerimizi öldürdüğüne çok üzülüyorum, sadece belinde kılıcıyla huzuruma çıkma cüretini göstermesi de içten içe beni ne yapacağımı bilemez bir duruma soktu. Senden şunu istiyorum Sivas'a git Emir Hüsameddin Karaca'yı gör. Benim sana anlattıklarımı ona da anlat. Artık bu Köpek belası ortadan kalksın*" dedi.Köle, Emir Karaca'nın yanına gitti. Gıyaseddin'in dediklerini ona da anlattı. Emir Karaca ve Köle sultanın yanına gitmek için hareket ettiler. Emir Karaca sultanın yanına gitmeden önce Köpek'in yanına uğradı. Köpek *"Sultanı görmeye mi geldin"* dedi. Emir Karaca ise *"Ben sizin izniniz olmadan sultanın yanına çıkamam"*diyerek kendisinden şüphelenmesini önledi. Bu söz Köpek'in çok hoşuna gitti. Emir Karaca, Köpek'le bir süre vakit geçirdikten sonra

[317] İbn Bibi, s.456-457; Turan, *Selçuklular,* s.408-411; Mevlüt Günler, Türkiye Selçuklu Devletinde Saltanat Mücadelelerive Toplum Üzerindeki Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010, s.97-99; Kaymaz, *Anadolu,* s.112-113;Kaymaz, *II.Gıyasü'd-din Keyhüsrev*, s.48-49;Yiğit, s.177; Hacıgökmen, *Devlet Adamları,* s. 113-114; Zehra Odabaşı, "Tâceddin Pervâne ve Tâcü'l-Vezir Külliyesi",*Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* S.22, 2019, s.490-491.

onun güvenini kazandı. Böylece Köpek, Emir Karaca için bir eğlence tertip etti. Ona pek çok değerli eşyalar verdi.

Ertesi gün Köpek bir eğlence meclisine davet edilmişti, bu davetle birlikte ortadan kaldırılması da planlanmıştı. Köpek bu davete katıldı. Emir Karaca'da dışarıda beklemeye başladı. Köpek dışarıya çıktığında Emir Karaca bir sopa ile kafasına vuracakken isabet etmedi ve sopa omzuna geldi. Emir-i Alem Togan kılıcını çıkararak Köpek'e vurdu. Köpek kaçmaya başladı. Şaraphaneye sığındı. Fakat orada bulunanlar Köpek'i kılıç darbeleriyle parça parça ettiler. Sultanın emriyle Köpek'in parça parça olan vücudu demir bir kafese konulmuş, yüksek bir yerde ibret-i alem için Kubadabad Sarayı'nın kale burcuna asılmıştır (1238).[318]

11.8. Alâeddin Siyâvuş

Alâeddin Siyâvuş (Cimri), Sultan İzzeddin'in oğlu olduğu söyleyerek tahtta hak iddia etti. Karamanoğlu Mehmet Bey'in desteğiyle tahta çıkan Siyâvuş, hükümdar ilan edilmiş, devlet adamları da mecburen Siyâvuş'u sultan, Karamanoğlu Mehmet Bey'i de vezir olarak tanımışlardı. İkisi birlikte pek çok askeri başarı kazandı. Fakat Moğollar ve Selçuklular ile yaptıkları savaşlarda üst üste yenilgiye uğradılar. Bu yenilgiler nedeniyle batı uç bölgesine kaçan Cimri bölge Türkmenleri ile birlikte iki yıl gibi uzun bir süre yakalanmadan direniş göstermiştir. Sonuçta o, Karahisar dolaylarında kumanda edilen ve Germiyanlılardan alınmış destekle güçlendirilmiş olarak üstüne gelen Selçuklu askeriyle savaşarak yenilmiş ve yakalanmıştır. Cimri, Selçuklu tahtına oturmuş olmak şeklindeki tutumuyla kendisine rekabet etmiş olduğu III. Gıyasü'd-din Keyhüsrev'in huzuruna götürüldüğünde de kendisinin hanedan ailesine mensup olduğunu ileri sürmeye devam etmiştir. Bunun üzerine Sultanın emriyle cellatlara teslim edilen Siyâvuş'un derisi yüzülerek öldürülmüştür. Ayrıca cezanın bu kadarıyla yetinilmemiş derisinin içine saman doldurularak, ibret-i alem olması için bir eşek sırtında şehir şehir dolaştırılmıştır (1278).[319]

---

[318] İbn Bîbî, s.462-464;Müneccimbaşı, II, s.84; Kaymaz, *Anadolu,* s.122; Muharrem Kesik, "Sadeddin Köpek" mad, *DİA,* C.35, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 2008, s.392-393; Yinanç, *Türkiye Tarihi,*II, s. 147.

[319]Aksarayî, s.209-212; Müneccimbaşı, II, s.119-121; Ali Sevim," Keyhüsrev III" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2002, s.351-352; Kaymaz, *Anadolu,* s.168; Yinanç, *Türkiye Tarihi,* II, s. 308;Sevim-Merçil,*Siyaset, Teşkilat ve Kültür,*s. 598.

12. İntihar Edenler

12.1. Süleymanşah b. Kutalmış

Süleymanşah b. Kutalmış, Suriye ve Filistin meliki Tutuş ile Aynu Seylem de 1086 yılında savaş neticesiyle karşı karşıya geldi ve Süleymanşah bu mücadelede mağlup oldu. Onun ölümü hakkında üç rivayet vardır. Birinci ve en çok kabul edilen rivayete göre yenilgiyi kabullenemeyerek intihar etmesi,[320]ikinci rivayete göre okun isabet etmesi sonucu ölmüştür. Üçüncü rivayet göre ise Tutuş'un askerleri savaş alanına gittiğinde altından işlenmiş zırhlı bir kıyafet buldular. Derhal Tutuş'a gösterilen elbisenin bir hükümdar elbisesine benzediğini söyleyen Tutuş, savaş alanına gitti. Süleymanşah'ın kanlara bulanmış cesedini ayaklarından tanıdı. Askerler nasıl bu kadar emin olduğunu sorunca *"Biz Selçukluların ayakları birbirine benzer"* cevabını verdi. Süleymanşah'ın cesedi başında üzgünlüğünü dile getiren Tutuş şu cümleleri dile getirdi. "*Biz sizlere zulümle muamele ettik, kendimizden uzaklaştırdık, şimdi de ölümünüze sebep oluyoruz"* dedi. Tutuş 1086 yılında Süleymanşah'ın cesedini Halep Kapısında bir yere defnettirdi.[321] Günümüzde Süleymanşah'ın gömülü olarak inanıldığı yer Caber Kalesi olarak bilinmektedir.[322]

Anadolu milli birliğini kurup Türkler arasında gazilik unvanı kazanan Süleymanşah, efsanevi bir kimlik olarak anılmıştır.[323]

12.2. Muhammed b. Arslanşâh

Melik Muhammed babası Arslanşâh vefat ettikten sonra kardeşi Kirmanşâh'ı ortadan kaldırmıştır. Sayısı belli olmamakla birlikte birçok kardeşinin gözüne de mil çektirmiştir. Kara Arslan Bey adındaki kardeşi ise Muhammed'e sığınmıştır. Bir süre onun yanında kalan Kara Arslan, kendisine yapılan sözlü hakaretlere dayanamayarak intihar etmiştir. İktidar mücadelesinde karşısında duracak kimseyi bırakmayan Muhammed ise on dört yıl saltanatın sonunda 1155 veya 1156 yılında ölmüştür.[324]

---

[320]AnnaKomnena, *Alexıad*, Terc. Bilge Umar, İnkilab Kitabevi, İstanbul 1996, s.195;İbn Kesîr, XII, s.264-265; Mîrhând, s.267-268; Müneccimbaşı, II, s.7.
[321] Sevim, *Suriye ve Filistin,* s.123-124; Sevim-Merçil,*Siyaset, Teşkilat ve Kültür,*s.446-447.
[322] İbnü'l-Esîr, VIII, s. 319; Uyumaz, *Mezar Yerleri,* s. 149.
[323] Ali Sevim, "Süleyman Şah" mad, *DİA,* C.38, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2010, s.105; Öngül, *Anadolu Selçukluları,* s.19.
[324]Kazvînî, s. 377; Mîrhând, s.264; Müneccimbaşı, I, s.207; Merçil, *Kirmân Selçukluları,* s.68.

13. Ölüm Nedeni Belli Olmayanlar, Doğal Ölümler

13.1. Davud

Sultan Melikşah'ı daha hayatta iken üzen olaylardan biri de Terken Hatun ile evliliğindenDünya'ya gelen Davud'un vefatı olmuştur. 12 Mayıs 1082'de İsfahan'da vefat etmiştir. Melikşah onun ölümünden dolayı çok üzülmüş, cenaze merasimi hemen olması gerekirken evlat acısının vermiş olduğu üzüntüyle geciktirilmiş, alışılmışın dışında hadiseler cereyan etmiştir. Halk da bu üzüntüyle beraber matem alametlerini gerçekleştirmişlerdir.[325]

13.2. Seferîye Hatun

Büyük Selçuklu sultanlarından olan Sencer ve Muhammed Tapar'ın iffetli, ahlaklı, bilgili, ilme ve dine önem veren,[326]anneleri SeferîyeHatun'dur.[327] Bu hatun ile siyasi amaç güdülerek evlenilmemiştir.[328]Seferîye hatun cariyedir. [329]

Birçok hatun çocuklarının tahta oturabilmesi için çok çaba harcamıştır. Fakat bu hatun böyle bir amaç peşinde olmamıştır. Buna rağmen iki oğlu da Büyük Selçuklu tahtında sultan olmuşlardır. [330]Seferîye Hatun Merv'de vefat etmiştir. Torunu Mahmud ninesinin taziyelerini kabul etmek için çok ihtişamlı bir tören tertip etmiştir. İbnü'l- Esir bu matem töreninin bir benzeri daha olmadığını ifade etmiştir.[331]

13.3. Mahmelek Hatun

Sencer'in kızı Mahmelekhatun, Irak Selçuklu Sultanı Mahmud b. Muhammed Tapar ile evlendirdi. Babasına tabii olan eşi üzerinde büyük bir etkiye sahipti. Mahmud ile evliliklerinin ilk yıllarında 17 yaşında 1122/1123 yılında vefat etmiştir.[332] Vefat nedeni kaynaklarda belirtilmemiştir.

---

[325] Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s.131; İbnü'l-Esîr, VIII, s.300; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.242-243; Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklular Dünyasında Yas Tutma Adetleri ve Taziye Merasimleri", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* C.2, S.3, Edirne 2012, s. 32.

[326] İbn Kesîr, XII, s.356; Gökhan Gökmen, "Mu'izzî Dîvânı'nda Bir Selçuklu Hâtunu: Tâceddin Hâtun", C.20, S.50, Kırıkkale 2020, s. 30-32.

[327] İbnü'l-Esîr, IX, s.24

[328] Kaçın, *Siyasi Evlilikleri*,s.61.

[329] Abdülkerim Özaydın, "Muhammed Tapar" mad, *DİA,* C.30, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2005, s.579.

[330]Kaçın, *Siyasi Evlilikleri,* s.61.

[331] İbnü'l-Esîr, IX, s.24; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi İkinci İmparatorluk Devri,* C.2, 5. Baskı, TTK yay., Ankara 2017, s. 41-42.

[332] Kaçın,*Siyasi Evlilikleri,* s.38.

13.4. Arslanşâh b. Kirmanşâh

İranşâh sultanlığı zamanında ailesinden kimsenin taht iddiasında bulunmaması için birçok akrabasını ortadan kaldırmıştı. Kirmanşâh'ın oğlu Arslanşâh onun elinden kurtulup kaçmayı başardı. İranşâh'ın öldürülmesinden sonra devlet adamları ve kadılar onu saklandığı yerden tahta oturmak için çağırdılar ve Kirman Selçuklu hükümdarı olarak ilan ettiler.[333]

Arslanşâh'ın sayısı kesin olmamakla birlikte pek çokkız ve erkek evladı bulunmaktaydı. Bunlardan Muhammed ismindeki oğlu babası Arslanşâh'ın yaşlılıktan dolayı devlet işlerini yürütmekte zorluk çektiğini görünce tahta oturmak için hazırlıklara başladı. Bunları öne sürerek babasını bir kaleye mahpus edip tahta oturdu. [334]Arslanşâh, 42 yıl gibi uzun süren hükümdarlığının sonucunda[335]üç yıl süren mahpus hayatından sonra bulunduğu Kale de 1145 yılında vefat etti. [336]

13.5. Melikşah b. Mahmud

Sultan Me'sud vefat etmeden önce Irak Selçuklu tahtına kardeşi Mahmud'un oğlu Melikşah'ı veliaht ilan etti. Me'sud'un ölümün ardından emirlerinde gayretleriyle Melikşah Sultan ilan edildi. Dört ay tahtta kaldıktan sonra içki ve eğlence meclislerine olan düşkünlüğü sebep gösterilerek tahttan indirildi. Hemedân kalesine hapsedildi. 1160 yılında 32 yaşında herhangi bir rahatsızlık tesir etmeden eceli geldi ve vefat etti.[337]

13.6. Muhammed Şâh

Muhammed Şah'ın Kirman'dan ayrılmasından sonra Kirman Selçukluları tarihi sona ermiş, bu yüzden Hârizm'e Tekiş'ten yardım istemek için hareket geçmiştir. Tekiş ona karşı çok misafirperver davranmış, yardım konusunda ise Muhammed Şah'ı oyalamıştır. Bu yüzden oradan ayrılan Muhammed Şah, Gazne ve Gur bölgesine doğru yola çıkmıştır. Gazne hâkimi Şihabe'd-din'in yanına gelmiş, orada onun hizmetine girerek birçok sefere iştirak etmiştir.

---

[333]Müneccimbaşı, I, s.206.
[334] Merçil, *Kirmân Selçukluları,* s.63-64; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.384-385.
[335] Kazvînî, s.377; Mîrhând, s.264.
[336]Merçil, *Kirmân Selçukluları,* s.64; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 385.
[337] Râvendî, II, s.246; İbnü'l-Esîr'e göre bir cariye tarafından kızarmış etle zehirlendi. İbnü'l-Esîr, IX, s.293; Kazvînî, s.367; Mîrhând, s.221-224; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 328.

Gurbet hayatı yaşayan Muhammed Şah'ın nerede ve ne zaman öldüğü hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak büyük olasılıkla Gazne şehrinde vefat ettiği düşünülmektedir.[338]

13.7. Fatıma Hatun

Muhammed Tapar'ın Halife el-Muktefî ile evli olan kızı Fatıma hatun evliliğinin sekizinci yılında 1160 yılında vefat etmiştir.[339]

13.8. II.Gıyaseddin Keyhüsrev

Liyakatsiz bir hükümdar olan II.Gıyaseddin Keyhüsrev Selçuklu Devletini zayıf bir duruma getirerek felakete sürüklemiştir. Ordusu Tarsus kuşatmasında iken kendisi Alaiye'de bulunuyordu. Ordu kuşatma sırasında güçsüz kalmış, yiyecek sıkıntısı da baş göstermişti. II.Gıyaseddin'in içki içmekteyken birden bire fenalaşmış ve vefat etmiştir. Ölüm haberinin gelmesi Tarsus kuşatmasından dönülmesine sebep oldu. II.Gıyaseddin Keyhüsrev 25 yaşında 1245 yılında vefat etmiştir.[340]

13.9. II. İzzeddin Keykâvus

II. İzzeddin Keykâvus, Kösedağ Muharebesi'nden sonra Moğol baskısından kurtulmak için Memluk sultanı ile mektuplaşmaya başlamıştı. Bu durumdan haberi olan Hülâgû, İzzeddin üzerine bir askeri birlik gönderdi. Askerler gelmeden İzzeddin, Bizans'a sığınmak için yola çıkmıştı. Bir süre orada gurbet hayatı yaşadıktan sonra Moğollar, Bizans'a baskı yapmaya başlayınca hapse atılan İzzeddin'i İslamiyet'i kabul etmiş olan Berke Han, esaret ve gurbet hayatından kurtarıp yanına aldı. Berke Han, Sultan'a iyi muamelede bulunmakla kalmamış ona Suğdak ve Solhad şehirlerini tahsis etmiştir. Keykavus 1277 yılına gelindiğinde Kırım'da vefat etmiştir.[341]

---

[338] Merçil, *Kirmân Selçukluları,* s.139-140.
[339] İbnü'l-Esîr, IX, s.189; Kaçın,*Siyasi Evlilikleri,* s.91.
[340] Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, Gıyaseddin'in 1246/1247 yılında ölmüş olduğunu kaydetmiştir. Müneccimbaşı,II, s.92; Ali Sevim," Keyhüsrev II" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2002, s.350; Turan, *Selçuklular,* s.411;Kaymaz, *Anadolu,* s.96-97; Yinanç, *Türkiye Tarihi,*II, s. 186-188.
[341]İbn Bîbî, s.669; Faruk Sümer," Keykâvus II" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2002, s.356-357.

13.10. Celaleddin Karatay

Hristiyan asıllı bir aileden gelen Celaleddin Karatay,[342]AlâeddinKeykubat döneminde Taştdarlık görevini yürütmüştür. II.Gıyaseddin zamanında ise Taştdarlık görevine ek olarak hazine kontrolü görevini memur edilmiştir. Üçlü saltanat döneminde ise kendisini atabey ve saltanat naibi yapmıştır. Ölümü şu şekilde vukuu bulmuştur: Karatay II. İzzeddin'in Moğol hükümdarı Mengü Han'ın yanına gitmek için hareket ettiğinde Kayseri'ye onu uğurlamak amacıyla gittiğinde vefat etmiştir (1254).[343]

14. Doğal Afet Sonucunda Meydana Gelen Ölümler

Doğal afetler, insanların yaşadığı coğrafi mekanlarda meydana gelen, oluşumu durdurulamayan, başladıktan sonra durdurulması mümkün olmayan, sosyal ve ekonomik yaşamı kısa süre içerisinde alt üst eden, can kaybına sebebiyet veren doğa olaylarıdır. Doğal afetler gerçekleştikleri bölgelerde doğal ve beşerî çevre üzerinde olumsuz etkiler bırakan fenomenler olarak ortaya çıkarlar. Jeofizik fenomenlere örnek olarak deprem, volkanik patlama, toprak kayması gibi kütle hareketleri; hidro-metorolojik fenomenlere örnek olarak sel, aşırı yağış gibi durumlar; klimatolojik fenomenlere örnek olarak kuraklık ve ekstrem sıcaklık gibi yıkımlar örnek gösterilebilir.[344]

14.1. Kıtlık

Kıtlık; gereksinime yetmeyecek denli azlık, az ve zor bulunma, gereksinimi karşılayamama, kıt olma durumu ya da savaş, kuraklık gibi nedenlerle ürün yetişmemesi dolayısıyla meydana gelen açlık şeklinde ifade edilmektedir.[345] Kıtlık yüzyıllardır görülen ekonomik ve toplumsal bir sorundur. Kıtlık sadece meydana getirdiği açlıkla sınırlı kalmamıştır. Göçlere, hayvan ve insan ölümlerine, hayvanlardan insanlara bulaşan hastalıklara sebep olmuştur.

1047-1048 yılları arasında Bağdat, Musul, Irak, el-Cezire ve diğer şehirlerde büyük bir kıtlık baş gösterdi. Bu kıtlık sebebiyle çaresizlik ve yoklukla mücadele etmek zorunda kalan

---

[342] Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, s. 226;Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 328.
[343] Aydın Taneri," Celâleddin Karatay" mad, *DİA,* C.7, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1993, s.251-252; Usta, *Selçuklu Sultanları*, s.230-231.
[344] Öznur Yazıcı- Özlem Ulu Kalın, "Doğal Afet İçin Kavramsal Metaforların Karşılaştırmalı Analizi", *Kafkas Araştırmaları Dergisi,* Kars 2018, s.25-26.
[345] https://sozluk.gov.tr/(01/02/2022).

insanlar yiyecek bir şey bulamayınca açlıktan ölen insanların cesetlerini yediler, ve hayatta kalma mücadelesini bu şekilde yürütmeye çalıştılar.[346]

Yine 1056/1057 tarihleri arasında Bağdat'ta fiyatların artmasıyla halk özellikle yiyecek ihtiyaçlarını karşılayamaz oldu ve kıtlık meydana geldi. Açlıktan insanlar leş yediler. Bir süre sonra veba salgını ortaya çıktı, birçok insan öldü. Bağdat'ta ki kıtlık zamanla Mekke, Mısır, Hicaz, Diyarbakır, Horasan gibi yörelerde de görülmüştür.[347] Bölge halkı kıtlık ile mücadele etmeye çalışırken bu olumsuzluklara ek olarak yokluğun getirmiş olduğu ölüm vakaları ve salgın hastalıklar ile mücadele etmek zorunda kaldı.

Bağdat ve Irak'ta 1057/1058 yılında fiyatların artmasıyla halk yiyecek alamaz duruma geldi ve kıtlık oldu. Halk leş ve hayvan eti yemeye başladı.[348] Kıtlıkla mücadele etmeye çalışan halk yoklukla ve sefaletle yaşamaya mecbur kalmıştır. Bu olumsuzluklara ek olarak leş ve hayvan eti yemekle yeni olumsuzlukların doğmasına zemin hazırlanmıştır.

1098 ve 1099 yıllarında Horasan'da halkın ekinleri soğuk nedeniyle telef olmuştu. Ne yapacağı konusunda çaresiz kalan halk bu felaket ile karşı karşıya kaldı. Mahsüllerinin yok olması, kıtlık krizinin başlamasına sebep olmuştu. Felaketzedeler yiyecek yokluğudan dolayı ölmeye başladılar.[349]

1123/1124 tarihlerinde ekmeklik buğday fiyatlarının artmasıyla birçok ülkede kıtlık meydana geldi. Ekonomik krize sebep olan fiyat artışı Irak'ı derinden etkiledi. İnsanlar yoklukla yaşamaya mecbur kaldılar. Bu felaketle mücadele edemeyen bölge halkları kıtlık sebebiyle açlıktan ölmeye başladılar. Kıtlığın getirdiği olumsuzluklardan çok eziyet çektiler. Yeme-içme düzenli ve yeterli miktarda olmadığı için birçok insan salgın hastalıklara yakalandı.[350]

1137/1138 yılları arasında Horasan'da halkı derinden etkileyen bir kıtlık oldu. Halkın ihtiyacını karşılacak yiyecek bulunamaz hale geldi. Yiyecek yetersizliğinden dolayı açlığa

[346] İbnü'l-Verdi, s. 26.
[347] Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s.28-29; İbnü'l-Esîr, VIII, s.194.
[348] İbnü'l-Esîr, VIII, s.198-199.
[349] İbnü'l-Esîr, VIII, s.423.
[350] İbnü'l-Esîr, IX, s.42.

dayanamayan İnsanların bir kısmı açlıktan ölürken, bir kısmı da hayatta kalabilmek için normalde insanların yemeyeceği kedi ve köpek yediler.[351]

1157 ve 1158 tarihlerinde Horasan'da meydana gelen kıtlık halkı derinden etkiledi. İnsanlar hem açlığın hem de yokluğun verdiği çaresizlikle yenilmesi normal olmayan hayvanlar, yemeye başladı. Meydana gelen bu zorluk ile baş etmek mecburiyetinde kalan halk açlıktan insan eti yemeye başladı.[352]

Kirman Selçukluların hüküm sürmüş olduğu Kirman'ın başkenti Berdesir'de 1180 yılına gelindiğinde büyük bir kıtlık meydana geldi. Evlerde yiyecek tükenmiş ve halk aç kalmıştı. Arasıra bulunabilen tek karın doyurucu besin hurma çekirdeği idi. Halk bu çekirdeği öğütüp yiyordu. Fakat ne çare ki açlık ölümünden kurtulamıyorlardı. Bazen ise eskimiş örtüleri kaynatıp yiyecek olarak tüketiyorlardı. Şehirde günlük üç dört çocuk kayboluyordu, bazı insanlar ise yaşamak için kendi çocuklarını yiyorlardı. Sokakta kedi neredeyse hiç yoktu. İnsanlar açlık sebebiyle hayvanları yiyorlardı. Köpekler ve insanlar arasında ölüm kalım mücadelesi vardı. İnsanlar üstün gelirse köpekleri, köpekler üstün gelirse insanları yiyorlardı. Bu kıtlık Berdesir'i derinden etkilemiş. Halkın ibretlik bir yaşam mücadelesi vermesine sebep olmuştur.[353]

14.2. Deprem

Yer kabuğunun derin katmanlarının kırılıp yer değiştirmesiveya yanardağların püskürme durumuna geçmesi yüzünden oluşan yer sarsıntılarına deprem denir.[354] Deprem, önlenemeyen bir doğa olayıdır.

Hûzistan, Errecân, İzec ve o yöredeki birçok şehirde 1052-1053 yılları arasında bir deprem meydana geldi. En büyük deprem Errecân'da meydana geldi. Birçok ev zarar gördü, halk evsiz kaldı. Horasan'da da büyük bir deprem oldu. Bu doğal afet sonucuyla evler harabeye dönmüş, birçok insan hayatını kaybetmiştir. Beyhak'ta meydana gelen depremin şiddeti de çok büyük olduğu için surlar, camiler vs. birçok yapı zarar görmüş, 1071/1072

[351] İbnü'l-Esîr, IX, s.143.
[352] İbnü'l-Esîr, IX, s.268.
[353] Merçil, *Kirmân Selçukluları,* s.117-118.
[354] https://sozluk.gov.tr/(01/02/2022).

yılına kadar dökük bir şekilde duran şehrin yapıları Melikşah döneminde Nizâmü'l-mülk'ün emriyle tamir edilmiştir.[355]

Büyük tahribatlara yol açan bir depremde 1058 yılının kasım-aralık ayında Musul ve Irak'ta meydana geldi.[356] Deprem o kadar şiddetli idi, Hemedan bölgesi de etkilendi. Depremin yarattığı bu zararla beraber birçok insanın evi yıkıldı, evsiz kaldı. Çok sayıda insan ölümüne sebep oldu.[357]

Haleb, Harran, Antakya, Maraş ve Suriye yörelerinde 1114/1115 yıllarında şiddetli bir deprem meydana geldi. Bölgelerdeki evler ve kaleler tahrip olmuştur, depremden kaçanlar kurtulmuş, kaçamayanlar vefat etmiştir. Az'ez mescidinin müezzini deprem meydana geldiği sırada mescidin burcunda uyuyor iken hendeğin yamaç kısmına düşmüştü. Onu yerde gören insanlar onun öldüğünü düşündüler. Bir süre sonra uyanan müezzin her şeyden habersiz ne olduğunu sormuş, çevredekilerde depremin etkisi ile aşağıya düştüğünü söylemişlerdir.[358]

Irak, Musul ve el-Cibâl yörelerinde şiddetli bir deprem meydana geldi. 1135 yılındaki bu depremle şehir sakinlerinin birçoğu hayatını kaybetti.[359] Vefat edenlerin olduğu depremde, yapılara verdiği zarardan bahsedilmemiştir.

1137 yılının ekim-kasım aylarında Suriye, Musul, Irak gibi bölgelerde şiddetli bir deprem oldu. Çoğu yer kullanılamaz hale geldi. Enkaz altında kalan çoğu kişi kurtulamadı. Ciddi derecede can kaybı yaşandı.[360]Kayıttan anlaşıldığı kadarıyla yaşanan bu deprem, geniş bir alanı etkilemiş ve oluşturduğu sonuçlar itibariyle bu coğrafyada zararlara sebebiyet vermiştir.

Azerbaycan'a bağlı Gence ve Arrân bölgelerinde şiddetli bir deprem yaşanmış ve bu olay şehir halkının ve bir çok yapının zarar görmesine neden olmuştur. Rivayete göre iki yüz otuz bin kişi bu deprem sonucunda hayatını kaybetti. Büyük tahribatlara neden olan bu depremde, ölenler arasında Azerbaycan hâkimi Karasungur'un iki oğlu da bulunmaktaydı (1138-1139).[361]

---

[355] İbnü'l-Esîr, VIII, s.162.
[356] İbnü'l-Verdi, s.33.
[357] İbnü'l-Esîr, VIII, s.209.
[358]Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, s.125.
[359] İbnü'l-Esîr, IX, s.118.
[360] İbnü'l-Esîr, IX, s.143.
[361] İbnü'l-Esîr, IX, s.151.

İKİNCİ BÖLÜM

SELÇUKLU DEVLETLERİNDE ÖLÜMLE İLGİLİ GELENEKLER

1. Ölüm Öncesindeki Adetler

1.1. Âh Etmek, Beddua Etmek

Beddua kelimesi Farsça'da kötü anlamına gelen *bed* kelimesi ile Arapça'da istekte bulunma ve yalvarma anlamına gelen *dua* kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş bir kelimedir.[362]Bedduanın caiz olmadığı konusunda insanların kendilerine, mallarına beddua da bulunmasının hoş bir istek olmayıp, söylenilen sözün duanın kabul olduğu vakite denk gelip kabul olacağını konusunda hadisler mevcuttur.[363] Bunun yanında bedduanın caiz olduğunu gösteren ayetlerde vardır. *"Allah zulme uğrayandan başkasının çirkin ve kötü söz söylemesinden hoşlanmaz"*,[364] ayeti müfessirlerin çoğunun haksızlık ve zulüm karşında bedduaya izin verildiğini belirtmişlerdir.

Amîdü'l-mülk Kündürî öldürülmeden önce Askerlerden rica da bulunmuş, söylediklerini Nizâmü'l-mülk'e iletilmesini istemiştir. *"O vezire deyin ki, beni öldürtmek için elinden geleni yaptı. İsteğine de ulaştı. Lakin böyle yapmakla devlet erkanına kötü bir alışkanlık getirdi, bu ölüm cezasıyla hükümdarlara kötü bir yol gösterdi. Dilerim ki, bana yaptıklarının aynısını kendi ve çocukları da yaşasın."* demiş ve öldürülmüştür.[365]

1.2. Ölüm Habercisi Sayılan İnanışlar ve Rüyalar

Halk arasında ölümü düşündüren tabiat olayları, bazı hayvanların sesleri ve hareketleri, görülen rüyalar ölümün habercisi sayılmaktadır.[366]

Eski Türklerde ve Anadolu'da ölümünün ön belirtileri benzerlik göstermektedir. Örneğin; evcil hayvanlardan olan köpek uluması, baykuş sesi birisinin öleceğine işaret idi. Gökyüzündeki yıldız kayması da birisinin öleceğine dair bir korku hissi yaşatırdı. Bu

[362] Mustafa Çağrıcı, "Beddua" mad, *DİA*, C.5, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1992, s.297.
[363] Müslim, Zühd 74; Ebû Dâvûd, Vitir 27.
[364] Nisâ, 4/148.
[365]Râvendî, I, s.115-116;Nîşâbûrî, s.88-89; Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s. 90-91; Kazvînî, s.345; Mîrhând, s.89; Solmaz, *Büyük Selçuklu*, s.83.
[366] Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, s. 15.

inançların yanında görülen rüyalarda ölüm habercisi niteliğindeydi.[367]Oğuzlar hasta olan bir kişiyi köleleri ile yalnız bırakarak onlardan uzaklaşırlardı. Çünkü inanışlarına göre hasta insana musallat olan kötü ruhların diğer insanlara da musallat olmaması için bu yönteme başvurulurdu.[368]

Amidülmülk sultan öldükten sonra şunları aktardı: Tuğrul Bey bana şöyle dedi, "Bir gün Horasanda iken göğe doğru çıktım her yer sisti, yalnız güzel kokular geliyordu burnuma. Sonra bir ses duydum. "Ne dileğin vardır" diye bir soru soruldu, bende uzun bir ömür isterim dedim. Ama o ses "senin ömrün yetmiş yıldır "dedi. Ben de bu ömür bana yetmez dedim, fakat tekrar yetmiş yıl yaşayacağım söylendi" dedi. Amidülmülk bunu anlattıktan sonra onun ömrünü hesapladı, gerçektende 70 yıl olduğunu söyledi.[369]

Nizâmü'l-mülk'ün büyük oğlu Farü'l-mülk de babası gibi vezirlik görevine getirilmiştir. Büyük Selçuklu Sultanları, Berkyaruk ve Sencer'in veziri olmuştur.[370] Vezirlik görevinden ayrılınca Nişabur'a geldi. Oruçlu olarak öldürülen Fahrü'l-mülk, adamları ile otururken "Rüyamda Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'i gördüm, beni yanına çağırdı, orucumuzu beraber iftar edelim." dedi. Adamları ise" rüyanın hayra gelmesini dilediler ve evinden çıkmamaya dikkat et" dediler. Fahrü'l-mülk de evinden bir yere çıkmayarak Allah'a ibadet etti.[371]

1.3. Miras Paylaştırma ve Vasiyette Bulunmak

Vasiyet kelime anlamı olarak bitiştirmek, bağlamak ve önermek anlamlarına gelmektedir. Fıkıhta kişinin servetini ölümden önce şahıslara ve hayır kurumlarına bağışlamasını ifade eder. Ayrıca servet dışında ölecek olan kişinin şahıslara ölmeden önce ve öldükten sonra bir şey yapmasını istemesi de vasiyettir.[372] Kişinin ölümü yaklaştığında geride mal bıraktığı takdirde ailesine vasiyette bulunması farz kılınmış olduğu ayette yer almaktadır.[373]

---

[367] Abdulhakim Koçin, "Ölüm Gerçeğinin Türk Kültürüne ve Anadolu Türk Şiirine Yansıması", *Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.2,2003, s.142; Yılmaz Yeşil, *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri*, Ankara 2014, s.145.
[368] İbn Fazlan, *Onuncu Asırda Türkistan'da Bir İslam Seyyahı*, Terc. Ramazan Şeşen, Bedir yayınevi, İstanbul 1975, s.36.
[369] İbnü'l-Esîr, X, s.226; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.121; Müneccimbaşı, I, s.27; Merçil, *Büyük Selçuklu,* s. 49.
[370] Özaydın, "Fahrülmülk", C.12, s. 99.
[371]İbnü'l-Esîr, VIII, s. 516; İbn Kesîr, XII, s. 323-324.
[372] Abdüsselam Sarı, "Vasiyet" mad, *DİA,* C.42, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2012, s. 552.
[373] Bakara, 2/180.

Kırgız Türklerinde vasiyet etme ve istenilen vasiyeti yerine getirme önemli idi. Örneğin; ölüm döşeğinde olan kişi eğer vasiyet edecek durumda ise yakınları çağırılır, vasiyetini söyler ve helallik isterdi.[374]

Büyük Selçuklu sultanı Çağrı Bey, Alp Arslan'a şu vasiyette bulunmuştu. *"Nizâmü'l-mülk'ü baba bil, onun sözlerine kulak ver, hiçbir işte ona muhalefet etme"* demişti.[375] Bu vasiyetin aynısını Alp Arslan'da oğlu Melikşah'a vasiyet etmişti. Vasiyeti yerine getirmek, öğüt vermek Selçuklularda büyük önem ihtiva etmekteydi.[376]

Büyük Selçuklu Hükümdarlarından Tuğrul Bey'in kıymetli eşi Altuncan Hatun, ölmeden hemen önce *"Benim ölüm vaktim geldi, dünya da ve ahirette Allah'ın katında şerefli olmak istiyorsan, Halife'nin kızı Seyyide ile evlenmek hususunda çaba göster"* diyerek vasiyette bulunmuştur. Tuğrul Bey ise Altuncan Hatun'un bu isteği dolayısıyla halifenin kızına talip oldu.[377]Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan, Yusuf Hârizmi adlı kişi tarafından yaralanmış, ölüm döşeğinde iken ölmeden hemen önce ordu mensuplarına şunları söyledi. "*Melikşah Selçuklu tahtına oturacak[378], Nizâmü'l-mülkonun veziri olacak, KardeşimKavurd'a Fars ve Kirman bölgeleri verilsin, eşim Seferîye Hatun ile evlenip bir miktarda para verilmesini, Oğlum Ayaz'a dedesinden (Çağrı Bey) kalan 500 bin altının verilmesini, Oğlum Melikşah'a ise ülkedeki bütün kaleler ve onların gelirlerinin verilmesini vasiyet ediyorum",* dedi. Ordu mensuplarından da Melikşah'a itaat etmeleri konusunda söz aldı.[379]

I.Mesud, Kilikya Seferi dönüşünde hastalanmıştı. Hayatından ümidini kesince kendi himayesi altında bulunan şehirleri çocukları arasında paylaştırdı. Oğlu II. Kılıçaslan'ı ise tahta tayin etti. Diğer çocukları ise kardeşlerine tabi durumdaydı.[380]Anadolu Selçuklu devleti hükümdarlarından olan II. Kılıçaslan da on bir oğlu arasında ülkesini paylaştırmıştır. Herhangi bir ölüm belirtisi olmaksızın böyle bir uygulamaya gitmiştir. Çocukları paylaşılan

---

[374]Mehmet Eren, "Türk Kültüründe Ölüm ve Toprakla İlgili İnanış ve Ritüeller",*Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, C.4, S.1, Mardin 2012, s.261.
[375] Göksu, *Nizamülmük,* s. 27.
[376] Müneccimbaşı, I, s.62.
[377] Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 88-89; Turan, *Rey*, s. 67; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 58.
[378] İbnü'l-Verdi, s.37.
[379] Urfalı Mateos, s.145,146; Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s.113-114; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.184; Müneccimbaşı, I, s.45;Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, s.7-8; Köymen, *Selçuklu Devri*, s. 104-105; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 94.
[380] Sümer, "Mesud I", C.29, s.341; Turan, *Selçuklular*, s.192; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.545-546.

bölgelerde hükümdar gibi davranmışlardır. Böyle bir uygulamaya rağmen oğulları arasında taht mücadeleleri baş göstermiştir.[381]

1.4. Müneccimlere Danışmak, Falcılık ve Büyü

Tarih boyunca gerek kişinin kendisi gerek etrafındakiler ile ilgili gelecekte bilinmeyeni öğrenmek için çeşitli yöntemlere başvuran insanoğlu müneccimlere danışmışlar, fal baktırmışlardır.[382]Kur'an-ı Kerim de ise; fal ve şans oklarının şeytan işi birer pislik olduğundan ve bu uygulamalardan kaçınılması gerektiği belirtilmektedir.[383]

İslamiyet kabul edilmeden önce gelecek hakkında bilgi veren kişilere danışmak büyük önem arz ediyordu. İskitlerde de bu durumu görmek mümkündü. Falcılık çok yaygın ve fal ile ilgilenen kişiler çoktu. Genellikle söğüt dallarına bakarak gelecek ile ilgili haber verirlerdi. Örneğin İskit kralı hastalandığında en iyi üç falcı getirterek ilerleyen zamanlarda kendisine ne olacağını danışmıştı.[384]Kırgızlar da her yıl belirli bir günde bir büyücü getirilirdi. Büyücü çalgı aletleri ve çalgıcıları da beraberinde getirirdi. Çalgıcılar çalar, bu sırada büyücü düşer ve bayılırdı. Ayıldıktan sonra halk bu yıl kıtlık, yağmur, bereket, ölüm, hastalık, savaş ve düşmanları konusunda soru sorardı. Anlatıya göre büyücü ne derse her yıl aynı şeyler yaşanmış olurdu.[385]Kırgızlarda ve Kazaklardaherhangi bir işe başlamadan önce fala bakılırdı. Kürekkemiğine bakılan bir yöntem ile gelecekte olacak olanlardan haber verilirdi.[386]Altaylarda da yaygın olan kürek kemiği falına şöyle bakılmaktaydı. Kürek kemiği falcı tarafından ateşe atılır, bir süre bekledikten sonra ateşten alınan kemikte beliren çatlaklar ve çiziklere bakılarak öğrenilmek istenen konu hakkında haberler verilirdi.[387]Kırgızlarda, Kazaklarda ve Özbeklerde yaygın olan fallardan birinin adı da "kumalak" adıyla anılan faldır. Bu fala genellikle sayıları 41 tane olacak şekilde taş, nohut, fasulye ve koyun tezeğiyle bakılırdı. Gelecek hakkında bilgi verdiğine inanılırdı.[388]Ön Türkler döneminde mezarın içi kırmızı aşıboyası ile boyanmaktaydı. Kırmızı renge boyanmasının asıl sebebi kan ve yaşam

[381]İbnü'l-Esîr, IX, s.582; Niketas Khoniates, s. 121; Mîrhând, s. 269.
[382] Mehmet Aydın, "Fal" mad, *DİA,*C.12,Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1995, s. 341.
[383] Mâide,5/90.
[384] Herodotos, *Hıstorıes*, s.134.
[385] İnan, *Şamanizm*, s.8.
[386] Şener, *Müslümanlıktan Önceki Dini*, s.56.
[387] İnan, *Şamanizm*, s.155.
[388] İnan, *Şamanizm*, s.157.

gücünü simgelemektedir. Aşıboyasının asıl kullanım amacının büyüyle ilgili olduğu zannedilmektedir. Amaç ölünün yeniden dirilmesini ve yaşam garantisi vermektir.[389]

Mahmud b. Muhammed Tapar'ın veziri Sümeyremî öldürülmeden önce hamama gitmişti. Orada bulunan müneccimlere bugün yola çıkacağını söyledi. Müneccimler ise o günün yola çıkması için çok güzel bir gün olduğunu, bahtının açık olduğunu söylediler. Bugün yola çıkmazsa mutluluğu ve istek zamanını kaçırmış olacağından bahsettiler. Bunun üzerine hemen yola koyuldu. Müneccimlerin sözleri işe yaramadı ve Sümeyremî o gün Batınîler tarafından öldürüldü.[390]Tabi şudaunutulmamalıdırkiMüneccimlerin Sümeyremî'ye ısrar etmelerinin amacı Batınîler ile iş birliği içinde olmalarından kaynaklanabilir.

Büyük Selçuklu vezirlerinden olan Nizamü'l-mülk de nücûm ilmiyle ilgilenen Hâkim Mavsilî adlı müneccimle görüşüyordu. Bir keresinde müneccimle görüşmeye gitti. Mavsilî önce kendisinin öleceğini altı ay sonra da onun öleceğini söyledi. 1092 yılına gelindiği zaman Nizâmü'l-mülk Mavsilî'nin öldüğünü duydu. Müneccimin her sözünü dikkate aldığı için ölümünün yaklaştığını düşünerek vasiyet-nâmesini yazdı, vakıflara ait kütükleri tanzim ederek kölelerini serbest bıraktı. Siyaset-nâme adlı eserinide tamamladı.[391]

1.5. Abdest Alıp Namaz Kılmak ve Dua Etmek

I.AlâeddinKeykubad'ın hanımlarından Melike-i Adiliye Ankara kalesinde bulunduğu sırada Sâdeddin Köpek'in emri ile gelen cellatlar tarafından öldürülmeden önce izin isteyerek abdestini tazeledi. Ölmeden önce iki rekât namaz kıldı. Namazının hemen bitiminde Allah'a şu şekilde yalvardı: *"Rabbim ben zulüm görmüş, haksızlığa uğramış aciz bir kulunum. Çocuklarımı benden ayırdılar. Bizi birbirimize hasret bıraktılar. Bu da yetmedi, benim canımı almaya geldiler. Rabbim evlatlarım sana emanet. Onları koru. Sen günahları affedensin, tövbeleri kabul edensin. Bana acı, iyilikle muamele et"* dedi. Sonrasında *"Zalimlere zulümlerinden dolayı hakettikleri cezayı ver, beni bağışla, tövbelerimi kabul buyur"* şeklinde ki duayı durmadan söyledi. Ardından başörtüsünü iki üç kat yüzünü kapatacak şekilde sardı ve cellatlar gelinceye kadar öylece oturdu.[392]

---

[389] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s.180.
[390] İbnü'l-Esîr, VIII, s.31.
[391] Solmaz, *Büyük Selçuklu*, s.112.
[392] İbn Bîbî, s.455-456.

Irak Selçuklu sultanı Mahmud'un vezirlerinden Şemsü'l-mülk Osman öldürülmeden önce gelen cellattan namaz kılmak için istedi. Cellattın izin vermesiyle abdest alıp iki rekât namaz kıldı.[393]

1.6. Kelime-i Şehadet Getirmek ve Kur'an Okumak

Yukarıda belirtildiği üzere I.Keykubad'ın hatunlarından olan Melike-i Adiliye cellatlar gelmeden yüzünü birkaç kat başörtüsüyle sararak kıbleye doğru dönüp, cellatlar gelinceye kadar Kur'an okudu ve cellatlar onu boğmadan Kelime-i Şehadet getirdikten sonra boğularak öldürüldü.[394]

Mevlâna Celaleddin Rumi'nin defin işlemleri gerçekleştirilmeden önce hafızlar Kur'an okuyorlarken halk da bir yandan dua ediyor ve yüksek sesle feryat figan ediyorlar bir yandan da okunan Kur'an-ı Kerimlere eşlik ediyorlardı.[395]AlâeddinKeykubadda Mevlâna öldükten sonra kırk gün boyunca hatimler indirtti ve dualar edilmesi için ferman buyurdu.[396]

2.Ölüm Sonrasında ki Adetler

2.1. Ölünün Defni İçin Yapılan Hazırlıklar

2.1.1. Cenazenin Yıkanması

Ölünün defni için yapılan ilk hazırlık cenazenin yıkama işlemidir.İslam literatüründen cenazenin yıkanmasına *gasil* denilmektedir.[397] Cenazenin yıkanması farz-ı kifâyedir yani mutlaka yapılması gereken birşeydir.[398] Cenazenin yıkanırken ölen erkek ise erkekler tarafından, kadın ise kadınlar tarafından yıkanır.[399]Zaten genel olarak insanlar hangi dine mensup olurlarsa olsunlar erkek ölüyü erkek, kadın ölüyü kadın yıkamaktadır.[400]

Cenezenin yıkanma adeti İslam öncesi Türk kültüründe de olan Bir adettir. Eski Türkler ölülerini kefenlemeden önce yıkarlardı.[401]Sibirya da bulunan halklar ölen kişiyi sıcak

---

[393] İbnü'l-Esîr, IX, s.40.
[394] İbn Bîbî, s.456.
[395] Eflâkî, II, s.61.
[396] Eflâkî, I, s.125.
[397] Kürşat Demirci, "Cenaze" mad, *DİA,*C.7,Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1993, s. 353.
[398]Farz-ı kifâye, müslümanlardan bir kısmının kifâye olan emirleri yerine getirmesiyle diğer müslümanların sorumluluktan kurtulduğu emirlerdir.
[399]Mehmet Şener, "Cenaze" mad, *DİA,*C.7,Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1993, s. 354.
[400] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s.159-160.
[401] İbn Fazlan, s.239.

suyla yıkamaktaydılar. Yakutlarda ölü yıkama işini belirli kişiler yürütmektedir. Bir diğer adet ise Ölünün akrabaları, kendi tanıdıkları, eş dostlarını yıkamazlardı çünkü ölünün yıkanmasını uğurlu bir iş olarak görmezlerdi.[402]

İslam öncesi ve sonrası dönemde de Araplar arasında ölünün yıkanması geleneği vardır. Örneğin Hz. Peygamber'in dedesinin cenazesi sidr bitkisi ile yıkanmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'in ailesinin cenaze yıkama işlemi de yakınları tarafından yerine getirilmiştir.[403]

Selçuklularda bu konudaki örnekler şu şekildedir: Sultan Melikşah'ın oğlu Davut vefat ettiği zaman sultan Melikşah onun ölümünü kabullenememişti. Bu yüzden de alışılmışın dışında hareketler sergilemeye başladı. Cenazenin yıkanması için Davut'u Sultan Melikşah'ın elinden alamadılar. Oğlunu öpüyor, kokluyor, sarılıyordu. Ceset kokmaya ve bozulmaya başladı. Ama Melikşah oğlundan bir türlü ayrılamadı. Nihayet Davut'u onun kucağından güçlükle aldılar ve cenazeyi yıkadılar.[404]

Anadolu Selçuklu Sultanlarından I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Alaşehir savaşı sonucunda şehit olmuştur. Onun ölümünün ardından etrafında bulunan emirler büyük bir üzüntü içinde sultana güzel kokular (misk) sürüp gül suyuyla yıkadılar.[405]Anadolu Selçuklu döneminin önemli şahsiyetleri arasında yer alan Mevlana'nın ölümünden sonra Mevlevî imamı Mevlânaİhtiyare'd-din Mevlana'nın cenazesini yıkamıştır. Ölü yıkanan kerevete Mevlana'nın cesedini koymuş, yıkarken birçok dostunun onu yıkamak için su döktüğünü ve çoğu kişinin de onun cesedinden akan suyun damlasını boşa vermeden içmiş olduğunu nakletmiştir.[406]

2.1.2. Kefenleme, Kefenletme

Ölünün defni için yapılan ikinci hazırlık kefenleme işlemidir. Sözlükte örtmek ve kapatmak anlamlarına gelen *kefn*mastarından gelmektedir. Cenazenin kefenlenmesine *tekfin* de denilmektedir. Ölen kimsenin temiz bir beze sarılıp gömülmesi çevre temizliği, ölüye ve hatıralarına saygı, ölümün hatırlanması gibi hikmetlere vesile olduğundan dolayı bütün din ve medeniyetlerde cenaze kültünün önemli bir öğesini teşkil etmektedir. İslam öncesi toplumlarda ölen kişiler kefen yerine pahalı ve gösterişli elbiseler ile gömülmüşlerdir. İslam

[402] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s.171.
[403] Feyza Betül Köse, "Hz. Peygamber'in Aile Bireylerinin Cenaze Merâsimleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.23, S.1,Elazığ 2018, s.95-101.
[404]Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s.131; İbnü'l-Esîr, VIII, s.300; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.242; Piyadeoğlu, "Yas Tutma Adetleri ve Taziye Merasimleri", s.32; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 148.
[405] İbn Bîbî, s.140; Müneccimbaşı, II, s.40.
[406]Eflâkî, II, s.59.

döneminde israf ve gösterişe neden olan elbise adeti kaldırılarak kefenleme usulü getirilmiştir.[407]

Ölüyü kefenleme adeti çok eskilere dayanmaktadır. Kaynaklarda "esük" adıyla anılan ipekten bir kumaşın önemli kişilerin kefenlenmesi için kullanıldığı söylenmektedir. Kazaklar erkekleri beyaz bir kumaşa üç kat sararlar, kadınları beş kat kefenlerlerdi.[408]Sibirya bölgesinde yaşayan halklar ölülerinin yıkama işlemlerini tamamladıktan sonra en güzel ve en temiz kıyafetlerini giydirilirdi. İki gün boyunca kefenlenen ölüyü tahtanın üzerine yatırırlardı.[409]

Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib vefat ettikten sonra cenaze uygulamaları arasında iki kat yemen işi değerli elbiseler giydirilmiş ve kefenlenmişti.[410]Yine Hz. Peygamber pamuk dokulu üç kattan oluşan beyaz bir kefen ile kefenlendi. Bu bezden başka sarık ve gömlek gibi elbiseleri yoktu.[411]

Halep egemenliği için 1086 yılında karşı karşıya gelen Tutuş ve Süleymanşah arasında meydana gelen savaşta Süleymanşah mağlup olmuş ve savaş alanında cesedine rastlanmıştır.[412] Onun ölümüyle sona eren savaştan dolayı Tutuş çok üzülmüş, onun cesedini en iyi kefenlerle kefenletmiş defin işlemlerini bizzat kendisi yürütmüştür.[413]

Kıvâmüddevle Kürboğa, bir hastalık sebebiyle askeri seferden dönmekte iken vefat etmiş, kefen bulamayan askerler onu battaniye ile kefenleyerek defnetişlerdir.[414] Sultan Muhammed Tapar tarafından öldürülen Emir Ayaz da gönüllü bir gurubun kefenlemesi ile Ebû Hanife'nin kabrinin bulunduğu bir mezarlığa defnedilmiştir.[415]

2.1.3. Sâlâ vermek ve Cenaze Namazı

Arapça'da dua ve namaz anlamlarına gelen [416]*sâlâvermek*; ölmüş kişinin ölümünün halka duyurulması ve kılınacak olan cenaze namazını haber vermek için minareden okunan

---

[407] Mehmet Keskin, "Kefen" mad, *DİA,*C.25,Diyanet Vakfı yay., Ankara 2002, s.184.
[408]Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s.184-185; Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, s.240.
[409] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s.171.
[410] Köse, "Hz. Peygamber'in Aile Bireylerinin Cenaze Merâsimleri", s.95.
[411] Buhari, Cenaiz, 19,24; Müslim, Cenaiz, 45; Nesai, Cenaiz, 39.
[412]Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, s.59-60; İbnü'l- Adîm, s.219.
[413] Sevim, *Suriye ve Filistin*, s.124; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.447.
[414]İbnü'l-Esîr, VIII, s. 462.
[415] İbnü'l-Esîr, VIII, s.495.
[416] Nuri Özcan, "Salâ" mad, *DİA,*C.36,Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2009, s.15.

sâlattır. Cenaze namazı; ölünün naaşı gömülmeden önce tabutun önünde topluca kılınan namazdır.

Hz. Peygamber'in aile üyelerinin cenaze namazları Hz. Peygamber tarafından kıldırıldığı gibi onun olmadığı zamanlarda ise şehrin yöneticisi tarafından kıldırılmıştır. Aile üyeleri arasında yer alan Hz. Peygamber'in ilk eşi Hz. Hatice'nin cenaze namazı kılınmadan defnedilmiştir. Çünkü onun vefat ettiği dönemde cenaze namazı uygulaması yok idi.[417]

Melikşah'ın ölümünün ardından Terken Hatun, onun ölümünü gizledi, emirleri de bu konuda sıkı sıkı tembih etti. Onun ölümünün gizlenmesi cenaze namazının kılınmasına da engel oldu.[418]Ölünün ardından yapılan atların kuyruklarının kesilmesi gibi daha önceki sultanların ölümleri dolasıyla gerçekleştirilmiş olan matem alametleride gereğince yapılamamıştır.[419]

IV. Kılıç Arslan'ın vefat etmiş olduğu haberini alan Mevlâna, dostlarını toplayarak cenaze namazını kılmışlardır.[420]Mevlana'nın ölümü dolayısıyla dasalâ verilmiştir.[421]Yine Tutuş savaş esnasında ölen Süleymanşah'ın cesedine hürmet etmiş, onun cenaze namazının kılınıp defnedilmesini emretmiştir.[422]

2.1.4. Tütsü, Meşale ve Koku

İslamiyet öncesi Göktürkler'in matem alametleri arasında yer alan tütsü İslamiyet'in kabulünden sonra da kullanılmaya devam etmiştir. Göktürkler, tütsüleri meşale şeklinde yakıp ellerinde taşırlardı.[423]

Araplarda ise Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in cenaze işlemleri esnasında kefenine misk kokuları sürülmüştü.[424]Hz. Aişe'nin defin işlemlerinin gece gerçekleştirilmesi üzerine cenaze törenine katılan kişiler ellerinde meşale ile cenaze yerine gitmişlerdir. Eski

[417] Köse, "Hz. Peygamber'in Aile Bireylerinin Cenaze Merâsimleri", s.104-106.
[418]İbnü'l-Esîr, VIII, s.365; İbn Kesîr, XII, s.285; Aka, "Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Gömülü Oldukları Yerler", s.106.
[419] Solmaz, *Büyük Selçuklu*, s.112-113.
[420]Eflâkî, I, s.205.
[421]Eflâkî, II, s.61.
[422]Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, s.60.
[423] Esin, *İslam'a Giriş*, s.103-104.
[424] Köse, "Hz. Peygamber'in Aile Bireylerinin Cenaze Merâsimleri", s.95.

Türklerin adetlerine benzeyen bu hareket gece karanlığında yolu görmek için yapılan bir uygulama olarak da kabul edilebilir.[425]

Müslüman Anadolu halkların da ölü yıkandıktan sonra yağ ile ovalanırdı. Gül suyu, misk, çörek otu, karanfil tozu gibi özel bir su hazırlanırdı. Bu işlemlerin ölünün temiz kokması, böceklerin mezarın içinde ölüyü rahatsız etmemesi için kullanıldığı söylenmektedir. Türkler ölüyü kefenlerken de bir buhur yakarlar ve kefenlenmiş cesedi hoş kokular ile tütsülerlerdi.[426]Anadolu Selçuklu sultanlarından I. Gıyaseddin de vefat edince cenaze yıkanırken gül suyu kullanılmış, cesedine ise güzel kokular sürülmüştür.[427]

2.2. Ölünün Bedenin Kaldırılması

2.2.1. Cesedin Mumyalanması

Ölüm gerçeği ile karşı karşıya kalan toplumlar mumyalama tekniğini cesedin bozulmaması ve kokmaması için hükümdarlara ve saygın kişilere uygulamışlardır.[428]

Ölüm ve defin tarihlerinin farklı olduğu zamanlarda ölülerin cesetlerinin bozulmaması için İskitler kralları öldüğü zaman kırk gün boyunca defin işlemini geciktirmişlerdir. Bu yüzden olsa gerek gövdesini mumla kaplayıp, karnının içini yarıp; maydanoz, anason ve saparna gibi kokulu maddeleri karnının içine doldurup, sonrasında dikmişlerdir.[429]Cesedi mumyalama geleneği hunlar arasında da yaygın idi. Kurganlardan edinilen bilgiye dayanarak çıkan birçok cesedin mumyalanmış vaziyette olup ahşap sanduka içinde ölünün yüzü ise doğuya doğru çevrilmekteydi.[430]

Türkler cesetlerinin bozulmaması için İslam öncesi uyguladıkları mumyalama tekniğini İslamiyet'ten sonra da kullanmışlardır. Irak Selçuklu hükümdarı Davud b. Mahmud, Tebriz'de Batıniler tarafından düzenlenen bir suikast sonucu hayatını kaybetti. Cesedinin bozulmaması için mumyalandı.[431]

---

[425]Köse, "Hz. Peygamber'in Aile Bireylerinin Cenaze Merâsimleri", s.108.
[426] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s.178-179.
[427] İbn Bîbî, s.140; Müneccimbaşı, II, s.40.
[428] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s.238.
[429] Herodotos, *Hıstorıes*, s.322.
[430] İbrahim Onay, "İslamiyet'ten Önce Türklerde Ölüm Anlayışı ve Defin Yöntemleri", Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Eloktronik Dergisi, C.4, S.7,Gümüşhane 2013,s.41.
[431] Usta, *Selçuklu Sultanları*, s.98.

Türkiye Selçuklularında vefat etmiş olan hükümdarların ve devlet büyüklerinin cesetleri bozulmasın diye 13. asırda bile mumyalanarak defnediliyor olması kayda şayandır.[432]Sultanların yanında Celaleddin Karatay'ın da cesedi mumyalıdır.[433]

2.2.2. Ölünün ve Eşyalarının Yakılması

Ölünün yakılması adeti M.Ö 1200'lü yıllarda görülmüştür. Eski Türk inancına göre ölünün yakılmasının altında yatan en önemli sebep ateşin arındırma vasıtası olarak görülmüş olmasıdır.[434]İnançlar eski Türklerin yaşamlarını etkilemiş ve ateş kutsal görülmüştür. Ölüm sadece ölen kişiyi değil etrafındaki kişileri ve eşyalarını da kapsamaktaydı. Arındırma vasıtası olarak görülen ateş ölen kişi ve eşyalarının günahlarından arındırılması için bir araç olarak görülmüştür.[435]Eski Türkler ölülerini mezara defnetmeden önce naaşları ve kıymetli eşyaları ile birlikte ölüyü atına bindirip yakmışlardır.[436]Göktürklerde devlet başkanları atları üzerinde iken, sağlıklarında kullandıkları altın ve gümüşten oluşan eşyaları ile birlikte yakılırdı. Yakılan cesedin külleri bir süre sonra mezara defnedilirdi.[437]

Asya Hun Türkleri ateşin yanıcı özelliğinden dolayı her şeyi küle çevirdiği gibi günahlardan da kurtulmak için büyük bir öneme sahip olduğuna inanmaktaydılar. Bu yüzden olsa gerek sadece ölen kişiyi yakmakla kalmayıp, kullandığı eşyaları ve atlarını da yakmaktaydılar.[438] Ölülerini yakmakla meşhur olan Hintliler gibi Kırgızlar da ateşin her şeyi temizleyip yok ettiğine inanarak ölülerinin de günahlarının yok olması için ölülerini yakmışlardır.[439] Kırgızlar ölen ölünün etrafında üç kere döndükten sonra, ölüyü yakarlar ve kemikleri bir sene bekletildikten sonra defnedilirdi.[440] Eski Türklerde definden önce cesedin yakılması, ölümden duyulan korku ile günahlardan arınma vasıtası olarak görülmüştür. Çünkü eski Türklere göre ateş en temiz şeydir, her şeyi temizler yok ederdi.[441]

---

[432] Turan, *Selçuklular,* s.688-689;Turan, *Türk-İslam Medeniyeti,* s.356-357.
[433] Emine Uyumaz, "Selçuklu TürkiyesindeDefin ve Taziye Merasimlerine Dair", Osman Turan ve Selçuklular Tyb Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi, S.12, Ankara 2014, s.141.
[434] Recep Yaşa, "Eski Türk Cenaze Törenlerinde Ölü Yakma Adeti", Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Bahaeddin Ögel Sayısı, C.4, S.1,2019, s.277.
[435] Y. Ziya Sümbüllü, "Eski Türklerde Defin Şekilleri Üzerine Bir İnceleme", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,C.4, S.2, Erzurum 2004, s.69.
[436] Gökçen Kapusuzoğlu," Çin Kaynaklarına Göre Türk Kültür Çevresinde Evlenme ve Cenaze Gelenekleri", Tarih Araştırmaları Dergisi, C.34, S.58, Ankara 2015,s.510.
[437] Esin, *İslam'a Giriş*, s.104.
[438] Kalafat, *Eski Türk*, s.103.
[439] İnan, *Şamanizm*, s. 8; İbn Fazlan, s. 99.
[440]Kalafat, *Eski Türk*, s.109; Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s. 272.
[441] Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, s.11.

Anadolu Selçuklu hükümdarlarından olan I. İzzeddin Keykavus, çok şüpheci bir karaktere sahip idi. Karakterinin bu olumsuzluğu kendisiyle dostluğu olmasına rağmen ihanet eden Zahire'd-din İli üzerinde göstermişti. Zahire'd-din İli'nin ölmüş olmasına rağmen kendisine duyduğu öfke ve kin dinmediği için Keykavus, Suriye seferi yola çıkmıştı. Burada Zahire'd-din İli'nin mezarını buldurarak çürümüş kemiklerini toplatıp yaktırmış, küllerini ise savurtmuştu. Keykavus'un yaptığı bu davranış İslam dinine uymayan bir hareketti.[442] Eski Türklerde cesedin yakılması inancı ateşin kutsal sayılıp her şeyi temizlediğine inanıldığı için var idi. Bu gelenek bir inanç sonucu olmuş idi.[443] Ama buradaki amaç bir inancın gerekliliğinden kaynaklanmamaktadır. Kızgınlık ve kin sonucu oluşan bu uygulama ölüyü mezardan çıkartıp işkence yapmak şeklinde değerlendirilmelidir.

2.2.3. Cesedinin Geç Defnedilmesi

İslamiyet'ten önceki dönemde İskitler cesedi kırk gün boyunca gezdirirlerdi, kırkıncı günün sonunda ölüyü defnederlerdi. Ölünün defin işlemleri tamamlandıktan sonra kendilerini temizlemek için bir tören tertip ederlerdi.[444] Göktürkler ölen kişiyi yaktıktan sonra ilkbahar ve sonbahar aylarından hangi mevsime yakın bir tarihte öldüyse o zaman külleri toprağa gömülürdü. Anlaşıldığı kadarıylacesetlermevsim dönemine denk gelmemiş ise geç defin edilmekteydi.[445]Eski Türklere göre cenazenin gömülmeyip geç defnedilmesi büyük bir ayıp ve ölünün şahsına karşı yapılan bir hakaretti.[446]

Hz. Peygamber ölen kişinin cesedinin bekletilmeden gömülmesini emretmektedir. Ölen kişinin akrabalarının üstüne düşen vazifeler cenaze merasiminin bir an önce yerine getirilmesi gerekmektedir.[447]

I.AlâeddinKeykubat yediği tavuk etinden zehirlenerek 1237 yılında vefat etti. Vefatının ardından defin işlemlerine hemen başlanılmadı. İki gün Keykubadiye sarayında cesedi beklemiş, üçüncü gün cesedi bir tabutun içine konularak deve sırtında Konya'ya defnetmek için götürülmüştür. Burada atalarının yanına defnedilmiştir.[448]

---

[442] Osman Turan, Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavusun Şahsiyeti ve Tarihi Rolü, Türkler C.6, Ortaçağ, Edt.Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 1007.
[443] Sümbüllü, "Defin Şekilleri", s.69; Yaşa, "Ölü Yakma Adeti", s. 277.
[444] Herodotos, *Hıstorıes*, s.324.
[445] İnan, *Şamanizm*, s.178., Esin, *İslam'a Giriş*, s.104.
[446]İbn Fazlan, s.140.
[447] Youssef Ragheb, "Yalancı Ölümler ve Diri Diri Gömülenler", II, s.59.
[448] İbn Bîbî, s.446.

Vezir Müeyyidü'l-mülk'ün Berkyaruk tarafından öldürülmesiyle cesedi birkaç gün aynı yerde durdu. O süre zarfında cesede kimse dokunmadı. Birkaç gün sonra emirlerden birinin defnedilmesi konusunda izin istemesiyle babasının mezarının yanına defnedildi.[449]

3.Defin Merasiminden Sonra Gerçekleştirilen Matemler

3.1. Ölümün Duyurulmaması, Ölüm Nedeninin ve Mezarın Gizli Tutulması

Ölümün gizlenmesi devletin iç ve dış işlerinde herhangibir kaos ortamına sebebiyet vermemesi açısından gizli tutulur, bir süre sonra başta devlet yöneticileri olmak üzere halka duyurulurdu.

Hunlar atalarının mezarlarını saklı tutarlar, dağların yüksek tepelerine gömerlerdi. Soğuk bir iklimin hâkim olduğu bölge mezarlarda bulunan eşyaların çürümesine engeldi. Bu yüzden mezardan bulunan eşyalar günümüze kadar gelebilmiştir.[450]Batı Hun Türklerinin meşhur imparatoru Atilla öldüğü zaman altın, gümüş ve demirden oluşan tabuta konulduktan sonra gece yarısı bir köle tarafından defnedilmiştir. Mezarı defneden köle defin işlemlerini tamamladıktan sonra öldürülmüştür. Buradaki amaç Atilla'nın mezarının düşmanları tarafından herhangi bir hakaret ve işkenceye maruz kalmaması için mezarı gizlenmiştir.[451]Atilla'nın mezarına uygulanan bu yöntem Oğuzlarda da görülmüştür.[452]

Alp Arslan, Yusuf Hârizmi'nin onu yaralamasından sonra hemen vefat etmemiş, yaklaşık dört gün daha yaşamıştır. Ölümünün herhangi bir kaos ortamı yaratmaması için ölümü duyurulmamış, bir süre gizlenmiştir.[453]Alp Arslan, Melikşah'ı veliaht ilan etmiş olsa da askerlerin herhangi bir isyan çıkarmasından endişe duyan ileri görüşlü devlet adamları ölümün gizli tutulması yönündeki kararları isabetli olmuştur.

Sultan Melikşah'ın eşi Terken Hatun da yine yukarıda birçok kez geçtiği üzere devlet işlerinde hakimiyeti ve siyasi olaylarda aktifliğini kaybetmemek için Melikşah'ın ölümünü bir süre kimseye duyurmadığı [454]gibi cenazesini de bir süre saklamıştı.[455]

---

[449] İbnü'l-Esîr, VIII, s.434; Özaydın, "Müeyyidülmülk", C.31, s. 490-491.
[450] Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s.8.
[451]Kalafat, *Eski Türk*, s.102-103; Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s.298; Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, s. 240.
[452]İbn Fazlan, s.128.
[453] Aka, "Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Gömülü Oldukları Yerler", s.104.
[454] İbnü'l-Verdi, s.47.
[455] İbnü'l-Esîr, VIII, s.364; İbn Kesîr, XII, s.285; Müneccimbaşı, I, s.70; Özaydın, *Muhammed Tapar*, s.8; Bezer, "Terken Hatun", C.40, s. 510; Köymen, *Selçuklu Devri*, s. 76.

IV.Kılıçarslan'ın Pervane ve Moğollar tarafından yayının kirişi ile boğdurulmak suretiyle öldürülmesinden sonra olay bir süre halktan gizlendi. Kısa bir süre sonra Kılıçarslan'ın içki içmesinin sebep olduğu bir hastalık neticesinde vefat ettiği halka duyuruldu.[456]

Kavurd b. Çağrı'nın idam edilmesinin ardından ordu da herhangi bir isyan çıkmaması için kendisinin bu esaret hayatına dayanamayıp yüzüğündeki zehri içerek öldüğü söylendi. Halka bu şekilde duyurulan ölüm haberi herhangibir olumsuzluğun devlet açısından tehlike oluşturmaması için alınmış bir önlem niteliğinde gerçekleştirilmiştir.[457]

I. İzzeddin Keykâvus vefat ettikten sonra Seyfeddin Ayaba, Mübarize'd-din Çavlı, Mübarize'd-din Behramşah, Zeyne'd-din Beşâre gibi devlet adamları devleti zor duruma düşürecek herhangi bir karışıklığa fırsat vermemek için gerekli tedbirleri aldılar. Merhum sultanın ölümünü gizli tuttular.[458]

Rey dışında vefat etmiş olan Tuğrul Bey'in ölümü vezir Amidü'l-mülk'e söylenmiş, devlet erkanı iç meselede herhangi bir karışıklığa mahal vermemek için sultanın ölümünü bir süre kimseye duyurmamışlardı.[459]

3.2. Ölümün Duyurulması, Duyulması

Ölümün gizlenmeyip akraba ve komşulara duyurularak cenazeye katılmalarını sağlamak insani bir görevdir. Hz. Peygamber'in vefatı üzerine Hz. Ebû Bekir mescide giderek burada toplanmış bulunan halka Hz. Muhammed'in vefat ettiğini duyurdu.[460]

Vezir Amidülmülk Tuğrul Bey'in ölümünün herhangi bir kaos ortamı yaratmaması için ölümünü gizlemiş, ölüm haberini duyurmakta aceleci davranmamış uygun bir vakitte ise askerlere ve devlet erkanına Tuğrul Bey'in ölüm haberini duyurmuştur.[461]

Alp Arslan'ın ölümünden dolayı üç gün taziye meclisinde taziyeleri kabul eden Fahrü'd-devle b. Cüheyr üçüncü günün sonunda bir tevkii yayınladı. Burada Sultanın

[456] Sümer, "Kılıçarslan IV", C.25, s.405.
[457] Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.189; Özgüdenli, *Selçuklular,* s. 164-165; Köymen, *Selçuklu Devri*, s. 72-75.
[458] İbn Bîbî, s.224; V.Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Terc. Azer Yaran, Ankara 1988, s.155.
[459] Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s. 83; Özgüdenli, *Selçuklular,* s. 133.
[460] İsmail Tanrıverdi," Hz. Peygamber'in Vefatı ve Defni", Siyer Araştırmaları Dergisi, S.10, 2021, s.132.
[461] Başdin, "Sultan Alp Arslan Dönemi", s. 180; Turan, *Türk İslam Medeniyeti,* s. 142.

ölümünden dolayı üzüntülerini dile getirmiş ve ölümü tekrar duyurulmuştur.[462]Nizâmü'l-mülk'ün ölümünden sonra ölüm haberi duyuruldu. Özellikle kendi adamları ve askerleri büyük üzüntü duydular. Hatta askerleri huzursuzluklarını dile getirmeye başladılar.[463]Diğer yandan Hasan Sabbah Nizâmü'l-mülk'ün ölüm haberini duyduğunda "Şeytanın ölümü mutluluk getirir" diyerek bu katliama çok sevindiğini dile getirmişti.[464]

I. Gıyaseddin'in Alaşehir Muharebesi'nde Laskaris'in askeri tarafından öldürülmüş olması kesinleştikten sonra, savaş alanında sultanın kanlar içinde yatıyor olmasından Selçuklu birliklerinin henüz haberi yoktu. Çünkü ordu Laskaris'in askerlerin kaçmasından sonra geride kalan eşyaları yağmalamakla meşguldü. Sultanın ölümünün duyulmamasını fırsata çeviren Laskaris, Gıyaseddin'in cesedini yanına alarak savaş alanına gitti. Sultanın cesedini gösterip,ölmüş olduğunu orduya duyurdu. Selçuklu ordusu sultanın cesedini görünce büyük bir şaşkınlık geçirdiler ve doğal olarak çok üzüldüler.[465]

I.İzzeddin Keykâvus'un ölümü bir süre gizlendikten sonra, sultanın vefatını dergâha çağırdıkları kişilere Seyfeddin Ayaba şu şekilde duyurdu: Sofaya çıkarak, *"Siz değerli büyüklere duyururum ki, Sultanımız I. İzzeddin Keykâvus vefat etmiştir. Alemlerin Rabbi Yüce Mevla'ya kavuşmuş, cennetin en güzel köşelerine oturmuştur"* dedi ve yeni sultan AlâeddinKeykubad'ın tahta oturmasını kutladı.[466]

I.Gıyaseddin'in Alaşehir savaşında öldükten sonra devlet adamları ölümün duyurulup duyurulmaması konusunda acele etmemişlerdir. Bir süre sonra devlet adamlarının emriyle I. İzzeddin Keykavus'un bulunmuş olduğu yere yani Malatya'ya haberciler gönderilmiştir.[467]

[462] Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.186.
[463] İbnü'l- Adîm, s.42; Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi,* C.4, s.457.
[464] Özdemir, "Abbasi Halifeleri", s. 334; Bernand Lewis, *Haşhaşiler OrtaÇağ İslam Dünyasında Terörizm ve Siyaset*, Terc. Ali aktan, Sebil yayınevi, İstanbul 1995, s. 41.
[465] İbn Bîbî, s. 140; Koca "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Temel İç ve Dış Politikaları", s. 57.
[466] İbn Bîbî, s.233.
[467] İbn Bîbî, s.142.

3.3. Ölen Kişinin Ardından Duyulan Üzüntü: Ağıt Yakma

Ağlamak manasına gelen ağıt; yas törenine katılmış kişilerin ölünün arkasından üzüntü dolayısıyla söylenmiş sözler fiilidir. Ağıt, eski kültürlerden itibaren var olan hâlâ da günümüzde bazı eski geleneklerin izlerini sürdürdüğü görülmektedir.[468]

Eski Türklerde kadının kocası ölmüş ise tabut evden dışarı çıkana kadar başında oturup ağlar. Kadınların ağıtları, feryatlı ve türkülü bir şekilde olur.[469]Eğer ki erkeğin karısı ölmüş ise başına bir şapka takarak ölünün yanında ağlamaya başlar. Erkeklerkadınlara göre daha yüksek sesle ağlarlar. Kendisi yeterince dövünemeyip üzüntüsünü belli edemeyecek olanlar ise ağıtçılar tutmuşlardır.[470]

Kırgız Türkleri ölen kişinin ardından yakıldıktan sonra ağlarlar, yakılan cesedin bir sene kemikleri bekletilip defnedileceği sırada ölen kişi sanki o gün ölmüş gibi asıl ağıt bu esnada gerçekleşirdi.[471]Altay ve Türk boylarında genç yaşta ölen kişiler için hem ağlayıp hem de ellerinin kınalandığını belirtilmektedir.[472] Türkler imparatorları Atilla'nın ölümünden sonra davullar ve düdüklerle çalgı çalmışlar, ozanlar üzüntülerinden dolayı gözyaşları içinde onun yiğitliklerini anmışlardır.[473]

İdil, Bulgar ve Hazar Türkleri cenaze törenlerinde yüksek sesle ağlamış oldukları kaydedilmektedir.[474]Bulgarlarda ölen kişinin oturduğu yere gelip yüksek sesle ağlayan köleler kendilerini kamçı ile döverek çığlık çığlığa kalırlardı.[475] Hun Türkleri ölmüş olan bir kahramanın ardından ağlayıp gözyaşı dökmemişler, fakat kendi yüzlerini yaralayarak kan akıtmışlardır.[476]

Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb'in vefatının ardından cenaze merasimine kalabalık bir topluluk katılmış, çoğu insan onun ölümünden büyük üzüntü duymuş, ağlamışlardır. Ancak

---

[468] Süleyman Uludağ, "Ağıt",mad, *DİA,* C.1, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1988, s.470.
[469] Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, s.239.
[470]İbn Fazlan, s. 141; Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s. 159-160.
[471] Kalafat, *Eski Türk*, s.109.
[472] Kalafat, *Eski Türk*, s. 115.
[473] Kalafat, *Eski Türk*, s.109.
[474] Kalafat, *Eski Türk*, s.110.
[475] İnan, *Şamanizm*, s.188.
[476] Şener, *Müslümanlıktan Önceki Dini*, s.50.

Hz. Peygamber ağlama konusunda ölçülü olmayı emretmiştir. Feryat figan içinde yüksek sesle ağlamanın İslamiyet in kurallarına aykırı olduğunu belirtmiştir.[477]

Bağdat halkı Nizâmü'l-mülk'ün ani ölümüyle yasa boğuldular. Devlet erkanı Nizâmülmülk'ün ölümü hasebiyle taziye için üç gün oturdular. Şairler ona ağıt yakarak üzüntülerini dile getirdiler. Mukâtil b. Atiye ağıtında şunları söylemişti:

"*Vezir Nizâmü'l-mülk eşsiz bir inciydi.*

Rahman onu şeref kalıbına dökmüştü.

Vefat etti. Kıymetliydi. Zaman onun kıymetini bilemedi.

Onu tekrar sedefine geri döndürdü."

İbn Ukayl ve İbn Cevzî de Nizâmü'l-mülk için övgü dolu şiirler yazmışlardır.[478]

Alp Arslan, Kutalmış'ın kan kaybı sonucunda ölmesi ile aile bağlarının bulunması dolayısıyla onun ölümünden dolayı üzüldü ve gözyaşlarını tutamadı.[479]

I. Gıyaseddin'in savaş meydanında ölmesinin ardından sultanın cesedini gören Seyfeddin Ayaba feryat figan ederek, kendisini tutamadı, sultana sarıldı ve hüngür hüngür ağladı.[480]

Gıyaseddin'in ölümünden dolayı el-Efdâl Ali b. Selahaddin şu ağıtı söylemiştir:

Gıyaseddin'in güneşi şarkta ve garpta parladığı zaman

Onun yanında mızrak yıldızı parladı ve onun güneşi battı,

Ben hiç yıldızın doğmasıyla kaybolan güneş görmedim. Diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir.[481]

---

[477] Buhari, Cenaiz,36,38,39; Müslim, İman, 165; Tirmizi, Cenaiz, 22,25; Nesai,Cenaiz,17; Köse, "Hz. Peygamber'in Aile Bireylerinin Cenaze Merâsimleri", s.110.
[478] İbn Kesîr, XII, s.281.
[479] El-Ömeri, s.215.
[480] İbn Bîbî, s.140; Müneccimbaşı, II, s.40; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu*, s.143.
[481] Müneccimbaşı, II, s.40.

Tuğrul Bey'in bir hastalık sonucunda vefat etmesinden büyük üzüntü duyan vezir Amidülmülk sultanın tabutunun bulunduğu yere gidip, Tuğrul Bey'i anımsayarak onu hatırladı ve onun bu dünyadan göçüşü nedeniyle gözyaşlarına hâkim olamadı.[482]

Alâeddin Keykubad kardeşi İzzeddin Keykavus'un ölümü dolayısıyla matem alametlerini yerine getirmiş, üç gün boyunca yas tutulmuş ve büyük üzüntü içinde olan devlet erkanı üç süreyle ağlamışlardır.[483]

Davud b. Melikşah'ın ölümü sadece Selçuklu hanedanını üzmemiş, Selçuklu ülkesinide derin bir yasa boğmuştur. Cenaze için saraya teşvik eden birçok kadın Davud'un ölümünden dolayı büyük üzüntü duydular ve ağıt yaktılar.[484]

Halife Muktedî'nin eşi Mahmelek hatunun ölümü üzerine Bağdat ve İsfahan da bulunan şairler de üzüntülerini dile getirerek birçok mersiye yazdılar.[485]

Rükneddin Süleymanşah babası İzzeddin Kılıç Aslan'ın ölüm haberini alınca yüreğine bir ateş düştü. Ne yapacağını bilemedi. Yüreğinin derinlerinde bir acı meydana geldi. Ayrılık onun yüreğini sızlattı ve kendini tutamayıp feryatlar içinde hüngür hüngür ağlamaya başladı.[486]

Anadolu Selçuklu Sultanı IV.Kılıç Aslan Moğollar tarafından yayın kirişi ile boğdurulmak suretiyle öldürülmüştür. Böylece yaşlı, genç,kadın,erkek bütün insanlar matem tutmaya mahkûm oldular ve şöyle ağıt yaktılar:

"*Cihan padişahı öldü, biz böyle suskun kaldık. Yüz binlerce ah ve figanla.*

Ey sikke! O olaydan sonra ayarın kalmadı. Ey davul (kös)! O şahlar şahının matemi için kükre.

Vah saltanat bulutunun altına girmiş sabaha dönmüş, Vah memleket, akşam gibi siyah saçın rengini almış!

Ey göğün oku! Feleğin kemerini aç, O ok torbasını, şahın alayının omuzundan çıkar.

---

[482] Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.125.
[483] Osman Turan,Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavusun Şahsiyeti ve Tarihi Rolü, Türkler C.6, Ortaçağ, Edt.Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 1016.
[484] İbn Kesîr, XII, s.251-252; İbnü'l-Esîr, VIII, s.300.
[485]İbnü'l-Esîr, VIII,s.341.
[486] İbn Bîbî, s.60.

Ey taç! Ülkenin nizamı bozuldu, toprağa düş. Ey taht! Padişahın talihi karardı, zehir iç.

Ey çetr! Şimdi siyah kisvet giymek yakışır. Şahın kılıcı kınsız kaldığı için matem elbisesi iste.''[487]

Mevlana'nın cenaze töreninde yirmi bölükten oluşan gûyende (söyleyen, şarkıcı), Mevlana'nın vefat etmeden önce söylediği mersiyeleri tekrar ettiler.[488] Ayrıca o dönemde gûyendeler dışında Mevlana'nın, Mektuplar adlı eserinde Nevvâh Ali diye anılan bir şahıs vardır. Nevvâhlar, ölen kişilerin ardından, onların yiğitliklerini, iyiliklerini anarak ağlayan kişilerdir. Erkeklere nevvâh, kadınlara Arapçada nevvâha Farsçada ise nevhâger denilmektedir.[489]

Tutuş, Süleymanşah ile her ne kadar savaşmış bile olsa onun ölüm haberini duyduğunda inanmak istememiş, bizzat kendisi savaş alanına gidip onun ölmüş olduğunu görünce çok üzülmüş ve ağlamıştır.[490]

3.4. Atların Eyerlerini Ters Çevirmek, Atların Üstüne Karalar Sürmek ve Kara Çullar Giydirmek

Eski Türklerde büyük bir öneme sahip olan at, gökten indiği varsayılan kutsal bir hayvan olarak bilinmektedir. Yas alametlerinde büyük bir yeri olan at da matem gelenekleri esnasında kullanılmıştır.[491]

Sultan Melikşah'ın oğlu Davut'un vefatından sonra eski Türk yuğ gelenekleri uygulanmış, atların eyerleri ters çevirilmiştir.Sultan Melikşah'ın oğlu Davut'un matem töreninde atların üstüne karalar sürülmüş ve atların üstlerine kara çullar giydirilmiştir.[492]

3.5. Atlarının Kuyruklarını ve Kâküllerini Kesmek

Türkler için önemli bir yer teşkil eden atlar sahiplerinin ölümünden sonra kuyrukları kesilir, uzun ve kalın bir ağacın ucuna takılırdı.[493] Oğuz Destanlarında kahramana ne olacağı

[487] İbn Bîbî, s.598-599.
[488] Eflâkî, II, s.61.
[489] Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, s.222.
[490] Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, s.60.
[491] İbrahim Kafesoğlu, "At",mad, *DİA,* C.4, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1991, s.26.
[492] Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s. 131; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 242; Piyadeoğlu, "Yas Tutma Adetleri ve Taziye Merasimleri", s. 32; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.148.

belli değil ise at kurban edilir ve kuyruğu sırık ile birleştirilirdi.[494] Eski Türkler ölen kişi ile atları ayrılmaz bir bütün gibiydi. Bu yüzden vefat eden kişinin mezarının üstüne uzun bir sırık dikilir, uç kısmına ise atın kuyruğu kesilerek asılırdı.[495]Altaylarda ölen kişi ile gömülen atlarınında kuyrukları kesilmektedir.[496]

Sultan Melikşah'ın Oğlu Davut öldüğü zaman İsfahan halkı eski Türk matem geleneğinde büyük bir önem atfeden atların, matem geleneklerine uygun olarak atlarının kâküllerini kestiler.[497]

Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'in cenaze merasimi ihtişamlı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Merasime iştirak edenlerin atlarının kuyruklarının kesik olduğu nakledilmektedir.[498]

İnanış ve geleneklerde önemli bir yere sahip olan at kuyruğu savaşa giden yiğitler tarafından atın kuyruğu kesilir ve kılıçlarının uçlarına takılırdı. Çünkü kuyruksuz at dul at diye adlandırılırdı. Böylelikle savaşa giden asker kendisini ölüme hazırlardı.[499]Alparslan Malazgirt muharebesinden önce bu savaş sonucunda şehitlik mertebesine ulaşacağını düşünmüş, bu yüzden atının kuyruğunu kestirmiştir.[500]

3.6. Yas Alameti Olarak Siyah ve Beyaz Rengin Kullanılması

İnsan hayatında üzüntü verici bir anlam ifade eden siyah renk yas alametleri arasında yer almaktaydı.[501] Eski Türklerde ölenin yakınları veya halkın çoğunluğunun bir yas alameti olarak kullanılan elbisenin siyah giyilmesi Anadolu'ya kadar gelmiş, Selçuklu döneminde de varlığını sürdürmüştür.[502] Eski Türkler yas alameti olarak ölmüş olan kişinin evine siyah ve

---

[493] Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, s.239.
[494] İnan, *Şamanizm*, s.197; İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, s.154; Emel Esin, "Türk Sanatında At", Türkler, C.4, Ortaçağ, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 212.
[495] Ögel, *Türk Kültür*, VI, s.146-147.
[496] İnan, *Şamanizm*, s.199.
[497]Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s.131; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.242; Piyadeoğlu, "Yas Tutma Adetleri ve Taziye Merasimleri", s. 32; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 148.
[498]Hacıgökmen, "Türklerde Yas Adeti'', s.407
[499] Ögel, *Türk Kültür*, IX, s.24.
[500] Hacıgökmen, "Türklerde Yas Adeti'', s.407.
[501] Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s.183; Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, s. 239.
[502] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s.151-152.

beyaz bayraklar asmakta idiler. [503]Beyaz renkli bayrak ise genel olarak şehit olmuş kişinin evine asılırdı.[504]

Özbeklerde cenaze törenlerinde ölü ardından yas alameti olarak siyah renk kullanılmaktaydı. Tören sırasında boyunlarına siyah keçe bağlarlardı.[505]Kazaklar ve Kırgızlar da ölen erkeğin karısı bir yıl boyunca siyah renkte elbise giyerdi. Kızlar ise beyaz renkte elbise giyerek başlarına kırmızı renkli bir eşarp sararlardı.[506] Eski Türklerde kadına getirilen bir yıl boyunca yas elbisesi giymek erkek açısından geçerli değildir.[507]

Siyah elbise Türkler arasında yaygın olarak yas törenleri nedeniyle kullanılmaktaydı. Bu yas elbisesi siyah rengin dışında beyaz kullananlarda var idi. Örneğin; Alp Arslan Malazgirt savaşına beyaz elbise ile katılmıştır. Beyaz elbise giymesi kefenin de aynı renkte olmasından dolayı şehitlik dileyip ölüm hazırlığı şeklinde yorumlanmıştır.[508]

Büyük devlet kuramamış ve büyük devlet hayatı yaşamamış Türk topluluklarında evlere beyaz kumaş parçaları asılmakta idi. Bu kumaş parçaları bayrak yerine kullanılmaktaydı. Böyle bir inanç içerisinde olan Türk toplulukları bu beyaz bez parçaları ile eve kötü ruhların gelmesini engellemekteydiler.[509]

İzzeddin Keykavus'un ölümünün ardından emirler aralarında görüşerek fikir birliği ile I. AlâeddinKeykubad'ın tahta çıkmasına karar vermişlerdir. Seyfeddin Ayaba ölüm haberinin doğruluğunu göstermek için Keykavus'un sarığını ve yüzüğünü yanına aldı. Bunlar yas alametinin bir göstergesi olan siyah renge boyandı ve Keykubad'ın hapis edilmiş olduğu Gezerpirt kalesine götürülmüştü.[510]

Babası AlâeddinKeykubad'ın vefatının ardın II.Gıyaseddin Keyhüsrev, matem alametlerini yerine getirmek için beyaz atlas[511] giydi. Askerler, devlet adamları da giysilerinin

[503] Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, s.240.
[504] Ögel, *Türk Kültür*, VII, s.286.
[505] İnan, *Şamanizm*, s.197.
[506] Kalafat, *Eski Türk*, s.111.
[507]Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s.150.
[508] Reşat Genç, *Türk İnanışları İle Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1997, s. 12; Ögel, *Türk Kültür*, VI, s. 383-384.
[509] Ögel, *Türk Kültür*, VI, s.200.
[510] Hacıgökmen, "Türklerde Yas Adeti'', s.400.
[511] Anadolu Selçuklu Devleti, Abbasi Halifelerine bağlılıklarından dolayı beyaz atlas giymektedirler.

üzerlerine beyaz örtü (gâşiye) çektiler. Üç gün boyunca matem geleneklerine uydular. Üç gün boyunca beyaz örtü ve atlasları çıkarmadılar, dördüncü gün matem elbiselerini çıkardılar.[512]

Kardeşi I.İzzeddin Keykâvus'un ölümünden dolayı AlâeddinKeykubad Abbasi devletine bağlılık geleneğini sürdürerek taziye elbisesi olarak beyaz atlas giydi. Devlet adamları ise üzerlerine beyaz kumaşlar örttüler. Bu taziye elbiseleri üç gün boyunca giyildi.[513]

Büyük Selçuklu devleti hükümdarlarından Melikşah'ın çok sevdiği oğlu Davud'un ölümü onu çok üzdü. Evlat acısının yükü ona çok ağır gelmiş, bir süre kendini toplayamamıştır. Selçuklu ülkesi de büyük bir hüzne kapılmış, gereken bütün matem alametlerini yerine getirmişler, üzüntülerini sözlü ifade etmenin yanında evlerinin kapılarını siyaha boyamışlar böylece eşyalarda siyah rengi kullanarak da ifade etmişlerdir.[514]

3.7. Çarşı ve Pazarların Kapatılması

Ölen saygın kişilerin yas alametleri başka vilayetlerde de sadece kişiler tarafından uygulanmıyordu. Genel olarak bu yas alametlerinin yerine getirilmesinde halk da bunların yapılmasına dahil ediliyordu. Çarşı ve pazarların kapatılması da matem geleneklerini yerine getirmede ki ve duyulan üzüntünün günlük yaşama yansıtılması amaçlanmıştır.

Büyük Selçuklu Sultanlarından Alp Arslan'ın vefatıyla Fahrü'd-devle b. Cüheyr Bağdat'ta yas ilan etmiştir. Bu yas sürecinde Bağdat'ta ki çarşılar bir hafta süreyle hizmete kapanmıştır. [515]

3.8. Elbiseleri Yırtmak ve Çekiştirmek

Eski Türklerde ölüm olayı gerçekleştikten sonra sakin kalınmıyordu. Yas alametlerini uygularken onlarda elbiselerini çekiştirip yırtıyorlardı.[516]Eski Türklerden kalan bu gelenek Selçuklu devletlerinde de varlığını göstermiştir.

---

[512] İbn Bîbî, s.446; Kaymaz, *II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev*, s. 35.
[513] İbn Bîbî, s.233; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu*, s.156;Koca, "Rol Oynayan Güçler", s. 11-12.
[514]İbnü'l-Esîr, VIII, s.336; Kaçın, *Siyasi Evlilikleri*,s.121.
[515] Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.186;Aka, "Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Gömülü Oldukları Yerler", s.104; Muharrem Kesik, "Sultan Alp Arslan Nasıl Öldürüldü?" *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.5, Konya 2016, s.111; Öngül, *Büyük Selçuklular,* s. 92; Turan, *Türk İslam Medeniyeti,* s. 193.
[516] Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, s.240.

Sultan Melikşah'ın oğlu vefat ettiğinde artık dayanma gücü kalmamış, kendisi de üzüntüden dolayı dengesini kaybetmiş, aşırı korku, telaş içine girmiştir. Elbiselerini hem çekiştirmiş hem de yırtmaya başlamıştır.[517]

Tuğrul Bey'in ölüm haberini alan vezir Amidülmülk Rey'e doğru hareket etti. Sultanın cansız bedenini tabut içinde gören devlet adamları üzüntüleri dolayısıyla Türk matem geleneklerini yerine getirerek giysilerini çekiştirip yırtmak istemişlerdir.[518]

Kirman Selçuklu sultanlarından II.Arslanşâh'ın kardeşi Turanşâh ile giriştiği savaşta bir okun isabet etmesiyle yaralanmıştır. Güçten düşüp yere yığılıp kaldığında henüz hayatta idi., Kızıl Arslan adında bir Türk onu gördü ve öldüğünü sanarak üzüntüsünden elbiseleri çekiştirip yırtmaya başladı.[519]

Anadolu'da Selçuklular zamanında yaşamış olan Mevlana'nın ölümüyle halk büyük bir yasa boğulmuş, matem alametlerini yerine getirmişlerdir. Kadın, erkek bütün insanlar elbiselerini çekiştirip yırtmaya başlamışlardır. Öyle ki erkekler elbiselerini o kadar çok çekiştirmiş ki çıplak denilecek bir hale gelmişlerdir.[520]

3.9. Evden Çıkmamak ve Kapıları Kapatmak

Eski Türkler soydaşlarından biri vefat ettiğinde kapılarını kapatıp evden dışarı çıkmazlardı. Yas süresince bu uygulamanın devam etmesine özen gösterilirdi.[521] Selçuklu devletlerinde devam eden bu geleneğe halk da uyardı. Çünkü yas alametlerine uymamak yadırganır bir davranıştı. Üzüntülerini dolu dolu yaşamak için oturanların yanında baş sağlığı dileklerini kabul etmek için de evden dışarı çıkılmazdı.

Melikşah'ın Oğlu Davut öldüğü zaman, Melikşah üzüntü dolayısıyla teselli edilmemek için bulunduğu yerin kapılarını kapattırmıştır. Evlat acısının verdiği üzüntüyle yanlız kalmak istemiş, kendisi de dışarı çıkmamıştır.[522]

---

[517]Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s.131;Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.242; Piyadeoğlu, "Yas Tutma Adetleri ve Taziye Merasimleri", s. 32; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 148.
[518] Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.125.
[519] Merçil, *Kirmân Selçukluları,* s.106.
[520] Eflâkî, II, s.60.
[521] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s.156.
[522]Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s. 131; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.242; Piyadeoğlu, "Yas Tutma Adetleri ve Taziye Merasimleri", s. 32; Sevim- Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 148.

Anadolu Selçukluları devrinde Konya'da yaşamış olan Mevlana'nın vefatı sultan Alâeddin 'i büyük bir hüzne boğmuş ve taziye için saraya yedi gün oturduğunda bu süre zarfında saraydan dışarı çıkmamıştır.[523]

3.10. Külahları ve Elbiseleri Ters Çevirmek

Ölen kişinin ardından elbiseleri ters giymek bir gelenektir.[524]Altay ve Oğuz Türkleri de yas alameti olarak elbiselerini ters giyinmişlerdir.[525] Kırgız ve Kazaklarda ölen kişinin ardından kadınlar elbiselerini ters çevirirler ve ters otururlardı.[526] Eşya olarak kullanın şapka ve elbisenin eski Türklerden Anadolu Selçuklu devleti dönemi matem törenlerinde de teşkil etmiş olduğu görülmektedir.

Defin işlemleri tamamlanan I.İzzeddin Keykâvus için Selçuklu ülkesi yas tutmaya başladı. Türk adeti gereğince komutanlar ve devlet adamları başlarındaki külahları ters çevirdiler, bu adet üç gün boyunca devam ettirildi.[527]

3.11. Saç Yolmak, Çözmek ve Kazımak

Ölen kişinin ardından bir üzüntü simgesi olarak kullanılan saçlar yolunmuş, örgülü biçimde olanlar çözülmüş, uzun saçlar kimi zaman kesilmiş kimi zaman ise bir süre kesilmemiştir. İnsanların saçlarına yaptıkları bu çeşitli uygulamalar matem geleneklerinin aşırı yaşandığı dönemlerde sık sık karşımıza çıkmaktadır.

Eski Türklerde kadınlar saçlarını kesmişler, çözmüşler ve hatta örgülü saçlarını kesip mezara koymuşlardır.[528]Erkeklerde saçlarını yas süresi boyunca kazımamışlardır.[529] Bulgarlarda ölen kişinin ardından iki yıl boyunca yas tutulurdu. O süreç içerisinde saçlarını kesmeyip iki yıl süren yas sona erdikten sonra saçlarını keserlerdi.[530]İskitler İslamiyet ten önce ölen kral için gereken bütün matem alametlerini uygulamaktaydılar. Kralın vefatıyla halk saçlarına çepeçevre şeklini vererek kazılırdı. [531]Hunlar, meşhur imparatorları Atilla'nın

---

[523] Eflâkî, I, s.23.
[524] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s.153.
[525] Kalafat, *Eski Türk*, s.115.
[526] İnan, *Şamanizm*, s.199.
[527]İbn Bîbî, s.233; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu,* s.156; Aydın Taneri, *Türk Devlet Geleneği (Dün-Bugün),* Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2015, s.170-171.
[528] Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, s.240.
[529] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s.154.
[530] İnan, *Şamanizm*, s.189.
[531] Herodotos, *Hıstorıes*, s.322-323.

ölümü dolayısı ile yas alametinin bir göstergesi olan saçlarını kesmişlerdir.[532]Göktürkler matem alameti olarak saçlarını kesmişlerdir.[533]Kazaklarda şöyle bir adet var idi. Ölen kişinin çocuklarının saçları kesilirdi.[534]

Sultan Melikşah'ın oğlu Davut'un ölümünden sonra Türkler, Türkmenler ve sarayda ikâmet eden kadınlar, erkekler Payitahtta toplanarak saçlarını, başlarını yoldular. Kimileri ise bağlı olan saçlarını çözdüler.[535]

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan vefat ettiğinde halifenin eşi Arslan Hatun[536] hilafet sarayında yas tutmak amacıyla oturdu. Burada cariyelerin saçlarını yoldu, üzüntüsünden kendi saçlarını yolmak istediyse de Fahrü'd-devle b. Cüheyr buna müsaade etmedi.[537]

3.12. Saçı Açmak, Başa Toprak Saçmak ve Toprak Üzerine Oturmak

Eski Türklerde yas alametleri yerine getirilirken toprak üzerine ters bir şekilde oturulmaktaydı.[538] Toprak üzerine oturulduktan sonra üzüntünün etkisi ile saça ve başa toprak atılmaktaydı.

Amîdü'l-mülk Kündürî'nin, Sultan Tuğrul Bey'in vefatından sonra tahta Alp Arslan'ın geçmesiyle birlikte infazına karar verilmiştir. Alp Arslan taht davasında Süleyman'ın yanında yer almasından dolayı Kündürî'ye kırgın olması ve Nizâmü'l-mülk'ünde kışkırtmalarının artmasıyla onun öldürülmesi için askerlerini göndermiştir. Öldürüleceğini anlayan Kündürî ailesi ile vedalaşmak için askerlerden izin istemiştir. Onlarında izniyle Kündürî ölümünden hemen önce onlarla vedalaşmıştır. İçeride ağıt sesleri yükselmiş, üzüntülerinden dolayı saçlarını açan cariyeler, başlarına toprak saçmaya başladılar.[539]

Kirman Selçuklu sultanlarından II. Arslanşâh'ın kardeşi Turanşâh ile giriştiği savaşta bir okun isabet etmesiyle yaralanmıştır. Güçten düşüp yere yığılıp kaldığında henüz hayatta

---

[532] Şener, *Müslümanlıktan Önceki Dini*, s.50.
[533] Esin, *İslam'a Giriş*, s.104.
[534] Kalafat, *Eski Türk*, s.111.
[535] Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s. 131; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 242.
[536] Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun.
[537] Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.186; İbn Fazlan, s. 141; Kesik, "Sultan Alp Arslan", s. 111.
[538] Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, s.239.
[539] Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s.90-91.

idi., Kızıl Arslan adında bir Türk onu gördü ve öldüğünü sanarak üzüntüsünden başına toprak saçmaya başladı.[540]

Büyük Selçuklu Hükümdarı Alp Arslan vefatından sonra Fahrü'd-devle b.Cüheyr ülkede yas ilan etmiş, eşi Arslan Hatun da yedi gün boyunca toprak üzerinde oturmuştur. Yedi gün süreden sonra eşi Fahrü'd-devle onun bu yas alametlerini uygulatmamıştır.[541]

Anadolu Selçuklularının hükümdarlığı döneminde Konya'da vefat eden Mevlana'nın cenaze töreninde dışarda büyük bir kalabalık bulunmakta idi. Buradaki büyük küçük bütün insanlar bu vefat ile duymuş oldukları acıdan dolayı başlarını açmışlardı.[542]

3.13. Ölen Kişinin Ardından İnsanların Kendilerine Zarar Vermeleri

İslamiyet'in henüz gelişim göstermediği dönemlerde insanlar üzüntülerini aşırı bir şekilde yaşamaktaydılar. Bu yüzden ölen kişi arkasından kendilerine zarar vermeyi gelenek haline getirmişlerdir.

İskitler döneminde kralların ölmesi sonucunda şu gelenekler vukuu bulmaktaydı. Kulaklarının bir tanesini keserler, kesici aletlerle kollarına ve yüzlerine zarar verirler, ellerine ile ok saplarlardı.[543]Göktürkler ölen kişiyi bir tabuta koyduktan sonra otağın önüne getirirlerdi. Matem alametlerini gerçekleştirmek için gelen ölünün yakınları tabutun bulunduğu çadıra giderek orada yüzlerini burunlarını ve kulaklarını bıçak ile kesip kendilerine zarar vermişlerdir.[544] Kendilerine zarar verme geleneği Altaylarda ve Hun devletinde de var idi.[545]

İslami literatürünün hâkim olduğu dönemde cahiliye adeti olarak kabul edilen, ölenin arkasından kendilerine zarar vererek yüzünü gözünü tırmalayan kişilerinin davranışlarını hoş görülmemiştir.[546]

---

[540] Merçil, *Kirmân Selçukluları,* s.106.
[541] Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.186; Kesik, "Sultan Alp Arslan" s.111.
[542]Eflâkî, II, s.60.
[543]İbn Fazlan, s.141; Roux, *Türklerin ve Moğolların*, s. 225; Herodotos, *Hıstorıes*, s.322-323; İbrahim Onay, "İslamiyet'ten Önce Türklerde Cenaze ve Defin İşlemlerinde Uygulanan Gelenekler ve Bunların Amaçları", *International Journal of Social Science*, S.6, 2013, s.482; Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, s.239.
[544] İnan, *Şamanizm*, s. 177; Esin, *İslam'a Giriş*, s.103-104.
[545] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm Geçmişten Bugüne Türklerde Ölüm Kültürü*, s.163.
[546] Buhari, Cenaiz,36,38,39; Müslim, İman, 165; Tirmizi, Cenaiz, 22,25; Nesai, Cenaiz,17.

Sultan Melikşah'ın Terken Hatundan Dünya'ya gelen oğlu Davut'un ölümüyle büyük üzüntü duyması onun değişik tavırlar sergilemesine neden olmuştur. Çünkü oğlunu çok sevmekte idi. Bu yüzden olsa gerek dayanma gücü kalmamış ve evlat acısının verdiği üzüntüyle yaşamanın anlamsız olduğu düşünmüş, bu nedenle de birkaç defa kendine zarar verip intihar girişiminde bulunmuştur. Yakın akrabaları Melikşah'ın bu tavırlardan dolayı onu yalnız bırakmamış, sımsıkı sarılmışlardır. [547]

3.14. Atlara Binmemek ve Yeme İçmeyi Bırakmak

Vefat haberinin ardından yas ilan edilmesi ile belirlenen yas süresi boyunca bir takım yapılması gereken işler ertelenmiş evden çıkılmayıp atlara binilmemiştir. Yemek içmek gibi ihtiyaçlara da üzüntü sebebiyle bırakılmıştır.

Davud b. Melikşah'ın ölümüyle halk matem havasına bürünmüştür. Yedi gün boyunca yas gelenekleri yerine getirilmiştir. Atın matem geleneklerinde büyük bir yeri olduğu için pek çok matem geleneğini onlara da uygulamışlardır. Bu vefatın getirdiği ıstırap ile yedi gün boyunca kimse atlarına binmedi.[548]

Sultan Alâeddin Keykubad Mevlana'nın ölümü dolayısıyla yedi gün boyunca taziye için sarayda oturmuş ve matem geleneklerine uygun davranarak kırk günlük bir süre zarfında atına binmemiştir.[549]

Sultan Melikşah'ın oğlu Davut vefat ettiği zaman evlat acısının vermiş üzüntü sebebiyle matem dolayısıyla yeme içmeyi bırakmış, yas tutmaya başlamıştır.[550]

Mevlana'nın vefatından sonra bir kedi yedi gün boyunca kendisine verilen yemeği yemedi ve suyu içmedi. Yedinci günden sonra ölen kedi Mevlana'nın kızı Melike Hatun tarafından Mevlana'nın türbesinin olduğu bahçeye gömüldü. Sonrasında orada bulunan misafirlere helva ikram edildi.[551]

---

[547] Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s.131; İbnü'l-Esîr, VIII, s.300; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.242; İbn Kesîr, XII, s. 251-252.
[548] Kaçın, *Siyasi Evlilikleri,* s.121.
[549] Eflâkî, I, s.23.
[550] Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s. 131; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 242.
[551] Eflâkî, II, s.52.

3.15. Yas Süresi

Cenaze ve defin işlemleri tamamlandıktan sonra yas süresi belirlenmiştir. O süre boyunca matem gelenekleri yerine getirilmiş, yas süresi sona erince normal hayata kalındığı yerden devam edilmiştir.

Kazaklarda ölen kişinin ailesi dışında halk bir yıl boyunca yas tutuyordu.[552] Kırgız Kazaklarında ise ölmüş olan bir kadın halk tarafından iyi ve güzel huyluluğu ile tanınıyorsa 40 gün boyunca yas tutulur.[553]Bulgarlarda yas tutma süresi iki yıl sürüyordu.[554]

Sultan Melikşah'ın oğlu Davut'un cenaze ve defin işlemleri gerçekleştikten sonra Selçuklu halkı sokaklarda ve evlerde yedi gün süreyle yas ilan etmişlerdir.[555] Melikşah'ın diğer bir evladı Mahmelek hatunun vefat etmesi üzerine ölüm haberi Bağdat'a ulaşınca yedi gün boyunca yas ilan edildi.[556]

I. İzzeddin Keykavus ve I.Alâeddin Keykubat, babaları I.Gıyaseddin'in vefat etmesinden sonra matem töresini yerine getirmek için üç gün boyunca yas tuttular.[557]I.İzzeddin Keykâvus'un ölüm haberi duyurulduktan sonra Selçuklu ülkesinde üç gün süreyle yas tutmuşlar ve o süreç içerisindeki matem alametlerini yerine getirmişlerdir.[558] I. Alâeddin Keykubad'ın vefatının ardından ise matem gelenekleri üç gün boyunca uygulanmış, dördüncü günün sonunda matem sona ermiştir. [559] Bir başka Anadolu Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev sürgün hayatında iken abisi Rükneddin Süleymanşah'ın vefat haberi ona ulaştığında üç gün boyunca yas tutarak matem alametlerini yerine getirmiştir.[560]

Nizâmü'l-mülk Basra Mültezimi olan İbn Allan El-Yahudi'nin ölüm haberini duyunca üç gün boyunca evden dışarı çıkmadı. Nizâmü'l-mülk'ün yas tutması ve sultana olan kırgınlığından vazgeçmesi konusunda uyarılınca, Nizâmü'l-mülk, Melikşah'ın huzuruna gitti, sultan da onun gönlünü aldı.[561]

---

[552] İnan, *Şamanizm*, s.197.
[553] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm* s.149.
[554] İnan, *Şamanizm*, s.189.
[555]Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s. 131; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.242; Kaçın, *Siyasi Evlilikleri*, s.120-121; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.148.
[556]Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s. 148; İbnü'l-Esîr, VIII,s. 341.
[557] İbn Bîbî, s.143.
[558] İbn Bîbî, s.233; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu*, s. 155-156; Koca, "Rol Oynayan Güçler", s.11-12.
[559] Kaymaz, *II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev*, s.35.
[560]Uyumaz, "Defin ve Taziye", s.143; Taneri, *Türk Devlet Geleneği,* s. 170.
[561] Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s.129-130; İbnü'l-Esîr, VIII, s.295;Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.232.

Irak Selçuklu sultanı Mahmud'un oğlu Davud'un Batınîler tarafından öldürülmüştür. Bağdat'ta ölüm haberi duyulmuş halifenin sarayında devlet adamlarınında katılmış olduğu üç gün süreyle şehirde yas ilan edilmiş, matem töreni gelenekleri yerine getirilmiştir.[562] Irak Selçuklu sultanlarından Davud b. Mahmud'un ölüm haberi Bağdat şehrinde duyulduğunda devletin ileri gelenleri ile üç gün boyunca matem tutuldu.[563]

3.16. Taziye Yemeği veya Ölü Aşı

Ölen kişinin ardından yapılması büyük bir ehemmiyet barındıran taziye yemeği eski Türklerde, ölen kişinin ölümünün ardından başta akrabaları olmak üzere koyun, at, sığır gibi hayvanları kurban edip ölen kişiye sunarlardı. Ölüye sunulan bu kurbanların bir kısmı ise ölüye üzüntü duyup yas tutan misafirlere ayrılıp cenaze yemeği olarak ikram edilmekteydi.[564]Kurban edilen bu hayvanların sayısı ölen kişinin ve ailesinin maddi durumuna göre değişmekteydi.[565]

Eski Türkler inek ve buzağıyı ölü öldükten sonra onun et ve süt ihtiyaçları için kurban ederlerdi. Kurban edilen bu hayvanların etlerini ölüyü yıkayıp, mezar kazan ve çadıra taziye için gelen kişiler yerlerdi.[566] Oğuzlardan biri vefat edince ölünün defin işlemlerinden sonra ölen kişinin hayvanlarından yüz veya daha fazlasını kurban ederler. Aş olarak kurban edilen hayvanın etlerinden yerler.[567]Kazaklarda ve Kırgızlarda ölen kişi damadın ve gelinin ailesinden ise cenaze evine kımız, dokuz deve ve atı ikram olarak götürürlerdi.[568]

Türkler ölüyü anmak için verdikleri ziyafetlerde belirli kurallara göre düğün ve ziyafetlerde kullandıkları kadehleri kullanarak içki içerlerdi.[569]Eski Türklerde "ölü aşı" büyük bir önem arz etmekteydi. Ölü aşı onların anlayışlarına göre vefat eden kişinin önüne veya mezarının bulunduğu yere dökülmekteydi. Manevi kültürün ehemmiyet kazandığı dönemlerde artık yemek ölüye değilde onun hayrı için fakirlere ve taziye sebebi ile gelen ziyaretçilere çeşit çeşit yemekler ve helva ikram edilmekteydi. [570]İslamiyet'ten önce İskitler, ölen kişinin ardından ölü aşı geleneği uygulamaktaydılar. Getirilen yemeklerden ölünün önüne de

[562]Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 320; Nuran Ünal, "Selçuklu Meliki Davud'un Saltanat Mücadelesi", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C.7, S.1, İstanbul 2020, s.214.
[563] Müneccimbaşı, I, s.146.
[564] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s.162.
[565] İbn Fazlan, s.126.
[566] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm* s.303.
[567] İbn Fazlan, s.36.
[568] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm* s.168.
[569] Ögel, *Türk Kültür*, IV, s.173.
[570] İnan, *Eski Türk Dini*, s.154.

hepsinden az miktarda olmak üzere konulurdu.[571]Türklerde vefat eden kişinin ardından ölü aşı olarak kazanda helva pişirilir ve başsağlığı için gelen misafirlere ikram edilirdi.[572]

Selçuklularda Alâeddin Keykubad, Bahaeddin Veled'in vefatıyla etmesiyle ölü aşı verme geleneğini devam ettirerek halka yemekler yedirmiş, fakirlere adaklar adamıştır. Kırk gün boyunca halka yemekler verilmiştir. [573] Mevlana'nın vefatıyla da fakir zengin herkes kendi durumuna göre taziye yemeği verdi, yas için bekleyenleri doyurdu.[574]

Anadolu Selçuklu devleti döneminde Mevlana'nın cenazesini yedi öküz çekmişti. Cenazenin defin işleri tamamlandıktan sonra arabayı çeken yedi öküz kurban edilip, şehrin fakirlerine bağışlanmıştır.[575]

3.17. Yas Alametlerini Yerine Getirmeyenlere Verilen Cezalar

Eski Türklerde devlet büyükleri ve kahramanlar için özel bir matem töreni tertip edilirdi. Yabancı elçilerinde bu yas adetine mecbur tutulduğu görülmektedir. Eski Türklerde ölen kişiye saygı duyarlardı bu yüzden halkın bu törene katılıp mateme uygun davranılması beklenirdi.[576]

Alp Arslan'ın oğlu Melikşah'ın tahta çıkmasıyla amcası Kavurd Bey'in isyan girişimleri devam etmekteydi. Aralarında yapılan son savaşta Kavurd Bey mağlup oldu ve tutuklanarak Melikşah'ın huzuruna getirildi. Melikşah amcasına; "Ey amca bu durumda olmaktan utanmaz mısın? Babamın vasiyeti idi benim hükümdar olmam, sen babamın bu sözünü çiğnedin bir de yetmezmiş gibi Gayrimüslimler bile matem tutarken sen eğlenceler düzenledin. Allah bu yaptıklarının cezasını sana verecek", dedi.[577] Kavurd Bey ise "Benim bu savaş girişimlerinde bulunmamın asıl nedeni güçlü devlet adamlarından mektuplar almam idi. Sana muhalif birçok devlet adamı var idi. Onlar benim tarafımda olduklarını söylediler. Bu

[571] Herodotos, *Hıstorıes*, s.324.
[572] Ögel, *Türk Kültür*, IV, s.257.
[573]Eflâkî, I,s. 125; Taneri, *Türk Devlet Geleneği,* s. 169-170.
[574]Eflâkî, II, s.62.
[575]Eflâkî, II, s.63.
[576] Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, s.234.
[577]Taneri, *Türk Devlet Geleneği,* s.171.

yüzden üzgünüm", dedi ve af diledi. Melikşah onun özrünü kabul etmedi[578]ve Gevherayin'e öldürülmesi emrini verdi.[579]

Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın oğlu Davud'un ölümü başta aile fertlerini olmak üzere bütün Selçuklu ülkesinin yasa boğulmasına sebep olmuştur. Melikşah evlat acısının verdiği üzüntüyle bir süre kendini toparlayamamıştır.[580] Selçuklu ülkesinin matem ilan ettiği sırada Melikşah'ın kulağına şöyle bir şikâyet gelmişti. Saray öğretmenlerinden olan İbn Behmenyar ve sarayın maskarası Caferek umumi matem ilanına rağmen içkili ve çalgılı eğlence düzenlemiş olduklarına dair suçları sultana söylenmiş, sultanda saraya adamlarını gönderip delillerin bulunması üzerine eğlence yapılmış olduğu görülmüştür. Caferek tutuklanmış ve dili üçe ayrıldıktan sonra öldürülmüştür. Çocukların terbiyeleriyle bizzat ilgilenen İbn Behmenyar'ın ise gözleri kör edilesiye kadar mil saplanmıştır.[581]

3.18. Cenazenin Gömüldüğü Yerden Başka Bir Yere Nakledilmesi

Sultan Melikşah döneminin ünlü devlet adamlarından olan Aksungur Halep Valisi olarak görev yapmıştır. Tutuş ile giriştiği mücadele sonucunda öldürülmüş, naaşı Haleb yakınlarında bulunan Karanbiyâ Meşhedinde bulunan kubbe görünümündeki yere gömülmüştür. Sonrasında oğlu İmade'd-din Zengî'nin yaptırmış olduğu Züccaciye Medresesine nakledilmiştir.[582]

Anadolu Selçuklu Devletinde Emir-i Silahtar olarak bilinen Bedreddin Gühertaş, Moğollar tarafından katledilmiştir. Cenazesi Konya'ya getirilerek Şems-i Tebrizî'nin mezarının yakınlarına defnedilmiştir. Bir süre sonra naaşı Ahiler tarafından Karaaslan köyüne getirilmiştir. Ahiler, Gühertaş'ı sevip saydıkları için onun kendi memleketine gömülmesini uygun görmüşlerdir.[583]

---

[578] Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s.111-112; Merçil*, Kirmân Selçukluları*, s. 35-36; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 102.
[579] Müneccimbaşı, I, s.48.
[580] Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s. 131; İbnü'l-Esîr, VIII, s.300; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 242-243; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.148.
[581]Taneri, *Türk Devlet Geleneği,* s.172.
[582] Sevim, *Suriye ve Filistin*, s. 149; Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 451.
[583]Eflâkî, I, s.38-39; Hacıgökmen, "Atabey Bedreddin Gühertaş", s. 132.

Büyük Selçuklu Devletinin kurucularından Çağrı Bey Serahs şehrinde ölmüş ve buraya defnedilmiştir. Bir süre sonra cesedi, Alp Arslan'ın Merv'de yaptırdığı türbeye defnedilmiştir.[584]

3.19. Ölmüş Kişiye Mektup

Sultan Melikşah oğlu Davut'un ölümünden bir ay sonra ava çıktı ve yalnız kaldığı bir vakit içinde duyduğu üzüntüyü şu şekilde yazdı:

"Ey oğlum Davud! Sen benden kayıp olduğun halde (sensiz) ava çıktım, senden ayrılmamın getirdiği yalnızlık içindeyim. Felek seni benden aldığı, gecelerimi uykusuz bıraktığı, hayatımı berbat ettiği, ciğerimi parçalayıp üzüntü ve sıkıntımı arttırdığı için ağlıyorum. Hadi bana haber ver, benden ayrıldıktan sonraki durumun nasıldır? Sana ölümden başka bir şey geldi mi? Mezar kutları, vücuduna ne yaptı? Toprak yüzüne ve gözüne ne yaptı? Sen de benim gibi misin? Benim kadar üzüntülü müsün? Seni ne kadar çok özlüyorum, senin için ne kadar çok üzülüyorum, acı duyuyorum. Vah senin yokluğuna vah! [585]

3.20. Taziye Meclisi'nin Kurulması

Birine sabır telkin etmek manasına gelen taziye, terim olarak kişilerinin yakınları vefat ettiklerinde onların yanlarında bulunup, destek olmaları ve acılarına ortak olmayı ifade eder.[586]

Sultan Melikşah'ın oğlu Davut'un ölüm haberini alan Halife'nin veziri Amîdü'd-devle, Bağdat'ta Sahn-ı Selam'da bir taziye meclisi kurarak üç gün süreyle yas tuttu ve Bağdat'ta ki taziyeleri kabul etti.[587]

Sultan Alp Arslan'ın ölümü nedeniyle Fahrü'd-devle b. Cüheyr Sahn-ı Selamda taziye meclisi kurup, burada taziyeleri kabul etmiştir.Üç gün süreyle şehirde yas ilan edilmiştir.[588]

Alâeddin Keykubad Kardeşi I.İzzeddin Keykâvus'un defin işlemleri tamamlandıktan sonra saraya gitti. Sarayda bir taziye meclisi kuruldu. Devlet adamları ve kendisi üç gün boyunca bu mecliste oturarak başsağlığı dileklerini kabul etti.[589]

---

[584] Özgüdenli, *Selçuklular* s. 164; Merçil, *Büyük Selçuklu,* s. 26.
[585] Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s.132; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 243.
[586] Mustafa Çağrıcı, "At",mad, *DİA,* C.40, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2011, s.202.
[587] Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s. 132; İbnü'l-Esîr, VIII, s.300; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.242; İbn Kesîr, XII, s. 252.
[588] Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.186; Turan, *Türk İslam Medeniyeti,* s.193.

Tuğrul Bey'in vefatından sonra halifenin veziri Fahrü'd-devle b. Cüheyr, sahnü's-selam'da sultanın taziyelerini kabul etmek için bir tören tertip etti. Bağdat halkı onun ölümünden dolayı çok üzülmüş, akın akın bu taziye törenine katılmışlardır. Öyle ki bu kalabalık Tuğrul Bey'in 1055 yılında Bağdat'a ayak bastığı günü hatırlatmıştı.[590]

Melikşah'ın, Halife ile evli olan kızı Mahmelek'in ölüm haberi Bağdat şehrinde duyulduğunda vezir yedi gün boyunca taziyeleri kabul etmek için oturdu.[591]

Nizâmülmülk'ün oğlu Cemalü'l-mülk öldürüldüğünde kardeşi Müeyyidü'l-mülk taziyeleri kabul etmek için oturdu. Halifenin veziri Fahrü'd-devle b. Cüheyr ile oğlu da baş sağlı dilemek için bu taziye meclisine geldi.[592]

Alp Arslan Kutalmış'ın savaş alanında ölü bulunmasından sonra onun bu durumuna çok acımıştır. Her ne kadar devletin iç düzenini sarsmış ise de Alp Arslan onun için taziyeye oturmuştur.[593]

3.21. Müzik ve Raks

Müzik ve dans insanlar için eğlence hayatının önemli bir parçasıdır. Kültür bakımından önemli bir yer tutan müzik ve raks törenlerde, şölenlerde, cenaze merasimlerinde vazgeçilmez bir unsurdur.[594]

Çin kaynaklarının bir kısmında verilen bilgiye göre cenaze merasimlerini yerine getiren Türkler ardından çeşitli müzik aletlerini çalarlar, şarkı söylerler ve dans ederlerdi.[595]Yarı Müslüman ve şaman duacılar iyi ruhları eski Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan kopuzu iyi ruhları çağırmak için kullandıkları gibi kötü ruhları kovmak içinde kopuzu kullanıyorlardı.[596]Eski Türklerdeki şamanlar kötü ruhları kovmak için ellerine bir

---

[589] İbn Bîbî, s.233; Koca, "Rol Oynayan Güçler", s.11-12.
[590]İbnü'l-Esîr, X, s. 226; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 120-121; Turan, *Türk İslam Medeniyeti,* s.142.
[591] Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s. 148; İbnü'l-Esîr, VIII,s. 341.
[592] İbnü'l-Esîr, VIII, s.302.
[593] Müneccimbaşı, I, s.35.
[594] Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, s.276.
[595]İbn Fazlan, s.141.
[596] Ögel, Türk Kültür, IX, s.12.

kamçı alıp dans ediyorlardı.[597]Dede Korkut ve Türkiye Selçuklularında büyük ve küçük davullar zaferin yanı sıra ölüm haberi ve yas ilan edildiğinde de kullanılmaktaydı.[598]

Kılıç Arslan vefat etmeden önce Mevlâna ile görüşmeye geldi. Aksaray'a gideceğini söyledi. Mevlâna ise ısrarla sen gitme dedi. Ama gitmesi gerektiğini söyleyerek yola koyuldu. Mevlâna ilerleyen günlerde kendisinin boğularak öldüğünü duydu. Hemen zurnalar çalınmaya başladı ve semâ gösterisi yapmaya başladı. Bir taraftanda şu şiiri okudu: *"Sana oraya gitme, başına bir bela getirirler, demedim mi? Onlar çok eli uzun kimselerdir, ayaklarını bağlarlar."* Zurna kulağını rahatsız edecek derecede yakında duruyordu. Etrafında buna bir anlam veremeyen dostları neden böyle yaptığının sebebini sordular. Mevlâna ise Rükneddin'in sesinin kulaklarında çınladığını o yüzden yakın durmasını istediğini söyledi. [599]

Mevlâna, Bahaeddin Veled'in türbesini ziyaret için şehrin büyükleri ve dostları ile türbenin önüne gidene kadar gösterişli bir şekilde semâ ederek ve ney çaldılar.[600] Türbe ziyareti için yapılan semâ cenaze törenlerinde de yapılmıştır. Mevlana'nın dostu Selâhaddin'in cenaze töreni için nakkarelerin[601] çalınmasını emretti. Bir bölük halinde hareket eden gûyendeler cenazenin önünde yürüyorlar, nakkareler çalınıyor ve semâ yapılıyor bir taraftanda cenaze türbeye doğru götürülüyordu.[602]

3.22. Taziye Sebebi ile Elçi Gönderme ve Elçi Kabul Etme

Elçiler, bir devleti temsil etmek adına çeşitli görevler verilerek başka devletlere gönderilmişlerdir. Diplomatik ilişkiler dışında dost olan devletler başsağlığı dileklerini iletme sebebi ile birbirlerine elçi gönderip kabul etmişlerdir.

Türk hükümdarı bilge kağanın ölümü dolayısıyla Çin imparatoru bir elçi göndererek baş sağlığı dilemiştir. Kültegin'in ölümünün duyulması ile ÇinİmparatoruElçi ve beraberinde taziye dileklerini içeren bir mektup göndermiştir.[603] Eski Türkler de cenaze törenlerine baş sağlığı için gelen elçileri kabul ederlerdi.[604] Batı Türk Hakanının babasının cenazesi sebebiyle

---

[597] Ögel, *Türk Kültür*, VI, s.205-206.
[598] Ögel, *Türk Kültür*, VIII, s.100-101.
[599]Eflâkî, I, s.204-205.
[600]Eflâkî, II, s.182; Recep Uslu, Selçuklularda Müzik ve Literatürü, Türkler C.6, Ortaçağ, Edt.Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 265.
[601] Vurmalı bir çalgı aleti.
[602]Eflâkî, II, s.160.
[603] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s.169-170.
[604]İbn Fazlan, s.141.

Bizans elçisi baş sağlığı için geldiği sırada cenaze geleneklerinden biri olan kendini yaralama adetini yerine getirmediği için hakanın azarına maruz kalmıştır.[605]

I. İzzeddin Keykâvus Halep hükümdarı Melik Zahir'in ölüm haberini aldıktan sonra, Haleb'e başsağlığı dileklerini iletmesi için bir elçi gönderir.[606]

Nizâmü'l-mülk'ün oğlu Cemalü'l-mülk'ün ölümünün ardından taziye meclisi kurulmuş, halife de taziye de bulunmak için bir elçi göndermiştir.[607]

Sencer'in vefatı ile ülkesinde üç gün matem ilan eden Hârizmşahlar Devleti Selçuklu ülkesine taziye dileklerini bildirmek için elçi gönderdi.[608]

İznik İmparatoru Laskaris Gıyaseddin Keyhüsrev'in Alaşehir savaşında vefat etmesinin ardından, esir olarak alınan Seyfeddin Ayaba ve değerli eşyalar ile yeni sultan I. İzzeddin Keykavus'a taziye dileklerini bildirmek için elçi göndermiştir.[609]

3.23. Gayrimüslimlerin Matem Tutması

Hükümdar ve saygın kişilerin gayrimüslimler tarafından sevilip saygı gösterilmesi, onlara gösterilen anlayıştan kaynaklı olabilir.

Sultan Alp Arslan'ın suikasta kurban gitmesi sadece Selçuklu ülkesini üzmedi. Gayrimüslim halkta onun öldüğünü duyduklarında matem tutmuşlardır.[610]

I. Kılıçaslan, Çavlı ile karşı karşıya geldiği savaşta hayatını kaybetti. Hristiyanlar Kılıçarslan'ın ölüm haberini duyduklarında çok üzüldüler, onlar da sultan için büyük bir matem tuttular. Çünkü onlara göre Kılıçaslan iyi bir zattı.[611]

Mevlana'nın cenaze törenine Türklerin ve Arapların yanı sıra gayrimüslim halkta katılmıştı. Ellerinde Zeburlar, İnciller, Tevratlar vardı. Ellerindeki kitaplarla önden gidip yüksek sesle kitaplarından ayetler okuyup feryat figan içinde yürüyorlardı. Müslüman halk da sesini çıkaramıyordu. Ancak bu durum sultan ve Pervane'nin kulağına gidince; Papaz ve

[605] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s.164.
[606] Uyumaz, Elçiler, s.75.
[607] İbnü'l-Esîr, VIII, s.302.
[608] Taneri, *Türk Devlet Geleneği,* s.169-170.
[609] Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.562-563.
[610] Taneri, *Türk Devlet Geleneği,* s.170-171.
[611] Urfalı Mateos, s. 145-146.

Kilise büyüklerini çağırıp: "Sizin bu cenaze töreniyle bir ilginiz bulunmamaktadır, Mevlâna bizim hocamız." dediler. Bunun üzerine orada bulunan gayrimüslimler, "Biz Musa ve İsa peygamberi onun sözleriyle anladık, peygamberlerin anlatılan olgun hareketlerini onda gördük, sizin nasıl hocanız ise bizde onun müritleriyiz" demişler, ardından Mevlana'nın söylediği bir sözü söylemişlerdir.

"*Yetmiş iki millet sırrını bizden dinler.*

Biz, bir perdeden yüzlerce ses çıkaran bir neyiz."[612]

3.24. Malın Müsâdere Edilmesi

Sözlükte ısrarla istemek manasına gelen sudûr kökünden türeyen ve çekip almak anlamını ifade eden müsâdere, tedbir ve ceza amaçlı olarak kişilerin mallarına el konulması tasarrufudur.[613]

AlâeddinKeykubad, Seyfeddin Ayaba, Mübârize'd-din Behramşâh, Bahaeddin Kutlugca ve Zeyne'd-din Beşâre gibi kendisine rakip gördüğü devlet adamlarını ortadan kaldırttıktan sonra, bu devlet adamlarının askeri yönden ve ekonomik yönden güçlü olmaları nedeniyle, herhangi bir karışıklığa mahal vermemek için askerlerini cezalandırmıştır. Bu emirlerin evlerine giderek değerli eşyaları alınmış, yakın akrabalarının evleride yağma edilmiş, servetlerine el konularak devlet hazinesine aktarılmıştır.[614]Sâdeddin Köpek, sultan Gıyaseddin'in emriyle Tace'd-din Pervane'nin bulunmuş olduğu Ankara'ya gitmiş, Tace'd-din'i bulur bulmaz onu hapse atmıştır. Malını, mülkünü ele geçirerek, onu hapisten çıkarmış ve taşlatarak öldürtmüştür. Köpek'ten müsadere edilen malları devletin kasasına koymuştur.[615]

Irak Selçuklu hükümdarı Muhammed tahta oturduğunda Hasbey el-Belengerî adındaki emiri öldürttükten sonra sultanların bile sahip olamadığı mal varlığı müsadere edilmiştir.[616]

---

[612]Eflâkî, II,s.60.
[613] Cengiz Tomar, "Müsâdere" mad, *DİA,*C.32,Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2006, s. 65.
[614] Salim Koca, "Rol Oynayan Güçler", s.34-35; Erdoğan Merçil, *Selçuklular Zamanında Divân Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2015, s.176.
[615]İbn Bîbî, s.457;Turan, *Selçuklular,* s.409-410; Kaymaz, *Anadolu,* s.113; Kaymaz, *II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev,* s.49;Hacıgökmen, *Devlet Adamları,* s. 114.
[616] Usta, *Selçuklu Sultanları*, s.114.

Sultan Alp Arslan Amidü'l-mülk'ü tutuklatıp öldürmeden önce bütün servetine el koymuş, sonrasında ölüm emrini vermiştir.[617]Sultan Melikşah'ın halası Gevher hatun, kendisine karşı kötü muamelede bulunulmasından dolayı Türkmenlerin yanında yer almaya başlamıştır. Bunun neticesinde Melikşah, halasını öldürmek için gönderdiği askerler Gevher'i öldürdükten sonra değerli eşyalarına el koydular. Bu eşyaları sultana gönderdiler.[618]Berkyaruk, Nizâmü'l-mülkün oğlu Müeyyidü'l-mülk'ü öldürdükten sonra Ebu'l-Mehâsin ve Ebu İbrahim'i Bağdat'a Müeyyidü'l-mülk'ün mallarının müsaderesi için elçi olarak gönderildi. Müeyyidü'l-mülke ait olan paralar, eşyalar, silahlar ve mücevherler müsadere edildi. [619]Muhammed Tapar döneminde Batıniler ile iş birliği içinde olduğu ortaya çıkan vezir Ebu'l-Mehâsin asıldıktan sonra bütün varlığına el konuldu.[620]

3.25. Vakıf Gelirlerini Bağışlamak

Sözlükte durmak, durdurmak ve alıkoymak anlamlarına gelen vakıf kelimesi terim olarak İslam medeniyetinin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır müessesini ifade eder.[621]

Karatay Kervansaraylarına konaklamak amacıyla gelen misafirlerin burada kaldığı süre zarfında hastalanıp vefat etmesi sonucunda tedavi ve defin masrafları evkaf iratlarından karşılanması uygun görülmüştür.[622]

Altun-Aba vakfiyesi kayıtlarına göre; fakir ve dindar olan Müslümanların ölümleri sonucunda defin işlemleri için bütün ihtiyaçlar vakıf gelirleri ile karşılanırken mumyalanma masraflarıda vakıf gelirinden tahsis edilmiştir.[623]

4. Mezar Gelenekleri

4.1. Mezarın Yapısı

Arapçada ölünün gömüldüğü yer anlamına gelen[624] mezarın yapısı her dönemde farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. İslamiyet'teki mezar yapısı çok geniş ve aşırı dar

[617] Merçil, *Divân Teşkilatı*, s.134.
[618] Merçil, *Divân Teşkilatı*, s.134.
[619] Merçil, *Divân Teşkilatı*, s.135.
[620] Merçil, *Divân Teşkilatı*, s.136.
[621] Hacı Mehmet Günay, "Vakıf",mad, *DİA,* C.42, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2012, s.475.
[622]Zehra Odabaşı, "Selçuklu Devletinde Mühtedi Vakıfları: Celaleddin Karatay Vakıfları Örneği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2012, s.137-138.
[623] Uyumaz, "Defin ve Taziye", s.141.

olmamalıdır. Ölmüş kişinin cüssesine göre mezar kazılmalıdır. İslamiyet'te mezara tek kişinin defnedilmesi prensip olduğu için mezarın boyutu ona göre ayarlanmalıdır.

Eski Türkler mezar taşlarına kimi zaman çok önem vermemişlerdir. Bazen bir taş veya tahta parçası ile mezar taşı kitabesi ihtiyacını karşılamışlardır.[625] En erken dönemlerde salgın hastalık ve savaşlarda meydana gelen toplu ölümler sebebiyle önem verilmemiş, toplu mezarlar kullanılmıştır.[626]

Eski Türklerde genellikle ölen kişiler kutsal sayılan yerlere, yaşamış oldukları yurtlarda bulunan yerleşim yerlerinden uzakta olan bir dağ tepesine, ormana veya nehir kenarlarına gömülmekteydiler. [627]Özellikle hükümdar mezarlarının bu şekilde olduğu çünkü eski Türklerde atalarına saygı ve bağlılık oldukça ehemmiyet gerektiren bir konu idi. Bu yüzden onların cesetlerinin düşmanlar tarafından herhangi bir yağma ve tecavüze uğramaması için bu yöntem etkin idi. Halkın yaşadığı yerden uzak olduğu için mezar yerlerinin belli olması için tepe görünümü verilmekteydi. Fakat zamanla bu mezarlardaki tepe görünümü bir rüzgâr ve yağmur nedeniyle kaybolmaktaydı.[628]

Ölü gömme geleneğinin başlamasıyla oda şeklinde olan mezarlar, mezarların daha da genişletilmesiyle büyük kurganlara dönüştü. Bu yüzden Eski Türklerde mezarlar sadece ölünün gireceği genişlikte değildi. Genel olarak kendisinin, eşyalarının yerine göre bazı kültürlerde ölünün yakınlarının da infaz edilerek gömüldüğü bilinmektedir. Bu yüzden büyük bir mezarlık kazılmaktaydı. Dışardan bakıldığında bu mezarlıklar bir tepe şeklindedir. Bu mezar yapısı Kırgızlar ve Oğuzlarda görülmüştür.

Çin yıllıkları Türklerin mezar yapısı hakkında şu bilgiyi vermektedir: Türklerin mezarların bir oda büyüklüğünde olup ölen kişinin sağlığında katıldığı savaşları bu odanın dört duvarına da resmedildiğinden bahsetmektedir.[629]İslamiyet'te ise mezarların tepe görünümünde olmayıp zeminden bir karış yükseklikte olması uygun görülmüştür.[630] Kazakların mezarları yaklaşık 1 ve 1,5 metre derinliğinde idi. Taş ve tahta ile kapatılan

---

[624] Kürşat Demirci, "Kabir",mad, *DİA,* C.24, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2001, s.33.
[625]İbn Fazlan, s.130.
[626] Youssef Ragheb, "İslam Hukukuna Göre Mezarın Yapısı", Terc.Aksel Tibet, İslam Dünyasında Mezar ve Defin Gelenekleri(I),S.6, TTK yay. İstanbul 1991, Ankara 1996, s.18-20.
[627] Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, s.240.
[628]İbn Fazlan, s.128; İnan, *Eski Türk Dini*, s.154.
[629] Roux, *Türklerin ve Moğolların*, s. 230-231.
[630] Ragheb, "İslam Hukukuna Göre Mezarın Yapısı", s.21-22.

nişlerin yönü genel olarak kuzey ve batı bölgelerinde idi. Mezarın alt kısmına saman koyulur, en son toprak ile kapatılırdı.[631]

Oğuzlar kendilerine mensup olan bir ki hastalandığı zaman onu yalnız bırakırlardı. Sadece kendisine hizmet eden kişiler yanında kalırdı. Statü farkından köle ve fakir olan kimseler ise çöle atılırdı. Yalnız bırakılan kişinin ölüm haberi geldiğinde defin işlemleri için gereken hazırlıklar yapılarak ölen kişinin en güzel elbiseleri giydirilirdi. Mezarın yapısı ise şöyledir: Oda büyüklüğündeki mezar kazılır, ölünün bütün şahsi eşyaları ile birlikte kendisi de oturturmuş biçimde defnedilirdi. Mezar tavan ile kapatılırdı. Mezarın çevresi ise ölünün kurban edilen hayvanlarının başları, ayakları, derileri ve kuyrukları kesilmiş ağaçlara asılır, mezar çevresine konulurdu.[632]Oğuz beyleri için iç Asya göçebe geleneği yansıtan kubbeli ve künbedli türbeler yapılmıştır.[633] Ayrıca eski Türklerin mezar taşlarında ölen kişinin geçmişi hakkında bilgiler ve bağlı olduğu boyun simgesi yer almaktaydı.[634]

Çok eski devirlerden itibaren Türklerde ölülerini tabut ile gömme geleneği vardır. Tabutların kıymetli madenlerden de yapılmaktadır. Örneğin; Atilla'nın cesedi üç tabut ile gömülmüştür. Bu tabutların en önemli özeli ise en içtekinin altın diğerinin gümüş ve en sonuncu tabutun ise demirden olduğu bilinmektedir.[635]

Selçuklu döneminde ise bazı mezar taşlarında insan figürlü kabartmalara rastlanmıştır.[636] Anadolu'daki Selçuklular zamanına ait mezarlıklar bir belge niteliğindedir. Baktığımız zaman Konya Selçuklu mezarlarında kullanılan taşlar çevresindeki taş ocaklarından tedarik edilmiştir. Örneğin; yapılan araştırmalara göre mezar taşlarında mermer, sille taşı (ken) ve gödene taşı kullanılmıştır. Şekilleri ise sanduka-lahit ve dikey görünümü kafa ve ayak şekillerinde tasarlanmıştır.[637] Sanduka[638] geleneği Selçuklu kültürüyle yaygın hale gelmiş, günümüze ulaşan bu mezar taşlarının en eski misalleri Selçuklulara aittir. Erciş'te bulunan tarihi eskilere dayanan Çelebibağ mezarlığında sanduka biçimindeki mezar örneği çoktur. Taş işçiliğinde büyük bir ustalığa sahip olan Büyük Selçuklular bu sanatsal ustalığı

---

[631] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s.288.
[632] İbn Fazlan, s.36.
[633] Esin, *İslam'a Giriş*, s.114.
[634] Musa Yaşar Sağlam, "Eski Türklerde Cenaze Töreni" *Folklor ve Edebiyat Dergisi,* C.7, S.27, Ankara 2001, s.144.
[635]İbn Fazlan, s.140.
[636]Tuncer Baykara, "Asya Kültürünün Bir Unsuru Olarak Mezar Taşı", X.Vakıf Haftası Kitabı, Vakıflar Genel Müdürlüğü yay. Ankara 1993,s.127.
[637] Mehmet Önder, "Konya Mezar Taşlarında Şekil ve Süsleme", *Türk Etnografya Müzesi Dergisi,* S.12, TTK Basımevi, Ankara 1970, s.5-6.
[638] Düzgün sandık yahut tabut şeklinde genellikle ahşap, mermer, taş veya çini kaplama mezar üstü.

İran'da gelişen alçı işçiliğini öğrenmiş ve Anadolu'ya da taşınmasına vesile olmuştur.[639] Bu taş işçiliğini camiler, mescidler gibi yapıların duvarlarında kullandıkları gibi mezar taşlarında da kullanmışlardır. Mezar taşlarında insan ve hayvan figürlerini kullanmışlardır. Bunun dışında rumî motifler, kıvrımlar, zencerek motifler, süs sütunları, zar boşlukları ve kandil gibi sanatsal şekillerin yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir.[640] Çelebibağ Mezarlığında Selçuklu sanatına ait sanduka ve şâhidelerde yer alan Ayete'l-kürsi, İhlas suresi, ölümle ilgili ayetler, besmele ve kûfî kabartma yazılar ve süslemelerin yanında Farsça şiirlerinde mezar taşlarına yazıldığı görülmektedir.[641]Konya, Çelebibağ mezarlıklarının yanında Ahlat mezar taşları da önemli bir anıt niteliği barındıran mezar tiplerinin bulunması yükseklik ve süsleme bakımından ölüye ne kadar kıymet verdiklerini göstermektedir.[642] Örneğin Sahib Ata Fahreddin Ali kendisi ve ailesi için yapılan türbede Anadolu Selçuklu sanatının en güzel çini süslemeleriilgi uyandırmaktadır.[643]

4.2. Mezarlara Türbelere Konulan Eşyalar, Beraberinde Kurban Edilen İnsanlar ve Hayvanlar

Yapılan Araştırmalar ışığında eski Türklerin değerli eşyalar haricinde ok, yay,[644]yemek, halı, içkilerden şarap ve kımızında ölü ile birlikte gömülerek sağlığında lazım olan eşyaların öldüğünde de kullanılması düşüncesi hâkim olduğundan dolayı çeşitli eşyalar ile defin işlemleri gerçekleştirilmiştir.[645] Yani Türkler öldükten sonrada bir hayatın (ahiret) var olduğuna inanmışlardır.[646] Bu inanç ölüyü tanrılaştırmamış, aksine ölen kişiye duyulan saygı ve bağlılığın bir neticesi olarak görülmüştür.[647]

Yakutlar da ölen kadın ve erkeklere en güzel elbiseler giydirilip değerli mücevherler taktıktan sonra defin işlemleri gerçekleştirildi.[648]Kırgızlar ölen kişinin mezarının üstüne sırıklar dikerlerdi. Sırıkların üzerine ise ölen kişinin sağlında bindiği atın kuyruğunu

---

[639] Nebi Bozkurt," Sanduka" mad, *DİA,* C.36, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2009, s.103.
[640] Baykara, "Asya Türk Kültürünün Bir Unsuru Olarak Mezar Taşı", s.6-7.
[641] Nebi Bozkurt," Mezarlık" mad, *DİA,* C.29, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2004, s.519-520.
[642] Mahmut Ayhan, "Eski Türk Mezar Taşlarının Sanat ve Toplum İçindeki Önemi", Prof. Dr. Yusuf Küçükdağ Armağanı, V. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri, Edt. Osman Kunduracı, Ahmet Aytaç, Nisan 2016, Komrat/Moldova, s.128-129.
[643] Alptekin Yavaş, *Anadolu Selçuklu Veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri*, TTK yay., Ankara 2015, s.78.
[644] Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, s.128.
[645] Roux, *Türklerin ve Moğolların*, s. 227; Gazanfer İltar," Eski Türklerde Mezar Kültü ve Günümüze Yansımaları", *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Velî Araştırma Dergisi*,S.27, Nevşehir 2003,s.13.
[646] İbn Fazlan, s.132; İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1980, s.47.
[647] Lev Nikolayeviç Gumilev, *Eski Türkler*, Terc. Ahsen Batur, Selenge yay., İstanbul 2019, s.112.
[648] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s.182.

asarlardı.[649]Oğuzlarda önemli bir kişinin ölmesi sonucunda oda büyüklüğündeki mezarın içine değerli eşyalar dışında, unutulması mümkün olmayan içkinin konulmasıdır.[650]

İslamiyet'ten önce İskitler oda büyüklüğünde olan kral mezarlarına; birer kişi olacak şekilde eşini, silahtarını, habercisini, hizmetçisini ve atlarını boğarak öldürürler mezarın boş kalan kısmına koyarlar. Kullandığı eşyalardan ise birer tane olmak üzere altın olan bardakları ve kapları koyarlardı. Bakır ve gümüş konulmazdı.[651]

Hun Türklerinin mezarlarında yapılan araştırmaya göre ipek bir örtü içindeki saçlar örgülü bir şekilde mezara defnedilmiştir.[652] Yas alameti olan saçların dışında Hunlarda mezarlara ölü birlikte yaklaşık yüz veya yüzden daha fazla kişi de gömülebiliyordu.[653]Hun Türklerinin devlet başkanı Atilla'nın mezarına kendi eşyalarından ziyade düşmanlarından aldığı silahlar ve değerli taşlarla süslenmiş at koşumlarıda yerleştirilmiştir.[654]

Kazaklar ölen kişinin çocuklarının saçlarını kesip defin sırasında ölü ile birlikte defnetmekteydiler. Ölenin atının kuyruğunu kesmek nasıl bir matem alameti ise saçın kesilip ölü ile defnedilmesi de öyleydi. [655]

Eski Türklerde ise savaşçı özellikleri ön planda tutularak mezarın üstüne öldürdükleri insan sayısınca ağaçlardan ve taşlardan heykeller yapıp koymuşlardır[656]. İnançlarına göre öldürülen kişi kıyamet gününde ona hizmet edecekti. Buradan anladığımıza göre insan öldürmenin kötü bir şey olmayıp ceza çekilmesi konusunda duyarlı olmayan kişiler kendilerine hizmet edecek kişinin fazla olması nedeniyle saygı göreceklerini düşünmekteydiler.[657]

Göktürkler kurganları ile yapılan araştırmalarda mezarlarının içinden ve üzerinde heykeller dışında dikili taşlara da rastlanmıştır. Bu yapılan heykeller ölünün sağlığında öldürdüğü kişileri temsil etmenin yanında kendileri için yapılmış olma olasılığı yüksektir.

---

[649] Ögel, *Türk Kültür*, VI, s.336.
[650] Şener, *Müslümanlıktan Önceki Dini*, s.50.
[651] İbn Fazlan, s.133; Herodotos, *Hıstorıes*, s. 323.
[652] İnan, *Şamanizm*, s.177; Şener, *Müslümanlıktan Önceki Dini*, s.50.
[653] İnan, *Şamanizm*, s.177.
[654] Kalafat, *Eski Türk*, s.103.
[655] Kalafat, *Eski Türk*, s.111.
[656] İbn Fazlan, s.111.
[657] Kalafat, *Eski Türk*, s.104; Roux, *Türklerin ve Moğolların*, s. 127; V.V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Tercüme Ragıp Hulusi Özdem, Yayına Hazırlayanlar: Kazım Yaşar Kopraman- İsmail Aka, TTK yay., Ankara 2019, s. 12.

Çünkü şamanlar bu heykellere saygı göstermişler ve kurban kesmişlerdir.[658] Ayrıca hükümdarlar haricinde şahıslara ait olan mezarların içinde altından yapılmış plakalara rastlanılmıştır.[659]

Altay ve Sibirya mezarlarında kişilerin ölmeden önce öldürdükleri düşman sayısınca mezarlarına dikilen heykeller bazı mezarlarda kilometreye varan uzunlukta sıralanmaktadır.[660] Ayrıca Altaylar bunun dışında mezarlara konulan altın bakımından çok zengin kurganlara sahiptirler.[661]

Tuna Bulgarlarında ölen bir kişi derin bir çukur kazılarak oraya indirilir, ardından kadın ve hizmetkarlar öldürülmeden diri diri derin çukura atılır, açlık ve susuzluk nedeniyle orada ölüme terkedilir. Yapılan bir araştırmaya göre Kırgızlardan bir kişi öldüğünde köleleri ve kendisine hizmet eden kişilerinde öldürülüp beraber gömüldüklerinden bahsetmektedir. [662] Eski Türkler ölen yiğitleri silahları ve atları ile birlikte gömüyorlardı.[663] Ayrıca yapılan bir kazı sonucunda bir Türk askerinin heykeli mezar üstünde[664] değil de mezarın içerisinde herhangi bir tahribata uğramamış bir şekilde bulunmuştur.[665] Eski Türklerde hizmetçiler ve esirler kurban ve mezar hediyesi olmadan defnedilmişlerdir.[666]

Selçuklular döneminde ölen hükümdarın sağlıklarında kullandıkları çetr ve sancaklar öldükten sonra da hükümdara duyulan saygıdan dolayı türbesine konuluyordu.[667]

4.3. Türbe ve Mezarlık Ziyareti

Eski Türklerde dini inancın temel ögeleri arasında büyük bir öneme sahip olan atalara saygı ve bağlılık onların ölümlerinden sonra onları son derece etkilemekteydi. Onları memnun

---

[658] Bahaeddin Ögel,*İslamıyetten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*,2.Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1984, s.166.
[659] Ögel, *Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, s.196.
[660] Kalafat, *Eski Türk*, s.103.
[661] Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, s.5.
[662] Roux, *Türklerin ve Moğolların*, s. 228.
[663] İnan, *Eski Türk Dini*, s.155-156.
[664] İnan, *Eski Türk Dini,* s.61.
[665] Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi*, s.13-14.
[666] Tryjarski, *Türkler ve Ölüm*, s.312.
[667] Orhan F. Köprülü, "Bayrak" mad, *DİA,* C.5, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1992, s.250; Ögel, *Türk Kültür*, VI, s.147.

etmek ve desteklerini kazanmak için onlara saygı gösteriyor ve mezarlarını ziyaret etmeyi ihmal etmiyorlardı.[668]

Mezarlar ve Türbeler ölen kişinin hatırlanmasını sağlar.[669]Eski Türkler atalarını unutmamak, onları memnun etmekve yardımlarına ihtiyaç duydukları için mezarlarını ziyaret ederlerdi.[670] Onların ruhlarına ithafen kurban keserlerdi.[671]

İslam dini de kabir ziyaretlerine, ölüm ve ahiret hayatının unutulmaması açısından önemli ölçüde değer vermiştir.[672] İslamiyette önemli bir yere sahip olan mezar ziyaretlerine Selçuklularda büyük önem vermişlerdir.

Büyük Selçuklu sultanı Alp Arslan tahta oturduktan bir süre sonra Mangışlak seferi sırasında büyükbabası Selçuk'un Cend'de bulunan mezarını 1065 yılında ziyaret etti. Melikşah Suriye seferini tamamladıktan sonra babası Alp Arslan'ın Merv'de bulunan mezarına ziyarette bulundu.[673]

Sultan Melikşah oğlu Davut'un vefatından bir ay sonra ava çıktığı sırada, oğlunun ölümü dolayısıyla üzüntülerini dile getiren bir mektup yazmıştı. Bu mektupta vezir Nizâmülmülk'e götürüldü. Nizâmü'l-mülk mektubu okur okumaz, devlet adamlarını toplayıp Davut'un mezarını ziyaret etmeye karar verdiler. Nizâmü'l-mülk Davut'un mezarı başında mektubu okudu ve devlet adamları ağlamaya başladı. İlk gün ki gibi acı duydular, feryat figân içinde tekrar yas yenilendi.[674]

Sultan Melikşah Şam vilayetini hakimiyet altına aldıktan sonra Nizâmü'l-mülk ile Bağdat'a geldi. Burada Bağdat mezarlarına giderek, İmam Musa Kazım, Mar'uf-i Kerhi, Ebu Hanife-i Kufi ve Ahmed-i Hanbel'in mezarlarını ziyaret edip mutluluk ve huzura kavuşmuşlardır.[675]

---

[668] Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, s.229.
[669] Ögel, *Türk Kültür*, VI, s.225.
[670] Kalafat, *Eski Türk*, s.106.
[671] Gülçin Çandarlıoğlu, *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Türk Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 2003, s.98.
[672]Tirmizi, Cenaiz,60.
[673]Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.646.
[674]Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, s. 132; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.243.
[675] Mîrhând, s.122-123.

Irak Selçuklu hükümdarı III.Tuğrul giriştiği mücadelelerden olumsuz sonuçlar elde edince, Hemedan'da bulunan atalarının türbelerine gitti.[676] Anadolu Selçuklu sultanları da bayram ve culûs merasimlerinde atalarının türbelerini ziyaret edip, dua ederler ve Kur'an okurlardı.[677]

Mevlana'nın vefatından sonra Konya'da büyük bir su kıtlığı baş gösterdi. Yağmur yağmıyordu, sıcaklar ise çekilecek gibi değildi. Bitkiler susuzluktan kurumuştu. Devrin alimleri, emirleri, bilginleri yağmur duası için Allah'a yalvarıyorlar, ağlıyorlar ve kurban kesiyorlardı. Ama bir türlü yağmur yağmıyordu. Bunun üzerine Hüsameddin Çelebi Mevlana'nın türbesini ziyaret edip, namaz kıldı. Ardından şiddetli bir yağmur yağdı.[678]

Sultan I.İzzeddin Keykavus babasının ölümünün ardından tahta çıkarıldı. Tahta çıkış töreninden sonra sultanların türbelerini ziyaret etti.[679]

[676]Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.646.
[677] Turan, *Selçuklular,* s.688-699.
[678]Eflâkî, II, s.173-174.
[679]Sevim-Merçil, *Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.646.

SONUÇ

Ölüm, yaşayan her canlının mutlaka karşılaştığı bir durumdur. Ölüm için her ne kadar çareler aranmışsa da bazen bir kavuşma ve kurtuluş vesilesi olarak görülmüştür. Ölüm olgusu Türkler tarafından yaşamın bir devamı olarak algılanmış, bir yok oluş olarak görülmemiştir. Bunun en büyük kanıtını da ölümdolayısıyla düzenlenen defin merasimlerinde görmek mümkündür. Ahiret inancı nedeniyle, sağlıklarında kullandıkları eşyalar ile birlikte oda büyüklüğünde mezara defnedilen ölüler, hayatlarını oradada devam edip kullandıkları eşyalara ihtiyaç duydukları için böyle bir geleneğin oluşmasına zemin hazırlamışlardır. Türklerde ölüm sebepleri hastalık sonucu gerçekleşeceği gibi, savaşlarda ve verilen cezalar sonucunda da vukuu bulmuştur. Ama onların inanışlarına göre tanrının gazabı en önemli ölüm sebepleri arasındaydı. Bir kişinin hasta olduğu fark edildiğinde hasta olan kişiyi ölüme terk ederlerdi. Bunun sebebi ise ölüme karşı duydukları korkudan kaynaklanmaktadır.

Her toplumda olduğu gibi Selçuklu Devletlerinde ölüm söz konusu olduğunda korku ve telaş duyguları meydana gelmiştir. Örneğin; Ölümle ilgili bir rüyanın görülmesi ya da ölmüş bir kişinin rüyada görülmesi insanların korkmasına sebebiyet vermiştir. Ölüm zamanı insanlar tarafından merak edilen konuların başında gelmektedir. Selçuklular İslamiyet i benimsemiş olmalarına rağmen gelecek hakkında bilgi edinme merakı, müneccimlerle olan ilişkileri devam etmiştir.

Selçuklular bir devlet olmaları itibariyle meydana gelen ölümler siyaseten katl şeklinde gerçekleşmemiştir. Ölümler genellikle hastalık, idam, suikast, isyan, savaş ve taht kavgası şeklinde gerçekleşmiştir. Hastalık dışındaki ölüm sebepleri kimi zaman hükümdarın emriyle kimi zaman devlet erkanına karşı yapılmıştır. Bu ölüm sebeplerinin yanında doğal afetler arasında yer alan deprem ve sel sebebiyle toplu ölümler gerçekleşmiş, insanların hayatlarını ekonomik ve sosyal açıdan etkilemiştir. Misal toplu ölümlerde ekonomik olarak kıtlığın gelmesi, insanların aç kalıp çeşitli salgın hastalıkların meydana gelmesine ortam hazırlamıştır. Anlaşıldığı üzere ölümün nerede ve ne zaman geleceği bilinmemektedir.

İslam öncesi Türk toplumlarında ölümden sonra yapılan ritüeller, Selçuklu devletlerinde de görülmüştür. Ölüm sonrasında cenazenin yıkanması, kefenlenmesi ve defin yapılması gibi uygulamalar Türk toplumlarında ve Selçuklu devletlerinde uygulanmıştır. Fakat bu uygulamalar her iki toplumda da gerçekleşmiş olsa dadefin işlemlerinde farklı zaman dilimlerinde yapılmıştır. Selçuklular her ne kadar eski Türk geleneklerini devam

ettirselerde İslami bir kimlik kazanmanın etkisiyle geç defin edilen cenaze erken defnedilmeye defin için hazırlanan oda büyüklüğündeki mezar sadece ölünün girebileceği şekilde dönüştürülmüştür.

Dini unsurların yer aldığı matem geleneklerine her dönemde büyük önem atfedilmiştir. Ölüm sonrasında meydana gelen törenlerin bir kısmı İslam öncesinde görüldüğü gibi günümüzde de mevcuttur. Örneğin; Ölüm acı veren bir olay olduğu için insanlar ölen kişinin ardından ağıt yakmışlardır. Ağlamak normal bir duygudur fakat üzüntüden saçlarını da yolmuşlar, ellerini, yüzlerini, gözlerini yaralamışlardır. Üzüntü konusunda çok aşırıya gitmişler kendilerine zarar vermekten başka bir şey yapmamışlardır. Günlerce yas tutmuşlar, evden dışarı çıkmayıp yemek yememişler ve çarşı pazarları kapatmışlardır. Sosyal hayatı etkileyen bu gelenekler bir taraftan bütün halkın matem tutmasına neden olmuştur. Atın Türk kültüründe büyük bir öneme sahip olduğu cenaze merasimlerindegörülmektedir. Selçuklular, ölümün verdiği üzüntüyle atların kuyruklarını ve kâküllerini kesmişler, üstlerine siyah rengin matem rengi olması dolayısıyla kara çullar örtmüşlerdir.

Sonuç olarak Türklerin İslami devirde kurdukları en büyük hanedanlardan biri olan SelçuklarİslamiyetöncesindeGörülen cenaze, merasim ve geleneklerini TürkİslamkültürüyleSentezleyerek, bazı değişimlere uğramış olan ritüellerin devam etmesine öncülük etmişlerdir.

KAYNAKÇA

ABDURRAHMAN İBNÜ'L-CEVZÎ, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular (H. 430- 485=1038-1092),* Seçme, Tercüme ve Değerlendirme Ali Sevim, TTK yay., Ankara 2014.

AĞIRAKÇA, Ahmet "Müneccimbaşı, Ahmed Dede" mad, *DİA,* C.32, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2006, s.4.

AHMED EFLÂKİ, *Menâkıbü'l-Ârifîn (Ariflerin Menkıbeleri),* C.1-2, Terc. Tahsin Yazıcı, İslam Klasikleri, Hürriyetyay.,İstanbul 1973.

AKA, İsmail "Aksarâyî, Kerîmüddin" mad, *DİA,* C.2, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1989, s.293.

AKA, İsmail "Mîrhând" mad, *DİA,* C.30, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2005, s.156.

AKA, İsmail, "Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Gömülü Oldukları Yerler",Türk Kültürü Dergisi, S.310, 1989, s.99-110.

AKSARAYLI KERİMEDDİN MAHMUD,*Müsâmeretü'l-ahbârveMüsayeretü'l-ahyâr(Selçukî Devletleri Tarihi),*Terc. M.NuriGencosman, Ankara 1943.

AKŞİT, Ahmet, "Melike-i Adiliye Kümbetinde Selçuklu Devri Saltanat Mücadelesine Dair İzler", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,S.11,Konya 2002,s.239-245.

ALPTEKİN, Coşkun, "Aksungur" mad, *DİA,* C.2, Diyanet Vakfı yay.,İstanbul 1989, s.296.

ALTAN, Ebru," Yağısıyan" mad, *DİA,* C.43, Diyanet Vakfı yay.,İstanbul 2013, s.177-179.

ANNA KOMNENA, *Alexıad*, Terc. Bilge Umar, İnkilab Kitabevi, İstanbul 1996.

ANSARI, A. S. Bazmee "CÛZCÂNÎ, Minhâc-ı Sirâc" mad, *DİA,* C.8, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1993, s.98.

APAK,Adem, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi,* C.4, Ensar yay., İstanbul 2017.

AVNİ, İlhan, "Bâtıniyye" mad, DİA, C.5, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1992, s. 190-194.

AYDIN, Mehmet "Fal" mad, *DİA,* C.12, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1995, s.341.

AYHAN, Mahmut, "Eski Türk Mezar Taşlarının Sanat ve Toplum İçindeki Önemi", *Prof. Dr. Yusuf Küçükdağ Armağanı,* V. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri, edt. Osman Kunduracı, Ahmet Aytaç, Nisan 2016, Komrat/Moldova, s.128-129.

AZİMÎ, Ebû Abdullah Muhammed, *Azimî Tarihi (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler: H. 430-538=1038/39-1143/44),* Metin, Çeviri, Notlar ve Açıklamalar Ali Sevim, 2. Baskı, TTK yay., Ankara 2006.

BAL, Mehmet Suat, "Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemseddin İsfahâni", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S.19, Konya 2006,s.265- 294.

BARTHOLD, V.V., *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Terc. Ragıp Hulusi Özdem, Yayına Hazırlayanlar: Kazım Yaşar Kopraman- İsmail Aka, TTK yay., Ankara 2019.

BAŞDİN, Aziz, "Selçuklularda İslamiyet Öncesi Türk Kültürünün Etkileri: Sultan Alp Arslan Dönemi Cenaze Merasimleri ve Gelenekleri", *Eskiyeni,* S.34, Ankara 2017, s.175-190.

BAYINDIR, Abdullah, "Selçuklularda Vuku Bulan Taht Kavgaları Üzerine Bir Değerlendirme (Melikşah Dönemi Taht Kavgaları 1072-1092)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C.18, S.1, Gaziantep 2019, s.399-412.

BAYKARA, Tuncer, "Asya Türk Kültürünün Bir Unsuru Olarak Mezar Taşı", X. Vakıf Haftası Kitabı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1993, s.127-132.

BEZER, Gülay Öğün, "Terken Hatun" mad, *DİA,* C.40, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2011, s.510.

BİRECİKLİ, Fatma ,"Ana Hatlarıyla Friglerde Din", *Gazi Akademik Bakış*,C.4, S.7, Ankara 2010.

BOZKURT, Nebi," Sanduka" mad, *DİA*, C.36, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2009, s.102-104.

BOZKURT, Nebi" Mezarlık" mad, *DİA,* C.29, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2004, s.519-520.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail (256/870), Sahîh, I-V, thk: Abdulazîz b. Abdillah, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994.

CAHEN, Claude, *Osmanlılardan önce Anadolu*, Terc. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2000.

CÖHÇE, Salim*, Türk Tarihine Giriş*, Elâzığ 1995.

ÇAĞRICI, Mustafa, "At", mad, *DİA,* C.40, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 2011, s.202

ÇAĞRICI, Mustafa, "Beddua" mad, *DİA,* C.5, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 1992, s.297-298.

ÇANDARLIOĞLU, Gülçin, İslam *Öncesi Türk Tarihi ve Türk Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 2003.

ÇİL, Orçun-GÖRKEY, Şefik, "Beyin Ölümü Kriterlerinin Tarihsel Gelişi ve Kadavradan Organ Nakline Etkisi", *Marmara Medical Journal*, S.27, İstanbul 2014, s.69-74.

ÇORUHLU, Yaşar*, Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000.

DEĞİRMENÇAY, Veyis," Sadr-i Konevî ve Anadolu Selçuklu Emirlerine Mersiyesi", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.54, Erzurum 2015, s.29-41.

DEMİRCİ, Kürşat, "Cenaze" mad, *DİA,* C.7, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1993, s.353-354.

DEMİRCİ, Kürşat, "Kabir", mad, *DİA,* C.24, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2001, s.33-35.

DEMİRCİ, Kürşad- FALAY, Burcu ,"Ana Hatlarıyla Hitit Dini",*Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C.20, S.1, Sivas 2016.

DEMİRCİ, Mustafa, "Selçuklu Veziri Amîdülmülk Kündürî ve Selçuklu Dini Siyasetindeki Yeri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S.46, Konya 2019, s.221- 239.

DEMİRKENT, Işın, "Kılıçaslan I" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2002, s.396- 399.

DEMİRKENT, Işın, "Kürboğa" mad, *DİA,* C.26, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2002, s.562-563.

DEMİRKENT, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, 3. Baskı, TTK yay., Ankara 2020.

DURDU, Arslan, "Arslan Argun İsyanına Farklı Bir Bakış" *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,* C.5, S.16, Bolu 2018, s.317-328.

EFE, Zehra Gençel, İlk *Dönem İslam Toplumunda Ölüm, Techiz ve Defin*, Çizgi Kitabevi, 2019, s.12-13.

EL-ÖMERİ EL-ŞİHABEDDİN FAZLULLAH, *Türkler Hakkında Gördüklerim Duyduklarım, (Mesaliku'l Ebsâr),* Terc.D. Ahsen Batur, Selenge yay., İstanbul 2014.

ERDEĞER, Melek Göksu, "III.Alâeddin Keykubad'ın Türkiye Selçuklu Devleti'nin Tahtına Çıkışı", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi,* S.13, Konya 2020, s.79-112.

EREN, Mehmet, "Türk Kültüründe Ölüm ve Toprakla İlgili İnanış ve Ritüeller", *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, C.4, S.1, 2012, s.259-271.

ESİN, Emel, "Türk Sanatında At", Türkler, C.4, Ortaçağ, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s.212.

ESİN, Emel, *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş*, Edebiyat fakültesi Matbaası, İstanbul 1978.

GENÇ, Reşat, Türk *İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını,Ankara 1997.

GÖKMEN, Gökhan, "Mu'izzî Dîvânı'nda Bir Selçuklu Hâtunu: Tâceddin Hâtun", C.20, S.50, Kırıkkale 2020, s.25-46.

GÖKSU, Erkan, "Ok ve Yayın Türk Devlet Geleneği ve Hakimiyet Anlayışındaki Yeri", S.2, Kırıkkale 2010, s.986-1011.

GÖKSU, Erkan, *Bilge Vezir Nizâmü'l-mülk*, Erdem yay., İstanbul 2018.

GÖKSU, Erkan, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, 2.Baskı, TTK yay., Ankara 2018.

GREGORY ABÛ'L-FARAC, *Abû'l-Farac Tarihi*, C.1, Terc. Ömer Rıza Doğrul,3. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1999.

GUMİLEV, Lev Nikolayeviç, Eski *Türkler*, Terc. Ahsen Batur, Selenge yay., İstanbul 2019.

GÜNAY, Hacı Mehmet, "Vakıf", mad, *DİA,* C.42, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2012, s.475- 479.

GÜNLER, Mevlüt, Türkiye Selçuklu Devletinde Saltanat Mücadelelerive Toplum Üzerindeki Etkileri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010.

HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Aladdin Keykubat Dönemi Emirlerinden Atabey Bedreddin Gühertaş", C.30, S.50,2011, s.119-136.

HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Anadolu Selçukluları Zamanında Sadrü'd-din Konevî'nin Türkmen İsyanlarına Bakışı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S.10 Konya 2001 s.39-49.

HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Türklerde Yas Adeti Temelleri ve Sonuçları'', Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Ens., yay., Konya 2013, s.393-422.

HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, *Selçuklu Hanımları Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun*, Çizgi yay., Konya 2017.

HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, Türkiye *Selçuklu Devlet Adamları,* Çizgi yay., Konya 2018.

HAMİDULLAH MÜSTEVFİ-Yİ KAZVİNİ, *Tarih-i Güzide*, Terc. Mürsel Öztürk, Ankara 2018.

HERODOTOS, *Hıstorıes*, Terc. Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul 2006.

İBN BİBİ, *El- Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, Terc. Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara 2020.

İBN FAZLAN, *Onuncu Asırda Türkistan'da Bir İslam Seyyahı*, Terc. Ramazan Şeşen, Bedir yayınevi, İstanbul 1975, s.36.

İBN KESÎR, *el-Bidâye ve"n-Nihâye (Büyük İslam Tarihi)*, C. 12, Terc. Mehmet Keskin, Çağrı yay., İstanbul 1995.

İBNÜ'L- ADİM, *Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler),* Terc. Ali Sevim, TTK yay., Ankara 1982.

İBNÜ'L-ESÎR, *el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi*, C.8-10, Tercüme Heyeti: Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özaydın, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe,1.Baskı, Ocak yay., İstanbul 2016.

İBNÜ'L-VERDİ, *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular*, Tercüme ve Notlar, Mustafa Alican, Kronik yay., İstanbul 2019.

İLTAR, Gazanfer, "Eski Türklerde Mezar Kültü ve Günümüze Yansımaları",*Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Velî Araştırma Dergisi,* S.27, Nevşehir2003, s.13.

İNAN, Abdülkadir*, Eski Türk Dini Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976.

İNAN, Abdülkadir, Tarihte *ve Bugün Şamanizm*, TTK Basımevi, Ankara 1972.

KAÇIN, Bülent, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2017.

KAFESOĞLU, İbrahim *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998, s.303.

KAFESOĞLU, İbrahim, "At", mad, *DİA,* C.4, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1991, s.26-28.

KAFESOĞLU, İbrahim, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", Türkiyat Mecmuası, C.13 İstanbul 1958, s.117-130.

KAFESOĞLU, İbrahim*, Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah,* Kültür yay., Ankara 1973.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1980.

KAFESOĞLU, İbrahim, Selçuklu *Tarihi*, Kültür yay., İstanbul 1972.

KALAFAT, Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü yay., Ankara 1990.

KAHYA, Ömer , " Ölüm Sonrası Hayat: Sumerce Metinlerde Öteki Dünya", *Tarih Araştırmaları Dergisi*,C.37, S.63, Ankara 2018.

KAPAR, Mehmet Ali , *Sultan Melikşah*, Necmettin Erbakan Üniversitesi yay., Konya 2021.

KAPUSUZOĞLU, Gökçen," Çin Kaynaklarına Göre Türk Kültür Çevresinde Evlenme ve Cenaze Gelenekleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.34, S.58, Ankara 2015, s.507-522.

KAYA, Selim, "Süleyman Şah II" mad, *DİA,* C.38, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2010, s.105- 108.

KAYMAZ, Nejat, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri*,2. Baskı, TTK yay., Ankara 2014.

KAYMAZ, Nejat, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü,* TTK yay., Ankara 2011.

KEMALÜDDİN İBNÜ'L-ADİM, *Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb'de Selçuklular (H.447-521=1055-1127),* Tercüme: Ali Sevim, TTK yay., Ankara 2014.

KESİK, Muharrem, "Muîneddin Süleyman Pervâne" mad, *DİA,* C.31, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2006, s.91-93.

KESİK, Muharrem, "Sâdeddin Köpek" mad, *DİA,* C.35, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2008, s.392-393.

KESİK, Muharrem, "Sultan Alp Arslan Nasıl Öldürüldü?" *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi,* S.5, Konya 2016, s.95-115.

KESİK, Muharrem, "Sultan Melikşah (Şahinşah) ve Sultan I. Mesud Dönemleri", *Türkler,* C.6, Ortaçağ, EDT. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.547-565.

KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155*), TTK yay., Ankara 2003.

KESKİN, Mehmet, "Kefen" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2002, s.184-185.

KIZIL, Abuzer, "Antik Dönem Yunan Dünyasında Ölüm Kavramı ve Bununla İlgili Bazı Betimler", Uluslararası Amisos Dergisi, s.3, 2017, s.32-65.

KOCA, Salim, "Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Suriye, Filistin, Mısır Politikası ve Türkmen Beyi Atsız", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*,S.22, Konya2007, s.1-37.

KOCA, Salim, "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubad'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S.25, Konya 2009, s.1-38.

KOCA, Salim, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Temel İç ve Dış Politikaları ve Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.5, Konya 2016, s.25-67.

KOCA, Salim, *Türk Kültürünün Temelleri*, Berikan yay., Ankara 2019, s.276.

KOÇİN, Abdulhakim "Ölüm Gerçeğinin Türk Kültürüne ve Anadolu Türk Şiirine Yansıması", *Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.2,2003, s.142;

KÖPRÜLÜ, Orhan F., "Bayrak" mad, *DİA,* C.5, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1992, s.247-254.

KÖSE, Feyza Betül, "Hz. Peygamber'in Aile Bireylerinin Cenaze Merâsimleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.23, S.1, Elâzığ 2018, s.93-115.

KÖYMEN, Mehmet Altay, "Büyük Selçuklu Veziri Nizâmü'l-mülk ve Tarihi Rolü", Türkler, C.5, Ortaçağ, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türk yay., Ankara 2002, s.503.

KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi İkinci İmparatorluk Devri*, C.2, 5. Baskı, TTK yay., Ankara 2017.

KÖYMEN, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 7. Baskı, TTK yay., Ankara 2019.

KUŞÇU, Ayşe Dudu, "Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği", *Selçuklu Medeniyeti Araştırma Dergisi*, S.1, Konya 2016, s.173-191.

KÜTÜK, Ahmet, "Selçuklu Çağında Zehirle Suikast Üzerine Notlar", *Tarih Okulu Dergisi*, S.18, 2018, s. 174-195.

LEWİS, Bernard, *Haşhaşiler Ortaçağ İslam Dünyasında Terörizm ve Siyaset*, Terc. Ali aktan, Sebil yayınevi, İstanbul 1995.

MERÇİL, Erdoğan, "Sâhib Ata" mad, *DİA,* C.35, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2008, s.515- 516.

MERÇİL, Erdoğan, "Selçuklularda Zengin Emirler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.28, S.1, İzmir 2013,s.193-207.

MERÇİL, Erdoğan, *Büyük Selçuklu Devleti*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2016.

MERÇİL, Erdoğan*, Kirmân Selçukluları,* TTK yay., Ankara 1989.

MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklular Zamanında Divân Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2015.

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN*, Mektuplar*, Terc. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1963.

MİNHÂC-İ SİRÂC EL-CÛZCÂNÎ, *Tabakât-ı Nâsırî Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler, Hârizmşâhlar,*Terc. Erkan Göksu, TTK yay., Ankara 2015.

MÎRHÂND, Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd, *Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye),* Tercüme ve Notlar Erkan Göksu, 2. Baskı, TTK yay., Ankara 2018.

MÜNECCİMBAŞI AHMED B. LÜTFULLAH, *Câmiu'd-Düvel (Selçuklular Tarihi)*, C.1-2, Yayınlayan: Ali Öngül, Akademi Kitapevi, İzmir 2001.

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc (261/874), Sahîh, I-III, thk, tsh, tlk: M. Fuâd Abdulbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

NESÂÎ, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (303/916), Sünen, I-V, şrh: Suyûtî, Dâru'l-Beşâiri'l- İslâmiyye, Beyrut, 1994.

NİKETAS KHONİATES, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri),*Terc. Fikret Işıltan, 2.Baskı, TTK yay., Ankara 2020.

NİŞANCI, Dilaver, "Salgın Hastalıklar ve Salgın Hastalıklar Özelinde Sağlık Hakkına Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Bakış Açısı ile Ulusal Mevzuatın Covid-19 Özelinde Değerlendirilmesi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2020, s. 86-122.

OCAK, Ahmet Yaşar, "Bir Terör Örgütü Olarak Bâtınîlik ve Selçuklu Ülkesindeki Faaliyetleri", *Dini Araştırmalar,* C.7, S.20, Bolu 2004, s. 163-178.

OCAK, Ahmet Yaşar," Baba İlyas" mad, *DİA,* C.4, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1991, s.368.

ODABAŞI, Zehra, "Selçuklu Devletinde Mühtedi Vakıfları: Celaleddin Karatay Vakıfları Örneği", Yayınlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2012, s.137-138.

ODABAŞI, Zehra, "Tâceddin Pervâne ve Tâcü'l-Vezir Külliyesi", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* S.22, 2019, s.481-505.

ONAY, İbrahim, "İslamiyet'ten Önce Türklerde Cenaze ve Defin İşlemlerinde Uygulanan Gelenekler ve Bunların Amaçları", *International Journal of Social Science*, S.6, Mart2013, s.482.

ONAY, İbrahim, "İslamiyet'ten Önce Türklerde Ölüm Anlayışı ve Defin Yöntemleri", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, C.4, S.7, Gümüşhane 2013, s.232-244.

ORUÇ, Züriye, "Sultan Sencer'in Esâreti", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.12, Konya 2020, s.237-260.

ÖGEL, Bahaeddin, İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre,2.Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1984.

ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.4-9, TC. Kültür Bakanlığı yay. Ankara2000.

ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s.5.

ÖNDER, Mehmet, "Konya Mezar Taşlarında Şekil ve Süsleme", *Türk Etnografya Müzesi Dergisi,* S.12, TTK Basımevi, Ankara 1969, s.5-6.

ÖNGÜL, Ali, *Anadolu Selçukluları,* Çamlıca yay., İstanbul 2017.

ÖNGÜL, Ali, *Irak Selçukluları,* 2. Baskı, Çamlıca yay. İstanbul 2021.

ÖNGÜL, Ali,*Büyük Selçuklular,* 2. Baskı, Çamlıca yay. İstanbul 2018.

ÖNGÜL,Ali, *Kirman Selçukluları,* 2. Baskı, Çamlıca yay., İstanbul 2018.

ÖNGÜL,Ali, *Suriye Selçukluları,* 2. Baskı, Çamlıca yay. İstanbul 2021.

ÖRNEK, Sedat Veyis, Anadolu *Folklorunda Ölüm*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1971.

ÖZAYDIN, Abdülkerim "Hamdullah el-Müstevfî" mad, *DİA,* C.15, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1997, s.454.

ÖZAYDIN, Abdülkerim "İbn Bîbî" mad, *DİA,* C.19, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1999, s.379.

ÖZAYDIN, Abdülkerim "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ" mad, *DİA,* C.20, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1999, s.132.

ÖZAYDIN, Abdülkerim "İbnü'l-Esîr" mad, *DİA,* C.21, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2000, s.26.

ÖZAYDIN, Abdülkerim "Ravendî, Muhammed b. Ali" mad, *DİA,* C.34, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2007, s.471.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Fahrü'l-mülk" mad, *DİA,* C.12, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 1995, s.99-100.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Arslan b. Selçuk" mad, *DİA,* C.3, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 1991, s.402-403.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Berkyaruk" mad, *DİA,* C.5, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 1992, s.514-516.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Kılıçaslan II" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay. Ankara 2002, s.399-403.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Kündürî" mad, *DİA,* C.26, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 2002, s.554-555.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Mahmûd b. Muhammed Tapar" mad, *DİA,* C.27, Diyanet Vakfı yay. Ankara 2003, s.371-372.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Melikşah" mad, *DİA,* C.29, Diyanet Vakfı yay. Ankara 2004, s.54-57.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Muhammed Tapar" mad, *DİA,* C.30, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2005, s.579-581.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Muhammed Tapar" mad, *DİA,* C.30, Diyanet Vakfı yay. İstanbul2005, s.579-581.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Müeyyidülmülk" mad, *DİA,* C.31, Diyanet Vakfı yay.,İstanbul2006, s.490-491.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Sencer" mad, *DİA,* C.36, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 2009, s.507- 511.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Tâcü'l-mülk" mad, *DİA,* C.39, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2010, s.359-360.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511=1105- 1118)*, TTK basımevi, Ankara 1990.

ÖZAYDIN, Abdülkerim,"Dukak b. Tutuş" mad, *DİA,* C.1, Diyanet Vakfı yay.,İstanbul 2016, s.342-343.

ÖZAYDIN, Abdülkerim," Tutuş" mad, *DİA,* C.41, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 2012, s.446- 449.

ÖZCAN, Nuri, "Salâ" mad, *DİA,* C.36, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 2009, s.15-16.

ÖZDEMİR, Mehmet Nadir, "Abbasî Halifeleri ile Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.24., Konya 2008, s.315-367.

ÖZGÜDENLİ, Osman G.,*Selçuklular Büyük Selçuklu devleti Tarihi, (1040-1157)*, C.1, İsam yay., İstanbul 2008.

ÖZGÜDENLİ, Osman G."Reşîdüddîn Fazlullâh-ı Hemedânî" mad, *DİA,* C.35, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2008, s.19.

ÖZNUR Yazıcı- Özlem Ulu Kalın, "Doğal Afet İçin Kavramsal Metaforların Karşılaştırmalı Analizi", *Kafkas Araştırmaları Dergisi,* Kars 2018, s.25-40.

PİYADEOĞLU, Cihan, "Büyük Selçuklular Dünyasında Yas Tutma Adetleri ve Taziye Merasimleri", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, S.3, Edirne 2012, s.29-41.

PİYADEOĞLU, Cihan, "Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal",*Türkiyat Mecmuası*,C.23, S.2, İstanbul 2013, s.117-143.

POLAT, Ezgi, AŞKIN, Zehragül,"Ölüm Kavramının Heidegger ve Sartre Felsefesindeki Yeri", *Kilikya Felsefi Dergisi,* S.1, y.y, t.y, s.42-60.

RAGHEB, Youssef,"İslam Hukukuna Göre Mezarın Yapısı", Terc. Aksel Tibet, İslam Dünyasında Mezar ve Defin Gelenekleri(I),S.6, TTK yay.,İstanbul 28-30 Eylül 1991, Ankara 1996, s.17-23.

RAGHEB, Youssef,"Müslüman Ülkelerde Yalancı Ölümler ve Diri Diri Gömülenler", Terc.Aksel Tibet, Demir Fırat Önger, İslam Dünyasında Mezar ve Defin Gelenekleri(II),S.6, TTK yay.,İstanbul 28-30 Eylül 1991, Ankara 1996,s.59-71.

RÂVENDÎ, *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr*, C.1-2,Terc. Ahmed Ateş, 3. Baskı, TTK yay., Ankara 2020.

REŞÛDÜ'D-DÎN-FAZLULLAH, *Cami'ü't-Tevârih (Selçuklular),* Terc. Erkan Göksu-H.Hüseyin Güneş, Bilge Kültür Sanat yay. İstanbul 2018.

ROUX, Jean Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Terc. Aykut Kazancıgil, İşaret yay. İstanbul 1994.

SAĞLAM, Musa Yaşar, "Eski Türklerde Cenaze Töreni", *Folklor ve Edebiyat Dergisi*, C.7, S.27, Ankara 2001, s.144.

Salime Leyla Gürkan, "Ölüm" mad, *DİA,* C.34, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2007, s.32.

SARI, Abdüsselam, "Vasiyet" mad, *DİA,* C.42, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 2012, s.552-555.

SEVİM, Ali "Azîmî" mad, *DİA,* C.4, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1991.

SEVİM, Ali "İbnü'l -Adîm" mad, *DİA,* C.20, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1999, s.478.

SEVİM, Ali "Rıdvân b. Tutuş" mad, *DİA,* C.35, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2008, s.49-50;

SEVİM, Ali "Sıbt İbnü'l-Cevzî," mad, *DİA,* C.37, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2009, s.87.

SEVİM, Ali *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK yay. Ankara 2020.

SEVİM, Ali *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi,* TTK yay., Ankara 2000.

SEVİM, Ali, "Çağrı Bey" mad, *DİA,* C.8, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 1993, s.183-186.

SEVİM, Ali, "Keyhüsrev I" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay. Ankara 2002, s.347-349.

SEVİM, Ali, MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, 3.Baskı, TTK yay., Ankara 2020.

SEVİM, Ali, Ünlü *Selçuklu Komutanları, Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur,* TTK yay. Ankara 1990.

SEVİM, Ali," Atsız b. Uvak" mad, *DİA,* C.4, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 1991, s.92-93.

SEVİM, Ali," Keyhüsrev II" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay. Ankara 2002, s.349-350.

SEVİM, Ali," Keyhüsrev III" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay. Ankara 2002, s.351-352.

SIBT İBNÜ'L-CEVZÎ, *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târihi'l-Âyân'da Selçuklular,* Seçme, Tercüme ve Değerlendirme: Ali Sevim, TTK yay., Ankara 2011.

SİMON DE SAİNT QUENTİN, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248),* Terc. Erendiz Özbayoğlu, TTK kütüphanesi, Antalya 2006.

SOLMAZ, Sefer, "Selçuklu Tarihini Derinden Etkileyen Bir Olay:Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi",*Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*,S.35, Konya 2016, s.545-575.

SOLMAZ, Sefer, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi*, Aybil Dijital Baskı Çözümleri, Konya 2013.

SÜMBÜLLÜ, Y. Ziya, "Eski Türklerde Defin Şekilleri Üzerine Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C.4, S.2, Erzurum 2004, s.61-72.

SÜMER, Faruk, "Arslan Argun" mad, *DİA,* C.3, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 1991, s.399-400.

SÜMER, Faruk, "Arslanşâh b. Tuğrul" mad, *DİA,* C.3, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 1991, s.404-406.,

SÜMER, Faruk, "Keykubad I" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay. Ankara 2002, s.358-359.

SÜMER, Faruk, "Keykubad II" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay. Ankara 2002, s.359-360.

SÜMER, Faruk, "Keykubad III" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay. Ankara 2002, s.360- 361.

SÜMER, Faruk, "Kılıçaslan IV" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay. Ankara 2002, s.404-405.

SÜMER, Faruk, "Me'sud b. Muhammed Tapar" mad, *DİA,* C.29, Diyanet Vakfı yay. Ankara 2004, s.350-351.

SÜMER, Faruk, "Me'sud b. Muhammed Tapar" mad, *DİA,* C.29, Diyanet Vakfı yay. Ankara2004, s.349-351.

SÜMER, Faruk, "Mesud I" mad, *DİA,* C.29, Diyanet Vakfı yay. Ankara 2004, s.339-342.

SÜMER, Faruk, "Tuğrul Bey" mad, *DİA,* C.41, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 2012, s.344-346.

SÜMER, Faruk, "Tuğrul I" mad, *DİA,* C.41, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 2012, s.341-342.

SÜMER, Faruk," Keykâvus I" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay. Ankara 2002, s.352-353.

SÜMER, Faruk," Keykâvus II" mad, *DİA,* C.25, Diyanet Vakfı yay. Ankara 2002, s.355-357.

ŞAHBAZ, Mevhibe, "Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın Kolonoros Kalesinin Fethi ve Siyasi Evlilikleri",*21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.19, Ankara 2018, s.82-96.

ŞENER, Cemal*, Şamanizm Türklerin Müslümanlıktan Önceki Dini*, AD yayıncılık, İstanbul 1997.

TANERİ, Aydın*, Türk Devlet Geleneği (Dün-Bugün),* Bilge Kültür Sanat yay. İstanbul 2015.

TANERİ, Aydın," Celaleddin Karatay" mad, *DİA,* C.7, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 1993, s.251-252.

TANRIVERDİ, İsmail, "Hz. Peygamber'in Vefatı ve Defni", *Siyer Araştırmaları Dergisi*, S.10, 2021, s.119-141.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musâ b. ed-Dahhâk (279/892), Sünen, I-VI, thk: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1996.

TOMAR, Cengiz, "Müsâdere" mad, *DİA,* C.32, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 2006, s.65-67.

TRYJARSKİ, Edward, *Türkler ve Ölüm Geçmişten Bugüne Türklerde Ölüm Kültürü*,Terc.Hafize Er,Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2012.

TURAN, Nurullah, *Selçuklu Başkenti Rey (Kuruluşundan 1157'ye kadar),* TTK yay., Ankara 2019.

TURAN, Osman, Selçuklular *Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti,* Ötüken yay., İstanbul 2020,

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye,* Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009.

TURAN, Osman, Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'un Şahsiyeti ve Tarihi Rolü, Türkler C.6, Ortaçağ, Edt.Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye yay. Ankara 2002, S.1007.

TURAN, Refik, *Türkiye Selçuklularında Hükümet (Vezir ve Divan),* TTK yay. Ankara 2020.

ULUDAĞ, Süleyman, "Ağıt", mad, *DİA,* C.1, Diyanet Vakfı yay. İstanbul 1988, s.470-472.

URFALI MATEOS, *Urfalı Mateos Vekâyi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli(1136-1162),* Terc. Hrant D. Andreasyan, notlar; Edouard Dulaurer,M.Halil Yinanç, 4. Baskı, TTK yay., Ankara 2019.

USLU, Recep, "Selçuklularda Müzik ve Literatürü", Türkler C.6, Ortaçağ, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye yay. Ankara 2002, S.265.

USTA, Aydın, "Gevherâyîn" mad, *DİA,* Diyanet Vakfı yay. İstanbul 2016, s.477.

USTA, Aydın, *Selçuklu Sultanları*, Yeditepe yay., İstanbul 2020.

UYUMAZ, Emine, "Selçuklu Türkiye'sinde Defin ve Taziye Merasimlerine Dair", *Osman Turan ve Selçuklular Tyb Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S.12,Ankara 2014, s.139-153.

UYUMAZ, Emine, *Kaynaklara Göre Türkiye Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Mezar Yerleri*, Edt. Emine Uyumaz, Süleyman Kızıltoprak, İSAR, İstanbul 2005.

UYUMAZ, Emine, *Selçuklu Devletine Gelen Giden Elçiler,* Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2011.

UZUNPOSTALCI, Mustafa, "Defin" mad, *DİA,* C.9, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1994, s.86.

ÜNAL,Nuran,"Selçuklu Meliki Davud'un Saltanat Mücadelesi", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi,*C.7, S.1, İstanbul 2020, s.202-216.

V.GORDLEVSKİ, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Terc. Azer Yaran, Ankara 1988.

YAŞA, Recep, "Eski Türk Cenaze Törenlerinde Ölü Yakma Adeti",Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi,Prof. Dr. Bahaeddin Ögel Sayısı, C.4,S.1,2019, s.277.

YAVAŞ, Alptekin, *Anadolu Selçuklu Veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri*, TTK yay., Ankara 2015.

YAVUZ, Yusuf Şevki- Avcı, Casim "İbnü'l Cevzî" mad, *DİA,* C.20, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1999, s.550.

YAZAR, Nurullah, "Kirman Meliki Kavurd Bey'in Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Teşebbüsleri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.10, S.19, Çorum 2011, s.221-237.

YAZAR, Nurullah, "Melikşah'ın Ölümünden Sonra Terken Hatun'un Oğlu Mahmud'u Sultan Yapma Çabaları", C.10, S.20, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Çorum 2011, s.211-219.,

YAZICI, Tahsin "Ahmed Eflâkî" mad, *DİA,* C.2, Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1989, s.62.

YEŞİL, Yılmaz, *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri*, Ankara 2014.

YİĞİT, Hülya, "Türkiye Selçuklu Devlet Erkanı İçinde Gayri Tabi-i Ölümler", Türkiyat Dünyası Araştırmaları Vakfı, C.115, S.227, Giresun 2017, s.163-182.

YİĞİTPAŞA, Davut, "Urartu Ölü Gömme Gelenekleri ve Ölümle İlgili Ritüeller", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S.25, Erzurum 2010,s.192-193.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri,* Hazırlayan: Refet Yinanç, C.2, TTK yay., Ankara 2014.

ZAHÎRU'D-DÎN NÎŞÂBÛRÎ, *Selçuknâme*, Terc. Ayşegül Fidan, Kopernik Kitap, İstanbul 2018.

https://sozluk.gov.tr/(01/09/2021).

https://sozluk.gov.tr/(01/09/2021).

https://sozluk.gov.tr/(01/09/2021).

https://sozluk.gov.tr/(01/02/2022).

https://sozluk.gov.tr/(01/02/2022).